

Spespaneel en drakenstempel

Een terminologie voor de beschrijving
van de versiering van de boekband

voor het Belgisch-Nederlands Bandengenootschap
samengesteld door

Elly Cockx-Indestege en Jan Storm van Leeuwen

m.m.v. Robert Arpots en Jos.M.M. Hermans †

Spespaneel en drakenstempel: een terminologie voor de beschrijving van de versiering van de boekband. Voor het Belgisch-Nederlands Bandengenootschap samengesteld door Elly Cockx-Indestege en Jan Storm van Leeuwen, m.m.v. Robert Arpots en Jos.M.M. Hermans †.-
Nijmegen: Universiteitsbibliotheek, 2011.
ISBN 978 90 70504 74 8

© Copyright E. Cockx-Indestege & J. Storm van Leeuwen

INHOUDSOPGAVE

WOORD VOORAF	6
INLEIDING	7
TERMEN	11
1 DE BINDER EN DE BANDENSTUDIE	11
1.1 DE VERVAARDIGER	11
<i>Binder</i>	
<i>Andere functies</i>	
1.2 GERELATEERDE BEGRIPPEN EN STUDIE	12
<i>Onderzoek</i>	
<i>Overige</i>	
2 BEGRIPPEN MET HET WOORD BAND	14
2.1 ALGEMENE BEGRIPPEN	14
2.2 VOLGENS CONDITIE	14
2.3 VOLGENS TECHNISCHE CRITERIA	16
2.4 VOLGENS MATERIAAL	18
<i>Toepassingen van het materiaal</i>	
<i>Soorten materiaal</i>	
2.5 VOLGENS BESTEMMING	21
<i>Eigenaar</i>	
<i>Geschenk</i>	
<i>Handel</i>	
2.6 VOLGENS EIGENNAAM	23
<i>Binder</i>	
<i>Opdrachtgever</i>	
<i>Uitgever</i>	
2.7 VOLGENS STEMPELING	27
2.8 VOLGENS (KUNST)HISTORISCHE CRITERIA	27
<i>Imitatie</i>	
<i>Luxe</i>	
<i>Oorspronkelijkheid</i>	
2.9 VOLGENS STILISTISCHE CRITERIA	30
<i>Stijlperiodes</i>	
<i>Patronen</i>	
3 VERSIERING: TECHNIEK	34
3.1 STEMPELGEREEDSCHAP EN –MATERIAAL	34
<i>Gereedschap</i>	
Algemeen	
Handstempels	
Persstempels	
<i>Materiaal</i>	
3.2 STEMPELTECHNIEKEN	38

3.3	ANDERE VERSIERINGSTECHNIEKEN	39
	<i>Tekenachtig</i>	
	<i>Schilderachtig</i>	
	<i>Mozaïekvormen</i>	
	<i>Uitsnijdingen</i>	
	<i>Sculpturaal</i>	
4	VERSIERING: DECOR	44
4.1	ALGEMENE BEGRIPPEN	44
	<i>Opmaak</i>	
	<i>Bestempeling / Stempel</i>	
4.2	PLAATSBEPALENDE BEGRIPPEN	47
	<i>Algemeen</i>	
	<i>Plat</i>	
	<i>Overslag</i>	
	<i>Rug</i>	
	<i>Snede</i>	
4.3	PATRONEN	57
4.4	ICONOGRAFISCHE TERMEN IN SAMENSTELLINGEN	61
	<i>Heraldiek</i>	61
	Algemeen	
	Helmtteken, kerkelijk	
	Helmtteken, wereldlijk	
	Mens	
	Dier, zoogdier	
	Plantaardig, roos en lelie	
	Object	
	<i>Mens in speciale themata</i>	63
	Bijbel, algemeen	
	Oude Testament (bijbelse volgorde)	
	Nieuwe Testament (bijbelse volgorde)	
	Overige christelijke themata	
	Engelen	
	Heiligen	
	Deugden	
	Mythologie	
	Heersers	
	Kerkhervormers	
	Overige speciale themata	
	<i>Mens</i>	69
	<i>Dier in speciale themata</i>	70
	<i>Dierlijk</i>	70
	Algemeen	
	Zoogdier	
	Vogel	
	Vis	
	Insect	
	Fabeldier	
	<i>Plantaardig in speciale themata</i>	72
	<i>Plantaardig</i>	72

Algemeen, tezamen met object	
Algemeen	
Bloem, tezamen met object	
Bloem	
Afzonderlijke bloemen	
Vrucht	
Afzonderlijke vruchten	
Gebladerte, tezamen met object	
Gebladerte, blad	
Afzonderlijke soorten blad	
<i>Object</i>	78
Tezamen met letter / cijfer	
Natuurobject en afgeleide	
Gebouw, architectuur en afgeleide, geheel en onderdelen	
Kerkelijk, liturgisch object	
Instrument, gereedschap	
Kleding	
Overig textiel	
Huisraad	
<i>Letters, cijfers, notatie: naam, woord, monogram, rebus, letter, cijfer</i>	79
<i>Geometrische vormen</i>	80
Patronen	
Krommen en rechten	
Krommen	
Rechten	
Punten	
AFBEELDINGEN	85
GERAADPLEEGDE LITERATUUR	171
REGISTERS	177
DUITSE TERMEN	177
ENGELSE TERMEN	180
FRANSE TERMEN	182
NEDERLANDSE TERMEN	185
ILLUSTRATIEVERANTWOORDING	196

WOORD VOORAF

Dit is de zesde publicatie samengesteld voor het in 1984 opgerichte Belgisch-Nederlands Bandengenootschap.¹ Zij vormt het vierde en voorlopig laatste luik van een algemene terminologie van de boekband; eerder verschenen *Kneep & binding* (1992; *K&B*), *Sierpapier & marmering* (1994; *S&M*) en *Sluitwerk* (2004; *Sw*).² Al vroeg richtte het genootschap een werkgroep Terminologie op die zich zou buigen over de technische en de historisch / stilistische aspecten van de band. Mettertijd hebben drie van de zeven leden zich vrijwel exclusief op de ‘techniek’ toegelegd, terwijl de vier andere de ‘stilistiek’ voor hun rekening namen. Dat dit laatste deel lang op zich heeft laten wachten heeft alles te maken met de overbelasting van hoogleraar Jos Hermans en conservator Jan Storm van Leeuwen. Ziekte en overlijden van Jos Hermans in 2007 hebben evenwel als het ware een zweepslag betekend om verder te gaan en dit werk, waarvan hij het belang zozeer inzag, waarvoor hij zoveel belangstelling had en waaraan hij een niet te vervangen bijdrage leverde, zo snel mogelijk te voltooien. De twee resterende auteurs zijn dan ook verheugd dat Robert Arpots in de mate van het mogelijke zijn verdere medewerking wilde blijven verlenen.

Tijdens het werken aan onderhavige terminologie is gebleken dat bepaalde termen niet in *K&B*, *S&M* of *Sw* staan of daar onvoldoende behandeld, resp. gedefinieerd worden. Het was aanvankelijk de bedoeling deze ook een plaats te geven in deze publicatie (de ‘stilistiek’), maar zij bleken te divers van aard te zijn en niet horend bij het behandelde onderwerp. Besloten is deze termen op te nemen in de volledige uitgave van alle boekbandtermen die idealiter, in boekvorm en elektronisch, nog tot stand zou moeten komen.

¹ Over de geschiedenis van het genootschap en de al verschenen publicaties, zie als meest recente bijdragen J. Storm van Leeuwen, ‘Vijfentwintig jaar Bandengenootschap’, in *De Gulden Passer*, 87 (2009) p. 141-143; E. Cockx-Indestege, ‘L’ Association belgo-néerlandaise pour l’étude de la reliure: Vingt-cinq ans d’activité’, in *Archives et Bibliothèques de Belgique / Archief- en Bibliotheekwezen in België*, 80 (2009), p. 203-207; A. Geurts, ‘Zum Nutzen der Einbandkunde und zur Liebe des Buchs. 25 Jahre Belgisch-Niederländische Einband-Gesellschaft’ in *Einbandforschung*, Heft 25 (2009) p. 10-18.

² Zie de literatuurlijst achterin.

INLEIDING

Deze verklarende lijst van termen op het gebied van de versiering van de boekband is in de ruimste zin van het woord opgevat. Hierbij is aan een zo breed mogelijke groep gebruikers gedacht. Daarom zijn voor de historische band geen beperkingen aangebracht. De hedendaagse kunstboekband, met zijn geheel eigen problematiek wat betreft stijl, materiaal en techniek is echter grotendeels buiten beschouwing gebleven.

Ter wille van de eenduidigheid is gepoogd een zo precies mogelijke en coherente nomenclatuur te geven. Dit impliceert dat woorden uit het gewone Nederlandse taalgebruik (bijv. rand) in bepaalde koppelingen zijn gebruikt (bijv. platrand) om een welbepaald onderdeel van de band met een term aan te duiden. Net als bij de vorige terminologische werken zijn historische termen waar mogelijk gehandhaafd en werd bij herhaling de noodzaak gevoeld neologismen te creëren. De iconografische *termen* in hoofdstuk 4.4 berusten op het algemeen geaccepteerd kunsthistorisch gebruik, de heraldische op onze publicatie *Boekbandstempels* en de christelijke themata op het werk van Timmers.³ Verwijzingen zijn hier slechts bij uitzondering gemaakt.

Ook al zijn de technische termen in *K&B* te vinden, zijn sommige daaruit hier bij uitzondering opnieuw opgenomen (bijv. omslag), wanneer de definiëring binnen het kader van de onderhavige terminologie een aanpassing behoefde. Hetzelfde geldt, maar in mindere mate, voor *S&M* en *Sw*. In die gevallen is het nummer in *K&B*, *S&M* en *Sw* opgegeven. Er is vanaf gezien om in de definities verwijzingstekens te geven naar elders in de onderhavige terminologie gedefinieerde begrippen. Deze tekens bleken door hun hoeveelheid de leesbaarheid sterk aan te tasten.

Bij de samengestelde begrippen en de begrippen met woorden als band, stempel, stempeling, plaat, patroon, is de definiëring alleen gegeven voor de meest voorkomende combinatie, die als de belangrijkste wordt gezien; de definities van verdere samenstellingen kunnen daar moeiteloos uit afgeleid worden. In de lemmata wordt dit aangegeven als bijv. 'wapenplaat [-paneel, -rol, -stempel]'. Sommige samengestelde woorden zijn al dan niet als samenstelling te gebruiken, bijv. [boek]band, paneelstempel[afdruk]. Deze samenstelling wordt alleen expliciet gegeven wanneer dat nodig leek. Bij samengestelde woorden worden het geslacht en de meervoudsvorm van het woord en de vertalingen in het Duits, Engels en Frans alleen bij het hoofdbegrip gegeven. Wanneer anderstalige benamingen typisch zijn voor banden uit betreffende landen zijn deze termen onveranderd overgenomen; het niet-Nederlandse deel staat dan cursief.

Het was niet de bedoeling elk lemma van een vertaling (*D*, *E*, *F*) te voorzien, maar voor zover mogelijk wel de specifieke boekbandtermen. De vertalingen zijn bijeengebracht uit op dit terrein gezaghebbende publicaties.⁴ Hierbij dient men wel te beseffen dat een term in één taal niet altijd een exact equivalent in de andere kent. Speciaal van de hier gecreëerde neologismen bestaan geen equivalenten in die talen. Enkele werken met belangrijke lijsten en glossaria, zoals van Muzerelle of Etherington, zijn stelselmatig doorgenomen, in de eerste

³ 'Boekbandstempels. Systeem voor het ordenen van wrijfsels' (1991); Timmers, *Symboliek en iconographie der christelijke kunst* (1947); zie de literatuurlijst achterin.

⁴ Zie de literatuurlijst achterin.

plaats om geen termen te vergeten, maar soms ook om te kunnen aangeven dat niet is gekozen voor een aldaar aanbevolen term. Voor nazicht en aanvulling van de Duitse en de Franse termen, in een laat stadium, zijn de auteurs de boekbandkenners Konrad von Rabenau (Berlijn), Helma Schaefer (Leipzig) en Claude Sorgeloos (Brussel), zeer verplicht.

De *ordering* is systematisch hiërarchisch, waardoor termen die met elkaar te maken hebben, bij elkaar staan. De gedetailleerde inhoudsopgave voorin biedt een overzicht van de systematiek. De vier hoofdstukken zijn elk onderverdeeld in rubrieken, eventueel in subrubrieken. Het belangrijke hoofdstuk 4.4 gaat qua ordening terug op de systematiek gegeven in *Boekbandstempels*.⁵ Alle hoofdstukken en de meeste rubrieken hebben een eigen inleiding. Binnen de rubrieken is ernaar gestreefd een systematische ordening van de lemmata aan te houden, zichtbaar gemaakt door kopjes en tussenkopjes, maar niet door een (verdere) systematische nummering. Ook op het laagste niveau zijn de lemmata in principe systematisch geordend maar zonder tussenkopjes; indien geen zinvolle systematisering mogelijk bleek, of wanneer het om een apart geval gaat, zijn zij alfabetisch geordend. De systematische ordening impliceert dat synoniemen en variante vormen enkel in het lemma staan (bijv. ‘Pallas Athene’ wordt vermeld in het lemma ‘Minerva’). De zogenaamde ingeslopen termen staan eveneens, cursief, in de definitie; dit geldt evenzeer voor de zeldzame vertalingen van ingeslopen termen. De niet te gebruiken termen zijn met een † aangeduid. Al deze termen zijn wel in het alfabetisch register opgenomen. Zie-verwijzingen zijn er in beginsel niet, als gevolg van de systematische ordening. Zie-ookverwijzingen hebben een relationele waarde en dienen ertoe de gebruiker te attenderen op het bestaan van meer dan één term voor een begrip, waarbij de keuze voor de ene term en niet voor de andere niet meteen in het oog springt; de verwijzing dient bijgevolg om het onderscheid dat gemaakt is tussen de verwante termen duidelijk te maken. De systematiek heeft een eigen nummering; de lemmata zijn doorlopend genummerd, wat het opzoeken vereenvoudigt.

De *illustratie* is een essentieel aspect van deze terminologie. In beginsel zijn alle termen van een afbeelding voorzien. Bij een aantal is dit evenwel zinloos (bijv. bij personen) of onmogelijk (bijv. bij overkoepelende begrippen); bij andere is bewust gekozen voor een detailopname. In een aantal gevallen wordt binnen hetzelfde lemma naar meer dan één afbeelding verwezen. Links onder elke afbeelding staat het lemmanummer, waar het pas geeft gevolgd door a, b, c, enz., rechts de geciteerde afkorting in de Illustratieverantwoording. De voor de afbeeldingen aangeboorde bronnen zijn talrijk. In de eerste plaats is hierbij dankbaar gebruik gemaakt van de afbeeldingen die de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag (KBH) op het web beschikbaar heeft gesteld. In de Universiteitsbibliotheek Nijmegen (UBN) kregen de auteurs de mogelijkheid vele opnamen te maken. Dit geldt evenzeer voor de bibliotheek van de Stichting Jean van Caloen in het Kasteel van Loppem (SJVCL), Baltimore Walters Art Museum (WAMB) en de Rare Book School in Charlottesville (RBS). Het aanbod van de Biblioteca Wittrockiana in Brussel om foto's te maken en te gebruiken was bijzonder genereus. In de Koninklijke Bibliotheek te Brussel (KBR) zijn speciaal voor ons opnamen gemaakt. Verder is geput uit de collecties van de auteurs (ECI, JSvL). Andere opnamen zijn afkomstig van het Wrijfselarchief Verheyden/Indestege (VI), het wrijfselarchief van Jos Hermans (JH), het wrijfselarchief van Jan Storm van Leeuwen, zoals vastgelegd in zijn *Dutch Decorated Bookbinding in the Eighteenth Century* (DDB)⁶, de elektronisch beschikbare Einbanddatenbank (EBDB), de collectie van Geert van Daal (GvD). Eén of slechts een paar banden bevinden zich in de Bayerische Staatsbibliothek (BSB), Bibliotheca Jagiellonska

⁵ ‘Boekbandstempels. Systeem voor het ordenen van wrijfsels’ (1991); zie de literatuurlijst achterin.

⁶ Zie de literatuurlijst achterin.

(BJK), British Library (BL), Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience (EHC), Morgan Library & Museum New York (MLNY), Museum Meermanno-Westreenianum (MMW), Universitäts- und Stadtbibliothek Köln (UStBK). Voor de toestemming die al deze instellingen de auteurs welwillend hebben verleend zijn zij de resp. directeuren en conservatoren bijzonder erkentelijk. Tenslotte zijn veel afbeeldingen overgenomen uit de publicatie ‘Boekbandstempels’ (BBS) en sporadisch uit andere publicaties. De complete lijst van bibliotheken, instellingen en particulieren, én publicaties staat, met de betreffende nummers, achterin.

Conventies

Vet	lemmata
<i>Cursief</i>	‘ingeslopen’ termen
†	niet te gebruiken
¶	vertalingen
<i>D, E, F</i>	Duitse, Engelse, Franse termen
<i>K&B</i>	<i>Kneep & Binding</i>
<i>S&M</i>	<i>Sierpapier & Marmering</i>
<i>Sw</i>	<i>Sluitwerk</i>

TERMEN

1 DE BINDER EN DE BANDENSTUDIE

Doorgaans wordt gesproken van [boek]binder zonder onderscheid te maken tussen de verschillende typen van binder en de verschillende functies die hij kan uitoefenen. Soms vallen die functies samen maar soms ook niet. De verschillende woorden die daarvoor bestaan worden hieronder gegeven.

Vervolgens is kort aandacht besteed aan de gebruiker van de band, de onderzoeker, en aan enkele termen in verband met het onderzoek gebruikt.

1.1 DE VERVAARDIGER

Binder

1 [boek]binder (m; -s)

Persoon die boeken bindt als professioneel of als amateur.

Tot het ambacht behoort traditioneel ook het vervaardigen van dozen of ander kartonnagewerk.

¶ *D* Buchbinder, Binder *E* bookbinder, binder *F* relieur

2 amateurboekbinder

Persoon die als liefhebber boekbanden vervaardigt, respectievelijk dozen of ander kartonnagewerk.

Sommige amateurs bereiken wat betreft hun kunnen een professioneel niveau.

¶ *D* Amateurbuchbinder *F* relieur amateur

3 beroepsboekbinder

Binder die het vak professioneel uitvoert.

¶ *D* Berufsbuchbinder *E* professional bookbinder *F* relieur professionnel

4 kunstboekbinder

Persoon die al dan niet professioneel boekbanden vervaardigt en deze zó vormgeeft dat de binder zelf en/of de kenners ze tot de kunst of de Kunst rekenen.

¶ *D* Kunstbuchbinder *F* relieur d'art

5 [boek]binderij (v: -en)

Atelier of bedrijf waar al dan niet professioneel [boek]banden vervaardigd worden.

Atelier duidt meer op een handboekbinderij en bedrijf meer op een industriële onderneming.

Van de late negentiende eeuw tot ver in de twintigste waren er binderijen waar zowel industrieel gebonden werd als met de hand (*D Sortimentsbuchbinderei*) – daarvoor kent het Nederlands geen afzonderlijke term.

In de boekbandstudie doet het woord binderij ook dienst bij het geven van noodnamen aan anonieme groepen bindwerk, waarvan aangenomen mag worden dat ze uit één atelier komen.

Synoniemen bindersatelier

¶ *D* Buchbinderei *E* [book]bindery *F* atelier de reliure

Andere functies

6 [band]ontwerper (m; -s)

Persoon die al of niet professioneel een ontwerp voor boekbanden (of omslagen) maakt en dat door anderen laat uitvoeren, zoals een binder, een vergulder, een snedevergulder.

Bij de industriële boekband kan men bijv. ook spreken van de ontwerper van een stofomslag (*D Umschlaggestalter*)

¶ *D* Einbandgestalter, Entwerfer *E* cover designer *F* auteur de la maquette (de reliure ou couverture)

7 snedevergulder (m; -s)

Persoon die professioneel boeksmeden verguldt.

Dit beroep bestaat alleen in landen waar zoveel luxebanden worden gemaakt dat een scheiding van de verschillende onderdelen van het boekbinden gewenst is en waar de opvattingen over het handboekbinden zo'n scheiding toelaten.

¶ *D* Schnittvergolder *F* doreur sur tranches

8 stempelsnijder (m; -s)

Persoon die professioneel boekbindersstempels vervaardigt.

Zelden was dat zijn enige bezigheid; meestal was hij in eerste instantie graveur, snijder van medailles, zilversmid of lettersnijder. Het ambacht is thans uitgestorven; tegenwoordig worden boekbindersstempels meestal in fabrieken gemaakt.

¶ *D* Stempelschneider, Stempelgraveur *E* tool cutter *F* graveur de poinçon

9 vergulder (m; -s)

Persoon die (professioneel) stempelingen op banden aanbrengt, normaliter in goud, maar ook in zilver, palladium, andere metalen, in inkt dan wel blind.

Dit beroep bestaat alleen in landen waar zoveel luxebanden worden gemaakt dat een scheiding van de verschillende onderdelen van het boekbinden gewenst is en waar de opvattingen over het handboekbinden zo'n scheiding toelaten.

¶ *D* Vergolder *E* finisher (min of meer) *F* doreur

1.2 GERELATEERDE BEGRIPPEN EN STUDIE

Onderzoek

10 bandenonderzoek (o)

Het onderzoek van boekbanden in het algemeen.

Meestal wordt met de term bedoeld op het historisch onderzoek van banden, maar deze heeft natuurlijk evenzeer betrekking op het technisch onderzoek.

¶ *D* Einbanduntersuchung, Einbandstudium *E* study of binding(s) *F* étude de la reliure

11 boekbandhistoricus (m; -ici)

Iemand die zich speciaal met de geschiedenis van de boekband bezig houdt, zij het een onderdeel ervan of het geheel.

¶ *D* Einbandforscher *E* binding historian *F* historien de la reliure

12 boekbandkenner (m; -s)

Iemand die een speciale kennis van boekbanden heeft, respectievelijk die bandenonderzoek verricht.

Synoniemen bandenkenner, boekbanddeskundige

¶ *D* Einbandkenner *F* spécialiste de la reliure

13 stempelonderzoek

Het onderzoek van stempelafdrukken op een band, meestal met gebruikmaking van wrijfsels. Daarbij gaat het er onder andere om te constateren dat schijnbaar gelijke stempels op verschillende banden daadwerkelijk gelijk zijn of toch in kleine details verschillen. In het eerste geval zijn zij in veelal hetzelfde object afgedrukt en in het andere met twee varianten.

¶ *D* Stempeluntersuchung, Stempelforschung *F* étude des fers de reliure

14 wrijfsel (o; -s)

Het resultaat van het *afwrijven* van een bandbestempeling door met een stift, meestal grafiet, in regelmatige bewegingen heen en weer te gaan over papier dat op het af te wrijven deel van de bestempeling is gelegd.

Synoniemen afwrijfsel

¶ *D* Durchreibung, Abreibung *E* rubbing *F* frottis

Overige

15 aanwijzing voor de binder

Instructies van de drukker/uitgever van het boek om de handboekbinder aan te geven waar hij buitentekstplaten moest aanbrengen, tussen of in de katernen.

Deze werden op een daartoe geëigende plaats afgedrukt, meestal achterin het boek, maar soms ook aan het eind van het voorwerk. Men vindt ze geregeld in boeken uit de zeventiende en achttiende eeuw terug en soms bij latere boeken met een machinaal gemaakte band.

¶ *D* Anweisung für den Buchbinder *E* binders' instruction *F* instructions au relieur, avis au relieur

16 [boek]binderssignatuur (v; -en)

Hand- en met name kunstboekbanden worden vandaag de dag meestal voorzien van de naam van de binder (ontwerper) en soms de vergulder.

De signatuur wordt gestempeld in goud, palladium, inkt en dergelijke en tegenwoordig meestal op een inslag. Vroeger was het signeren veel minder gewoon of zelfs zeer ongewoon. Wanneer al gesigneerd werd, was dat vaak door een merk dat aan bijv. een paneelstempel of een rol was toegevoegd (late middeleeuwen en renaissance), door de naam in stempeling op een meer verborgen plaats, zoals de staart van de rug (zeventiende-negentiende eeuw) of door een [boek]bindersetiket op een van de schutbladen (negentiende-vroege twintigste eeuw).

Synoniemen [boek]bindersmerk

¶ *D* Buchbindersignatur *E* binders' signature *F* signature, marque de relieur, étiquette

17 noodnaam (m; -namen)

Aan een groep banden gegeven fictieve naam.

Door het onderzoek van boekbanden, met name het stempelonderzoek, kunnen banden samengebracht worden in groepen die elk verondersteld worden te behoren tot de productie van één atelier. In vele gevallen is de naam van de binder of het atelier onbekend en wordt aan zo'n groep een noodnaam gegeven, die wanneer mogelijk iets te maken heeft met een speciale eigenschap van de groep banden. In Engeland wordt zo'n noodnaam bij voorkeur gecombineerd met het woord 'binder', zoals de 'Kircher Binder', een atelier dat menige dedicatieband voor Athanasius Kircher (1602-1680) gemaakt moet hebben. In Nederland spreekt men liever over binderij, zoals Uilenbroekbinderij, een atelier dat veel banden gemaakt heeft voor de Amsterdamse bibliofiel Gosuinus Uilenbroek (1678-1740). In Duitsland spreekt men wisselend over *Werkstatt* en *Meister* en als er alleen een monogram bekend is over *Monogrammist*.

¶ *D* Notnamen *E* nick name, sobriquet *F* sobriquet, nom d'un atelier

2 BEGRIPPEN MET HET WOORD BAND

In dit hoofdstuk komt een aantal begrippen van meer algemene aard aan de orde, waaronder het woord [boek]band en een greep uit de vele combinaties en samenstellingen die van dit woord bestaan. Deze zijn in de loop van de jaren terecht, soms ook ten onrechte gecreëerd. Met name in de handel maakt men immers graag gebruik van samenstellingen met het woord ‘band’, omdat dat statusverhogend kan werken. In de meeste gevallen is het echter beter een omschrijving te geven: band van, band voor, band door, band met, etc. We raden dus terughoudendheid op dit stuk aan, maar geven hieronder de belangrijkste, ingeburgerde voorbeelden. Slechts enkele begrippen kunnen als algemene worden beschouwd, want niet gerelateerd aan enig persoonsgebonden, stilistisch, ruimtelijk of chronologisch aspect van de boekband.

Na de meer algemene termen volgen de meer specifieke, volgens welbepaalde criteria van eerder technische of van eerder historische aard. Binnen elk van deze rubrieken is de ordening gebeurd naar het samenstellende deel van het woord. Door de gepresenteerde voorbeelden wil dit overzicht tegelijk een richtsnoer zijn voor het gebruik van de begrippen met het woord band en de vele samenstellingen.

Omdat deze terminologie zich vooral richt op de aspecten van de band die met versiering te maken hebben, zijn de termen met een combinatie van een puur technisch begrip en het woord band (zoals ‘Franse band’, ‘Duitse band’, ‘Bradelband’ en ‘Byzantijnse band’) achterwege gebleven – het is de bedoeling dat deze later aan de orde komen. Men dient zich ook te realiseren dat de meeste van deze bandtypen door het raadplegen van *K&B* goed en vrij bondig te omschrijven zijn; als voorbeeld moge dienen ‘band met *alla Greca*-kapitalen’. Wél zijn enkele termen opgenomen, die te maken hebben met de conditie van de band, omdat die in elke beschrijving thuishoren. Tot slot kan opgemerkt worden dat banden met de afdruk van een veel voorkomend paneelstempel soms daarnaar genoemd worden, zoals ‘Spesband’; wij geven hiervan geen verdere voorbeelden; in hoofdstuk 4.4 zijn de betreffende namen in combinatie met het woord paneel te vinden.

2.1 ALGEMENE BEGRIPPEN

18 [boek]band (m; -en)

Beschermend omhulsel van het boekblok, normaliter bestaande uit twee platkernen en bandbekleding.

Door bindingen, naaisel of lijming maakt de band van losse katernen of bladen een boek. Ten onrechte in deze betekenis soms *omslag*, of geheel ten onrechte *kaft* geheten.

† kaft

¶ *D* Bucheinband, Band, Einband *E* binding, boekbinding *F* reliure

19 omslag (o, -en)

Een stuk soepel materiaal, dat de rug en voor- en achterzijde van het boekblok, geheel of gedeeltelijk, omgeeft en ermee verbonden is.

Het is eigenlijk een band met soepele platten.

¶ *D* Umschlag *E* limp binding *F* couverture

2.2 VOLGENS CONDITIE

Enkele termen die met conditie en restauratie te maken hebben, komen bij herhaling voor bij de beschrijving van banden. Zo kan het boek[blok] ongebonden zijn, maar het kan ook van zijn band zijn ontdaan, het kan een nieuwe band en een reeds bestaande band krijgen.

Anderzijds kan een band gesleten en gerestaureerd zijn, vernieuwd en hergebruikt.

20 ongebonden boek (o; en)

Een boek dat nooit gebonden en evenmin genaaid werd; dus een stapel losse tot katernen gevouwen vellen of bladen.

Synoniemen boek in losse vellen, niet-gebonden boek, *in albis*

¶ *D* Ungebundenes Buch *E* unbound book, unbound sheets *F* livre en feuilles

21 gesleten band

Band met duidelijke tekens van slijtage aan het bekledingsmateriaal

¶ *E* rubbed binding *F* reliure fatiguée

22 herbonden boek

Boek dat de eerste band niet meer heeft, maar een tweede of derde, dikwijls nadat het opnieuw genaaid is.

Synoniemen nieuw gebonden boek

¶ *E* rebound book *F* livre relié à nouveau

23 gerestaureerde band

Band die door een restaurator is gerestaureerd.

Een band die door een restaurator geconserveerd is wordt een *geconserveerde band* genoemd.

¶ *D* restaurierter Band *F* reliure restaurée

24 vernieuwde band

Band waarvan de bekleding vernieuwd is, maar niet de structuur.

Bij het vervangen van de bekleding van de rug of de (een van beide) platten kan men spreken van een *vernieuwde rug*, respectievelijk *vernieuwde platten*.

¶ *D* erneuerter Band *F* reliure rénovée

25 ontbonden boek

Boek dat geen band meer heeft.

¶ *D* Buch ohne Einband *E* disbound book *F* livre dérelié

26 lege band

Boekband waar de oorspronkelijke inhoud (boekblok) uit is gehaald en geen nieuwe in gestoken.

¶ *E* loose binding *F* reliure vide

27 hergebruikte band

Boekband waar de oorspronkelijke inhoud (boekblok) is uit gehaald en een nieuw of een ander, bestaand boekblok in gestoken.

Soms is het de bedoeling geweest te misleiden en is sprake van een vorm van bandvervalsing.

Synoniemen bandtransplantatie, remboîtage

¶ *E* remboîtage, re-casing *F* remboîtage, reliure de remploi

2.3 VOLGENS TECHNISCHE CRITERIA

In deze rubriek worden termen behandeld die met de vervaardiging te maken hebben, maar niet alleen met de techniek daarvan; in vele gevallen hebben vooral de keuze van het materiaal en de uiteindelijke vormgeving er mee te maken. De ordening is systematisch in zover dat de meest courante termen voorop staan (de eerste twee lemmata), daarna vormen van band waarbij vaak de snede bedekt is (tot en met registerband), uitzonderlijke vormen als meerlingband en tweelingband, tenslotte enkele aparte vormen. Binnen elk van deze impliciet aan gegeven groeperingen is de ordening alfabetisch.

28 industriële band

Met de machine gemaakte boekband en feitelijk in (grote) oplage.

Al in het begin van de negentiende eeuw is men begonnen machines te gebruiken bij het maken van uitgeversbanden; maar lange tijd werden nog allerlei processen met de hand uitgevoerd. Pas vanaf de jaren 70 van de twintigste eeuw worden alle handelingen machinaal uitgevoerd.

Zie ook uitgeversband

¶ *D* industrieller Einband *E* industrial binding *F* reliure industrielle

29 handboekband

Met de hand gemaakte boekband.

Vóór de invoering van machines in het bindproces, ca. 1830, werden alle banden compleet met de hand gemaakt.

¶ *D* Handeinband *E* handbookbinding *F* reliure faite à la main, reliure manuelle

30 buidelband

Band met buidelbekleding, waarbij de bekleding aan de staart (bij latere imitaties van de techniek is wel eens de kopkant genomen) zover overhangt, dat de band daaraan gedragen kan worden, of door een haak dan wel knoop aan de gordel gehangen.

Bij diverse buidelbanden hangt de bekleding ook, weliswaar minder, aan een van beide of beide frontkanten over en soms zelfs aan de kopkant. Dan is er nauwelijks verschil met de hulsband of de chemiseband en is de mogelijkheid de band aan de staart te dragen bepalend voor het gebruik van de term.

Synoniemen buidelboek

† boekbuidel

¶ *D* Beutelbuch, Beuteleinband *E* girdle book *F* reliure à l'aumônière

31 chemiseband

Band met 'chemise' van textiel, meestal fluweel, dat als doorlopende flap langs alle kanten van de platten overhangt, eventueel met uitzondering van de frontkant van een van beide platten.

Soms is de 'staartflap' langer dan de andere flappen; toch spreekt men dan niet van een buidelband, omdat het boek niet aan de staartflap gedragen kan worden.

¶ *D* Chemise *E* chemise binding *F* reliure à chemise

32 doosband

Band met aan één of aan beide platten stijve omgezette randen, die de drie sneden geheel bedekken.

In gesloten toestand lijkt de band op een doos of een kistje.

¶ *D* Kastenband *E* binding with flaps, box binding *F* reliure à recouvrements sur les tranches

33 hulselband

Band met hulsel van soepel leer, dat als doorlopende flap langs alle kanten van de platten overhangt, eventueel met uitzondering van de frontkant van een van beide platten.

Soms is de ‘staartflap’ langer dan de andere flappen en spreekt men toch niet van een buidelband, omdat het boek niet aan de staartflap gedragen kan worden.

† flappenband

¶ *D* Hülleneinband *E* binding with leather overcover *F* reliure à double couverture enveloppante

34 overslagband

Band met een overslag, waarbij de bekleding van doorgaans het achterplat verlengd is en de overslag over de frontsede op het voorplat wordt geslagen.

De meeste registerbanden zijn overslagbanden.

¶ *D* Klappeneinband *F* reliure à rabat, reliure portefeuille

35 registerband

Halfsoepele band van leer of perkament – en dus eigenlijk een omslag – in de regel aangebracht rond een blanco boekblok, dat gemakkelijk te beschrijven moest zijn, want bestemd om register te houden.

De rug is vlak gehouden; de externe naariemen lopen door tot op de platten en soms de platrand. Vele registerbanden zijn overslagbanden met een overslagsluiting op het voorplat. Meestal is het boekblok op leren riemen genaaid en zijn deze door middel van strengels aan de band bevestigd. Bij registerbanden is soms sprake van een dubbele omslag of band, waarvan de ‘binnenband’ onversierd is en de ‘buitenband’ blind bestempeld.

† archiefband

¶ *D* Registerband *E* ledger binding *F* reliure de registre, reliure de Lyon

36 portefeuilleband

Band die ertoe dient enkele beschreven of bedrukte bladen te bewaren, bijv. een huldeadres of een herdenkingstekst van geringe omvang.

De dubbelgevouwen bladen zijn niet genaaid maar meestal aan kop en staart vastgehecht met een zijden lint of iets dergelijks en in een losse band gehangen. Hij is vaak versierd.

Synoniemen adresband, losse band, portefeuille

† map, albumband

¶ *D* Portefeuilleband *E* portfolio *F* portefeuille

37 meerlingband

Drie of meer banden, die door gemeenschappelijke binnenplatten tot een geheel verenigd zijn, waarbij de ruggen tegenovergesteld zijn.

Voorbeelden zijn de *drielingband* en de *vierlingband*. Soms is er een meer gecompliceerde structuur. Zo zijn bij de *zeslingband* twee kleine boekjes met de rug tegen elkaar genaaid en gemonteerd op beide buitenkanten van een tweemaal zo groot tweelingboek; dit rugloze bandtype is zeer kwetsbaar. De schaars bewaarde voorbeelden komen vooral uit Duitsland in de tweede helft van de zestiende eeuw.

Synoniemen meervoudige band

¶ *D* Mehrlingsband *F* reliure multiple

38 tweelingband

Soort meerlingband, waarbij twee banden door een gemeenschappelijk ‘binnenplat’ aan elkaar verbonden zijn, en de ruggen aan elkaar tegenovergesteld.

Van alle meerlingbanden komt de tweelingband verreweg het meest voor.

Synoniemen dos-à-dosband

¶ *D* Zwillingband *E* dos à dos binding *F* reliure jumelle, reliure dos-à-dos

39 atlasband

Feitelijk band om een atlas.

De term wordt ook gebruikt voor een boek bestaande uit (vele) losse vellen in plano, die vaak op stroken gezet zijn, dubbel of in accordeon gevouwen en daarom voorzien van opvulstroken, bestaande uit enkele of dubbele kimmen. In die betekenis wordt de term afgeraden. Zie ook Blaeu-atlasband.

¶ *D* Atlasband *E* atlas binding *F* reliure d’atlas

40 kettingband

Band met een metalen ketting bevestigd aan de kop-, staart- of frontzijde van een van beide platten, waarmee hij aan bijv. een lessenaar kan worden vastgelegd.

Synoniemen liber catenatus

¶ *D* Kettenbuch, Ketteneinband *E* chained binding *F* livre enchaîné

41 rugloze band

Band met sneden rondom.

Er bestaan verschillende technieken om de rug van het boekblok als snede te behandelen. Een daarvan bestaat er in de katernen afzonderlijk te naaien, tegelijk met een heel smalle katern van dezelfde dikte die naar achteren gevouwen wordt – de bindingen worden later door het naaisel van het aldus genaaide boekblok gehaald.

Niet te verwarren met een band met een open rug en een band waarvan de rug is verdwenen.

¶ *D* Einband ohne Rücken *E* backless binding *F* reliure sans dos

2.4 VOLGENS MATERIAAL

In deze rubriek waar het woord band met bekledingsmaterialen gecombineerd wordt, zijn twee subrubrieken te onderscheiden. De eerste heeft betrekking op de verschillende wijzen of *toepassingen* waarop de materialen platten en rug kunnen bedekken, of enkel de rug, of ook bepaalde plaatsen op de platten; de andere heeft betrekking op de verschillende *soorten* materialen waarmee de band bekleed kan zijn, of waaruit hij kan bestaan.

Toepassingen van het materiaal

42 onbeklede band

Band, die in het geheel geen bekleding heeft, ofwel omdat die er nooit geweest is, ofwel omdat die compleet verloren is.

Men ziet dus de ‘naakte’ platten en rug – bij de laatste kunnen bijv. overlijmstroken de enige bekleding zijn.

¶ *D* Einband ohne Überzug *F* reliure à ais nus

43 hele band

Band geheel in één bekledingsmateriaal uitgevoerd.

Als zodanig af te raden term; men spreke liever van bijv. een *[heel]leren*, *[heel]perkamenten*, *[heel]papieren*, *[heel]textiele band*, respectievelijk *[heel] kalfs-*, *geite-*, *schape-*, *varkensleren*, *sierpapieren*, *linnen band*.

Synoniemen band in leer, band in perkament, band in textiel, band in papier, enz.

¶ *D* Ganzband *E* full (leather) binding *F* reliure pleine, reliure plein (cuir)

44 halve band

Band waarvan de rug en eventueel de hoeken of een baan langs de frontkant in één bekledingsmateriaal is uitgevoerd; de rest is met een minder edel materiaal bekleed.

Als zodanig af te raden term; men spreke liever van bijv. een *halve leren*, *halfleren*, *halve perkamenten*, *halfperkamenten*, *halve papieren*, *halfpapieren*, *halve textiele band*, *halftextiele*, respectievelijk *halve kalfs-*, *geite-*, *schape-*, *varkensleren*, *sierpapieren*, *linnen band*. Uit de middeleeuwen en de renaissance zijn ook banden bekend waarvan alleen de rug en aanliggende, nogal brede stroken van de platten met leer bekleed zijn en waarvan de platten verder geheel onbekleed zijn. Ook deze kan men halve banden noemen.

† halfband

¶ *D* Halbband *E* quarter binding *F* demi-reliure

45 halve band met hoeken

Band waarvan de rug en de fronthoeken van de platten in één bekledingsmateriaal zijn uitgevoerd; de rest is met een minder edel materiaal bekleed.

Als zodanig af te raden term; men spreke liever van bijv. een *halve leren*, *halfleren*, *halve perkamenten*, *halfperkamenten*, *halve papieren*, *halfpapieren*, *halve textiele*, *halftextiele band met hoeken*, respectievelijk *halve kalfs-*, *geite-*, *schape-*, *varkensleren*, *halve sierpapieren*, *linnen band met hoeken*. Wanneer de in het betere materiaal uitgevoerde driehoekige hoekstukken bijna geheel door het minder edele materiaal van de platten bedekt worden spreekt men van *verstoken hoeken*.

¶ *D* Halbband mit Ecken *E* half binding *F* demi-reliure à coins

46 halve band met baan

Band waarvan de rug en al dan niet smalle banen langs de frontzijde van de platten (mét de kanten en de inslagen aldaar) in één bekledingsmateriaal zijn uitgevoerd; de rest is met een minder edel materiaal bekleed.

Als zodanig af te raden term: men spreke liever van bijv. een *halve leren*, *halfleren*, *halve perkamenten*, *halfperkamenten*, *halve papieren*, *halfpapieren*, *halve textiele band* en *halftextiele band met baan*, respectievelijk *halve kalfs-*, *geite-*, *schape-*, *varkensleren*, *halve sierpapieren*, *linnen band met banen*.

¶ *E* half binding *F* demi-reliure à bandes

47 halve band, omzoomd

Band waarvan de rug en smalle banen langs de front-, kop- en staartzijde (mét de kanten en de inslagen) in één bekledingsmateriaal zijn uitgevoerd; de rest is met een minder edel materiaal bekleed. Als zodanig af te raden term; men spreke liever van bijv. een *halve leren*, *halfleren*, *halve perkamenten*, *halfperkamenten*, *halve papieren*, *halfpapieren*, *halve textiele* en *halftextiele band, omzoomd*, respectievelijk *halve kalfs-*, *geite-*, *schape-*, *varkensleren*, *halve sierpapieren*, *linnen band, omzoomd*.

¶ *D* Edelpappband *F* demi-reliure à cadre, - à bords

Soorten materiaal

48 metalen band

Band uitgevoerd in metaal, of waarvan tenminste de platten geheel bekleed zijn met metaal. Bij geheel metalen banden bestaat de verbinding tussen platten en rug uit (piano)scharnieren. Meer specifiek kan men spreken van *messing*, *zilveren* en *gouden banden*. Te onderscheiden van banden met rijk beslag.

¶ *D* Metallband *E* metal binding *F* reliure en métal

49 edelsmeedband

Band grotendeels versierd met rijk en kunstig bewerkt edelmetaal, waar email een onderdeel van de versiering kan vormen, zoals bij kerkelijke prachtbanden.

Komt exclusief email voor, dan spreekt men van een *emailband*.

¶ *D* Goldschmiedeband *F* reliure orfèvrée, reliure d'orfèvre

50 kerkelijke prachtband

Soort edelsmeedband, veelal niet alleen met (edel)stenen en gemmen, maar ook met ivooren en/of email (*champlevé* en *cloisonné*).

De banden stammen voornamelijk uit de middeleeuwen en hadden een kerkelijke functie. Ze werden liggend bewaard en meestal is slechts een van beide platten zo luxueus bewerkt. De boeken, veelal evangeliaria, waren voor liturgisch gebruik. Bij diverse kerkelijke prachtbanden maakt ivoor het belangrijkste deel van de bekleding uit; bij een aantal is het ivoor het enige dat is overgebleven van de oorspronkelijke rijkdom. Men vermijde het gebruik van de term 'ivooren band', omdat die is voorbehouden voor banden die geheel in ivoor zijn uitgevoerd, of waarvan de platten geheel met ivoor bekleed zijn.

† prachtband

¶ *D* Kirchlicher Prachteinband *E* (Medieval) treasure binding *F* reliure d'autel

51 ivooren band

Band uitgevoerd in ivoor of waarvan tenminste de platten met ivoor bekleed zijn.

Vergelijkenderwijs kan men spreken van *houten*, *kunststoffen*, *bakelieten*, *ivorieten*, *plexiglazen band*, *papier-machéband* etc., maar een band van *celluloid*. Bij een band met houten platkernen, waarbij slechts de rug bekleed is, spreekt men niet van een houten band, maar van een halve band.

¶ *D* Elfenbeinband *E* ivory binding *F* reliure en ivoire

52 kartonnen band

Band helemaal uitgevoerd in karton en niet bekleed, zoals gebruikelijk bij Italiaanse uitgeverbands uit de zestiende tot de achttiende eeuw.

Men dient de kartonnen band niet te verwarren met wat in Frankrijk *cartonnage* of *cartonnage romantique* wordt genoemd, een bandje met kartonnen platten en rug en bekleed met kleurig papier, preeppapier, al dan niet met een chromolithografie en evenmin met wat de Duitser *Pappband* noemt, een band met kartonnen platten en rug, maar met papier of sierpapier bekleed.

¶ *D* Papierband *F* reliure en carton (souple ou rigide)

53 textiele band

Boekband waarvan de platten en meestal de rug bekleed zijn met textiel.

Meer specifiek kan men spreken van bijvoorbeeld een *fluwelen, zijden, linnen band*. Bij laatstgenoemde gaat het veelal om een uitgeversband. Men kan ook spreken van een textiele bekleding. Evenzo: *textiele omslag*.

¶ D Gewebeband, Textilband E textile binding F reliure en textile

54 geborduurde band

Boekband, bekleed met geborduurd textiel.

Men kan ook spreken van een geborduurde bekleding. Evenzo: *geborduurde omslag*.

¶ D Stickereiband E embroidered binding F reliure brodée

55 mozaïekband

Band met mozaïek, van soepel materiaal, zoals leer, papier of linnen op de platten.

Men spreke liever van bijv. band met leermozaïek, papiermozaïek of linnenmozaïek.

† intaglioband, intarsieband

¶ D Mosaikband, Intarsienband E mosaic binding F reliure mosaïque

2.5 VOLGENS BESTEMMING

Grofweg kan een band vervaardigd zijn met drie wel bepaalde doeleinden: om hem zelf te bezitten, of als geschenk te geven naar aanleiding van een of andere gebeurtenis, of in de handel te brengen. Binnen deze subrubrieken is de ordening zoveel mogelijk systematisch.

Eigenaar

56 eigenaarsband

Boekband met kenmerken van een eigenaar, zoals een wapenstempel, een monogram, initialen, een naam of ander super-exlibris.

¶ D Besitzerband, Eigenerband F reliure à provenance

57 band in opdracht

Band die in opdracht gemaakt is van de eerste eigenaar van het boek.

Tot vóór ca. 1830, toen de uitgeversband steeds meer gangbaar werd, was dit de meest voorkomende situatie.

¶ D Auftragsband E bespoken binding F reliure de commande

58 wapenband

Band waarvan een in het oog springend onderdeel van de platversiering een wapen is, doorgaans van de persoon of de instelling, die de band liet maken, maar niet noodzakelijkerwijs voor de eigen collectie.

† heraldische band

¶ D Wappenband E armorial binding F reliure aux armes, reliure armoriée

59 burgemeestersband

Halve band in groot formaat uit de zeventiende of achttiende eeuw, uitgevoerd in karmijnrood schapenleer (de rug) en kammarmerpapier (de platten), waarin dezelfde kleur overheerst. Dit soort band was vaak te vinden in de boeken- of archiefkasten van de stadsautoriteiten (burgemeesters) in Nederland.

60 vorstelijke band

Band gemaakt voor of in opdracht van een vorstelijk persoon en bestemd voor diens eigen bibliotheek, meestal met diens wapen op de platten.

¶ *D* Representationsband *E* royal binding *F* reliure royale

Geschenk

61 presentband

Band die door auteur, uitgever of een ander aan iemand geschonken is.

Bijzondere vormen zijn de dedicatie-, de presentatie-, de prijs- en de huwelijksband.

Synoniemen geschenkband

¶ *D* Geschenkband *F* reliure de présent

62 dedicatieband

Soort presentatieband om het exemplaar door auteur of uitgever geschonken aan de weldoener aan wie het boek is opgedragen.

Synoniemen opdrachtband

¶ *D* Widmungsband *E* dedication binding *F* reliure de dédicace

63 presentatieband

Soort presentband, door de auteur of de uitgever van het boek aan een weldoener geschonken.

¶ *D* Präsentationsband *E* presentation binding *F* reliure de présent

64 prijsband

Soort presentband, door een school of opleidingsinstituut weggegeven, bij de overgang en ter aanmoediging aan een leerling.

Hij is veelal als zodanig te herkennen aan een wapenstempel van de stad of de persoon namens wie de prijs werd uitgereikt. Op het voordekblad, een voorschutblad of een meegebonden dan wel ingeplakt blad staat meestal een geschreven of gedrukte en geschreven *prijsopdracht*, die op de gebeurtenis betrekking heeft. Niet te verwarren met een *prijsboek*, dat de typerende band mist, maar wel door de prijsopdracht of een aantekening als zodanig te herkennen is.

¶ *D* Preisband, Prämien-Einband *E* (school) prize binding *F* reliure de prix

65 huwelijksband

Soort presentband, om een uitgave van huwelijksgedichten, gemaakt ten behoeve van de feestelijke gelegenheid. De exemplaren voor bruid en bruidegom hebben soms een stempeling die op het huwelijk betrekking heeft of ze hebben dergelijke linten.

¶ *D* Hochzeitsband *F* reliure de mariage

66 dissertatieband

Handboekband om een dissertatie, vroeger vaak niet veel meer dan de stellingen.

¶ *D* Dissertationsband *E* dissertation binding *F* reliure de thèse

67 rouwband

Band die zichtbaar te maken heeft met rouw, meestal in zwart bekledingsmateriaal of met zwarte of een sprekende stempeling uitgevoerd; vaak zijn ook de snede en de kapitalen zwart. Rouwbanden omvatten vaak rouwpreken of uitgaven van de Bijbel, Psalm- en Gezangboeken voor de periode van rouw.

¶ *F* reliure de deuil

Handel

68 uitgeversband

Boekband voor de gehele editie of een deel daarvan (oplage), ten behoeve van verkoop en in opdracht van de uitgever gemaakt.

Vóór ca. 1830 met de hand gemaakt en daarna in toenemende mate machinaal; hij draagt dan vaak de naam of een merk van de uitgever.

Zie ook industriële band

¶ *D* Verlagseinband *E* publisher's binding *F* reliure d'éditeur

69 oplageband

Boekband voor een deel van de druk of editie van een boek en verschillend van andere oplagen behorend tot dezelfde editie.

Voorbeelden zijn zogenaamde uitgeversbanden, eigenlijk oplagebanden, uit de vroege twintigste eeuw, om het werk van de Nederlandse auteur L. Couperus en van de Duitse auteur H. von Kleist.

¶ *D* Auflagenband *E* batch binding *F* reliure de tirage

70 boekhandelaarsband

Boekband gemaakt voor de gehele editie of een deel ervan, ten behoeve van verkoop en in opdracht van de boekverkoper; ook: band om een exemplaar dat de boekhandelaar had liggen om het publiek te tonen hoe het boek er gebonden kon uit zien.

† handelsband

¶ *D* Buchhändlerband *E* bookseller's binding *F* reliure de librairie

71 bandmodel

Model van een band, meestal gemaakt om bepaalde technische problemen in te schatten (vooral bij de industriële band) of esthetische (bij de kunstboekband), of problemen bij het reconstrueren van een band of bandtype (bij de restauratie).

Dit is niet hetzelfde als een *modelband*, een model van een .bestaande band of een bestaand bandtype.

Synoniemen dummy

¶ *D* Musterband *E* model- *F* modèle

2.6 VOLGENS EIGENNAAM

Op zijn minst drie soorten personen, wier naam aan het woord 'band' wordt gekoppeld, zijn te onderscheiden, die van de binder, van de persoon die de band liet maken die meestal ook de eerste bezitter was, en die van de uitgever die hem heeft laten maken en meestal ten behoeve van zijn eigen boekwinkel. Bij dit hoofdstuk worden geen vertalingen aangeboden, omdat ieder die zelf kan maken door de betreffende naam te zetten vóór het Duitse woord 'Einband' of het Engelse 'binding', dan wel na het Franse woord 'reliure'.

Binder

72 Bozérianband

Band gemaakt door de Franse binder Jean-Claude Bozérian (1762-1840).

73 Cobden-Sandersonband

Band gemaakt door de Engelse binder Thomas James Cobden-Sanderson (1840-1922).

74 Coswayband

Met goud bestempelde leren band met ingelegde portretminiaturetjes, als type ontwikkeld door J.H. Stonehouse (1864-1937) voor boekhandel Sotheran in London en wellicht genoemd naar de band om G.C. Williamson, *Richard Cosway*.

75 Deflinneband

Band gemaakt door de Belgische binder Barthélemy-Léopold Deflinne (1791-1846), zijn vader Jean-Baptiste (1760-1803) of zijn grootvader Jacques-Thomas (1701-1782); zij werkten alle drie in Doornik.

76 Deromeband

Band gemaakt door een lid van het achttiende-eeuwse Franse bindersgeslacht Derome.

77 Edwards-of-Halifaxband

Band gemaakt door een lid van het achttiende-eeuwse Engelse geslacht Edwards, dat uit Halifax afkomstig was en ook een winkel in London had; de bekendste is vader James Edwards (1756-1816).

De Edwardsen zijn bekend om het vervaardigen van verdekte-snedeschilderingen, om het compleet doorzichtig maken van perkament en daaronder aanbrengen van tekeningen, om het maken van zogenaamde Etruskische banden.

78 Haguéband

Band waarvan sterk vermoed wordt dat die gemaakt is door de boekbinder Théodore Hagué, die van Franse origine was, in 1858-1859 bij Zaehnsdorf in London werkte en daarna in Parijs en vervolgens te Brussel. In of kort na 1891 zal hij zijn overleden.

De versiering van deze banden volgt nauwkeurig beroemde Franse stijlen uit de Renaissance; zij hebben, meestal door een erop aangebracht wapen of heraldisch teken, een zogenaamde belangrijke herkomst. De banden zijn als originelen in de handel gebracht en kunnen daarom als vervalsing beschouwd worden.

79 Krauseband

Band gemaakt door de beroemdste Duitse binder uit de Renaissance Jacob Krause (1526/1527-1585).

80 Magnusband

Band gemaakt door de Amsterdamse boekbinder Albert Magnus (1642-1689).

De term wordt ten onrechte ook gebruikt voor banden in de stijl van Magnus, met een platvullende compositie van kleine decoratieve stempels.

81 Mearneband

Band gemaakt door de belangrijke Engelse boekbinder Samuel Mearne (1624-1683).

De term wordt soms ten onrecht gebruikt voor banden uit de Restoration Period.

82 Mickeband

Band gemaakt door de Haagse binder Christiaan Micke (1727-1793).

83 Padeloupband

Band gemaakt door een lid van het achttiende-eeuwse Franse bindersgeslacht Padeloup.

84 Plantinband

Band met rijke stempeling in Renaissance-stijl gemaakt door de van oorsprong Franse, maar in Antwerpen werkende binder, later drukker/uitgever, Christophe Plantin (ca. 1520-1589). De term wordt ook gebruikt voor banden met het Plantijnse merk op de platten, de Gulden Passer; zij zijn niet door maar voor Plantin gemaakt en waren waarschijnlijk voor zijn winkel bedoeld.

85 Schavyeband

Band gemaakt door de Belgische binder Pierre-Corneille Schavye (1796-1872) of door zijn zoon Josse-Corneil-Eugène (1822-1905).

86 Simierband

Band gemaakt door de Franse binder René Simier (werkzaam eind achttiende eeuw-1837).

87 Thouveninband

Band gemaakt door de Franse binder Joseph Thouvenin (1790-1834) of een van zijn broers, dan wel een van hun zoons.

Thouvenin is beroemd om zijn kathedraalbanden.

Opdrachtgever

88 Canevariband

Band die volgens opvattingen uit de vroege twintigste eeuw gemaakt zou zijn voor Demetrio Canevari (1559-1625) uit Genua die in Rome arts van paus Urbanus VI was.

Inmiddels is gebleken dat dit type band, met een medaillon op de platten dat Apollo en Pegasus voorstelt, gemaakt is in opdracht van de Italiaanse filosoof Claudio Tolomei (1483/1490-1556) voor het studeervertrek van Giovanni Baptista Grimaldi (ca. 1524-ca.1612), lid van een belangrijke Genuese patriciërsfamilie.

89 De-Calenbergband

Eigenaarsband gemaakt voor Henri de Calenberg (1685-1772) uit de Oostenrijkse Nederlanden.

90 De-Thouband

Eigenaarsband gemaakt voor de Franse bibliofiel Jacques-Auguste De Thou (1553-1617). De Thou huwde achtereenvolgens Marie de Barbançon en Gasparde de la Chastre. Op zijn vroegere banden staat zijn eigen wapen en op zijn latere het alliantiewapen van hem en een van beide echtgenotes.

91 Duodoband

Eigenaarsband gemaakt voor de reisbibliotheek van de Italiaanse bibliofiel Pietro Duodo in de periode dat hij te Parijs verbleef (1594-1597).

De term wordt soms ten onrechte gebruikt voor banden uit Duodo's tijd, met hetzelfde patroon van ovalen om kleine bloemen.

92 Duseuilband

Band met een Duseuilstempeling op de platten.

93 Fuggerband

Band gemaakt in opdracht van Marcus Fugger (1529-1597), lid van het beroemde Augsburgse bankiersgeslacht.

Er zijn Spesbanden van Fugger uit zijn studietijd in Leuven, maar de zeer luxueuze banden waarom hij bekend is komen uit de tijd dat hij regelmatig Parijs bezocht (ca. 1545- ca. 1555).

94 Grolierband

Eigenaarsband gemaakt voor de Franse bibliofiel Jean Grolier (1479?-1565).

De term wordt soms ten onrechte gebruikt voor banden met een lintenpatroon, een van de soorten patroon die Grolier liet uitvoeren. Deze banden zijn vaak ook met wasverf versierd en worden ten onrechte *lakwerkbanden* genoemd.

95 Hemsterhuisband

Band gemaakt in opdracht van de Nederlandse filosoof en bibliofiel Frans Hemsterhuis (1721-1790).

Hemsterhuis liet zijn eigen boeken zelf drukken en binden en gaf ze vervolgens weg. De mate van luxe van de band hing af van de gevoelens van achting of vriendschap die hij voor de recipiënt gevoelde.

96 Hollisband

Band gemaakt in opdracht van de Engelse bibliofiel Thomas Hollis (1720-1774).

De banden waren niet voor zijn eigen collectie bedoeld, maar om te worden gegeven aan personen of instellingen waarvan Hollis meende dat zij zouden profiteren van de in betreffende boeken naar voren gebrachte idealen van vrijheid

97 Van-Uchelenband

Eigenaarsband gemaakt voor de Amsterdamse bibliofiel Paolo van Uchelen (1641/2-1702).

Van Uchelen had een sterke voorliefde voor perkamenten banden met goudstempeling van twee lijnkaders op de platten, waarvan het binnenste een kroon op de hoeken heeft, terwijl de titel op de rug zwart, met roet, gestempeld is.

98 Vulcaniusband

Eigenaarsband gemaakt voor de humanist / bibliofiel Martinus Vulcanius (ca. 1525-ca. 1578), ook genoemd Smetius, Maarten de Smit of de Smet. De band wordt getypeerd door een dieren-in-rankenpaneel met de naam van Vulcanius.

Uitgever

99 Aldusband

Bandtype dat de Venetiaanse drukker Aldus Manutius (1449-1515) om zijn uitgaven zou hebben laten maken.

Het zou dus gaan om een soort uitgeversband, gekenmerkt door een lovertje (het zogenaamde Aldijns blaadje; zie 4.4). De term is af te raden, omdat geen enkel bewijs voor deze theorie bestaat.

100 Blaeu-atlasband

In strikte zin een atlasband gemaakt in opdracht van Joan Blaeu (1596-1673) voor verkoop – een uitgeversband dus.

De banden steken in perkament en hebben op de platten een stempeling van lijnkaders met grote platen in de hoeken en in het midden. In ruime zin wordt de term soms ten onrechte gebruikt voor elke perkamenten band van het beschreven soort om een atlas.

101 Kobergerband

Band gemaakt in opdracht van of in het atelier van de Duitse drukker/uitgever Anton Koberger (ca. 1440/45-1513), ten behoeve van verkoop en dus een soort uitgeversband.

102 Mameband

Uitgeversband gemaakt in het atelier van de firma Mame uit Tours (negentiende en twingste eeuw).

2.7 VOLGENS STEMPELING

103 stempelband

Band met op de platten losse stempels en lijnen in blindstempeling en dus zonder panelen of rollen.

De term wordt alleen gebruikt bij banden uit de middeleeuwen en de renaissance.

Synoniemen blindstempelband

¶ *D* Stempelband *F* reliure à fers

104 ruitstempelband

Band met blind gestempeld ruitenpatroon op de platten.

De term wordt gebruikt bij hoofdzakelijk banden uit de late middeleeuwen (1270-1500) en de vroege renaissance.

† kloosterband

¶ *D* Einband mit Rautenstempel, mit Rautenmuster *E* binding with diaper pattern, diapered binding *F* reliure à décor losangé

105 rolstempelband

Band met op de platten uitsluitend of vrijwel uitsluitend rollen en lijnen in blindstempeling.

De term wordt alleen gebruikt bij banden uit de late middeleeuwen en de renaissance.

¶ *D* Rolleneinband *F* reliure à (décor de) roulette(s)

106 paneelstempelband

Een band met op de platten een of meer paneelstempels in blindstempeling.

De term wordt alleen gebruikt bij banden uit de middeleeuwen en de renaissance.

¶ *D* Platteneinband *E* panel-stamped binding *F* reliure à (décor de) plaque

2.8 VOLGENS (KUNST)HISTORISCHE CRITERIA

Het woord 'band' wordt ook gecombineerd met woorden die te maken hebben met het kunstzinnige of het historische aspect. Voor zover deze niet te maken hebben met stijlen volgen ze hieronder. Voor de stilistische termen zie 2.9.

Imitatie

107 facsimileband

Band die wat betreft techniek en versiering een bepaalde oude band zo getrouw mogelijk volgt; ook de inhoud is meestal een facsimile van een druk of een handschrift.

¶ *D* Faksimile-Einband *E* facsimile binding *F* fac-similé de reliure

108 imitatieband

Band waarvan de versiering een oudere bindstijl imiteert, maar niet op slaafse wijze.

Zo'n band is doorgaans technisch perfecter uitgevoerd dan de originelen die hij imiteert.

Zie ook pasticheband

¶ *D* Einbandkopie, Einbandimitation *E* imitation binding *F* reliure d'imitation

109 retrospectieve band

Band waarvan de versiering elementen uit een vroeger decor overneemt en geregeld met elementen van andere decors combineert.

De overname is vrijer dan bij een imitatieband.

¶ *D* historiserender Einband *E* retrospective binding *F* reliure à décor rétrospectif

110 pasticheband

Band, die in elk geval wat betreft de versiering direct gebaseerd is op ouder werk en meestal om een boek is gemaakt uit de veronderstelde tijd van de versiering.

In bepaalde gevallen kan de band gemaakt zijn om te misleiden en is niet altijd van een vervalste band te onderscheiden.

Zie ook imitatieband

¶ *D* Pastiche *F* reliure pastiche

111 vervalste band

Band die in elk geval wat betreft de versiering en vaak de techniek een bekend en waardevol oud bandtype imiteert en als zodanig in de markt is gebracht. *Zie* bijv. Hagué (2.6).

Synoniemen valse band, bandvervalsing

¶ *D* Einbandfälschung *F* faux, reliure fausse

Luxe

112 boekbindkunst

Een term veelal gebruikt voor het binden in het algemeen (de kunde, vooral technisch gezien) en ook wel voor het artistieke aspect van het binden.

† boekbinderskunst

¶ *D* Einbandkunst, Buchbindekunst *E* art of bookbinding *F* art de la reliure

113 [boek]bandontwerp

Het ontwerp (schets of definitieve tekening), meestal op papier, voor het decor op een boekband.

De binder of vergulder heeft het ontwerp nodig om een wel bepaald en vaak gecompliceerd decor te kunnen uitvoeren. Bij de kunstboekband dient het ook om de goedkeuring van de opdrachtgever te verkrijgen alvorens het decor wordt uitgevoerd.

† werktekening, maquette

¶ *D* Einbandentwurf *F* maquette de reliure

114 kunstboekband

Boekband die volgens de gebruiker van de term tot kunst of de Kunst gerekend mag worden.

¶ *D* Kunsteinband *F* reliure d'art

115 luxeband

Boekband in vooral leer of perkament met een rijke versiering, bestaande uit bijv. stempeling of mozaïek.

† prachtband

¶ *D* Luxusband *E* fine binding, luxurious binding, de-luxe-binding *F* reliure de luxe

116 semi-luxueuze band

Boekband in leer of perkament, die luxueuzer is uitgevoerd dan de gebruiksband, maar minder rijk dan de luxeband.

De platten zijn hoogstens bestempeld met enkele kaders, hoekstempels en vaak een middenstempeling.

117 gebruiksband

Eenvoudige boekband in leer of perkament of imitaties daarvan, linnen of papier, bedoeld voor normaal gebruik, waar geen luxe bij te pas komt.

De rug van de gebruiksband kan in de velden met goud bestempeld zijn en draagt vaak de auteursnaam en de titel, maar de platten zijn onbestempeld.

¶ *D* Gebrauchsband *E* utilitarian binding *F* reliure courante

Oorspronkelijkheid

118 contemporaine band

Band gemaakt vrijwel gelijktijdig met de totstandkoming van het omsloten handschrift of de omsloten druk of enige tijd daarna.

Dit is te interpreteren als een band gemaakt in een tijdspanne van hoogstens twintig jaar na datum van de inhoud. Het zal doorgaans de *oorspronkelijke band* zijn.

Synoniemen band uit de tijd, eigentijdse band

¶ *D* zeitgenössischer Einband *E* contemporary binding *F* reliure contemporaine, reliure de l'époque

119 oorspronkelijke band

De eerste band die ooit om een boekblok gemaakt is; deze kan dus een *contemporaine band* zijn maar kan ook van vele jaren na de inhoud dateren.

Synoniemen originele band

† eerste band

¶ *D* ursprünglicher Einband *E* original binding *F* reliure originale

120 voorlopige band

Band die in de tijd dat hij gemaakt werd, geacht werd geen langere dan een voorlopige functie te kunnen hebben, totdat een definitieve band werd gemaakt.

Bestaat uit bijv. papier of sierpapier over karton, of een simpele slappe kartonnen, papieren of perkamenten omslag; het boekblok is eenvoudig genaaid.

Synoniemen interimband

¶ *D* Interimseinband *E* temporary binding *F* reliure provisoire, reliure d'attente

121 gesignde band

Band met de signatuur, het speciale merk van de handboekbinder of de bindersfirma die hem gemaakt heeft.

De signatuur is normaliter op een niet opvallende plaats gezet en heeft de vorm van bijv. een goud-, blind- of inktstempeling, of een etiket.

† getekende band

¶ *D* signierter Einband *E* signed binding *F* reliure signée

2.9 VOLGENS STILISTISCHE CRITERIA

Hieronder volgen combinaties van het woord ‘band’ met termen die te maken hebben met het patroon van de versiering of de stijl ervan; men dient hierbij te bedenken dat deze stilistische begrippen vaak ook met andere termen te combineren zijn, zoals ‘paneel’ of ‘patroon’ (bijv. Spespaneel, kantwerkpatroon, kathedraalplaat; zie 4.4). In deze rubriek komen eerst de woorden die te maken hebben met benamingen van stijlperioden en daarna woorden die te maken hebben met patronen; daarbinnen is de ordening chronologisch.

Stijlperioden

122 romaanse band

Rijk blind bestempelde leren band uit de periode 1140-1300.

De stempeling heeft vaak een architectonisch karakter en is met lijnen en losse stempels in op elkaar aansluitende banen aangebracht, die sterk doen denken aan de façadebeeldhouwkunst van romaanse kerken. Op sommige zijn frontons of roosvensters gestempeld. Een groot deel van die banden is in Parijs gemaakt en is te relateren aan de universiteit.

¶ *D* romanischer Einband *E* Romanesque binding *F* reliure romane

123 gotische band

Bestempelde boekband uit de gotiek. De term wordt vooral gebruikt voor banden uit de periode 1400-1520, die van de late gotiek. Het betreft vooral banden met houten platkernen en zware ribben op de rug; de belangrijkste typen zijn ruitstempel-, rol- en paneelstempelband.

† kloosterband

¶ *D* gotischer Einband *E* Gothic binding *F* reliure gothique

124 renaissance band

Boekband uit de Renaissance en versierd volgens de principes van die periode, die in Italië eerder begint dan elders, en gekenmerkt wordt door de overname van vormen en voorstellingen van de klassieke oudheid en uit de wereld van de islam. Belangrijke zijn het linten- en het maureskenpatroon en de maureskenstempels.

¶ *D* Renaissance-Einband *E* Renaissance binding *F* reliure renaissance

125 rococoband

Band met de asymmetrische en sierlijke versieringelementen van de rococoperiode of Lodewijk XV-stijl.

Wordt, indien ook van rocailles voorzien, rocailleband genoemd.

¶ *D* Rokokoband *E* rococo binding *F* reliure rocaille

126 classicistische band

Band versierd volgens de principes van het classicisme (eind achttiende eeuw).

¶ *D* Klassizistischer Einband *E* neo-classical binding *F* reliure néo-classique

127 Etruskische band

In Engeland gemaakte band uit de late achttiende of de vroege negentiende eeuw, in kalfsleer en met goud bestempeld in classicistische stijl en met een plaatselijke beitsing van het leer in palmetachtige ornamenten.

Men vond toentertijd dat die banden leken op Etruskisch aardewerk en daarom werden ze zo genoemd. De Firma Edwards uit Halifax is er bekend om.

¶ *D* Einband im Etruscan Style *E* Etruscan calf binding *F* reliure (à décor) étrusque

128 empireband

Band versierd volgens de principes van het empire (ca. 1800-1815).

¶ D Empire-Einband F reliure Empire

129 Restauratieband

Franse band uit de Restauratieperiode (ca. 1815-1830), versierd volgens de neoclassicistische principes van die tijd.

Niet te verwarren met een band uit de Engelse 'Restoration period' (ca. 1660-1700; E Restoration binding).

¶ D Einband der Restaurationszeit F reliure Restauration

130 romantieke band

Band uit de romantiek (ca. 1830-1880) en bestempeld of anderszins versierd volgens de vormgeving van die tijd, in een of meer van de toen geldende neostijlen.

De versiering heeft als zodanig niets van doen met 'romantisch'.

¶ D Romantiker-Einband E romantic binding F reliure romantique

131 neogotische band

Band uit de periode van de neogotiek, waarvan de versiering die van de late middeleeuwen imiteert of er zich sterk op inspireert, zoals een voor die periode typerend paneelstempel of een ruitenpatroon.

¶ D Neogotischer Einband F reliure néo-gothique

132 neorenaissance band

Band uit de tweede helft van de negentiende eeuw, in de stijl van de neorenaissance. Deze versiering komt vooral op uitgeversbanden voor.

¶ D Neo-Renaissance-Einband F reliure néo-renaissance

133 Nieuwe-Kunstband

Band versierd volgens de principes van de Nieuwe Kunst in Nederland (ca. 1889-1905) en stammend uit de tijd van de art nouveau.

Het gaat vooral om uitgeversbanden. Voor de Engelse evenknie, de Arts-and-crafts-movement, is het beter een omschrijving te gebruiken.

¶ D Jugendstileinband

134 art-nouveauband

Band versierd volgens de principes van de art nouveau, in België en Frankrijk (ca. 1890-1910) en stammend uit de tijd van de Nieuwe Kunst. Zij worden gekenmerkt door de 'zweepslag'lijn.

Het gaat om uitgevers- en handboekbanden. Voor dergelijke banden uit Duitsland, Oostenrijk, Hongarije e.d. gebruikt men de term *Jugendstilband*.

¶ D Art-Nouveau-Einband, Art Nouveau-Band E Art Nouveau binding F reliure Art nouveau

135 art-decoband

Band versierd volgens de principes van de art deco (jaren 20 van de twintigste eeuw).

¶ D Art-Deco-Einband F reliure Art déco

Patronen

136 mudéjarband

Spaanse band versierd in de stijl van de mudejaren, de in Spanje na de Reconquista werkende moslim ambachtslieden.

Deze stijl is gekenmerkt door soms gecompliceerd geometrisch lintenpatroon, waartussen afdrucken van touwtjesstempels en punten. Deze banden dateren uit de dertiende tot de zestiende eeuw.

¶ *D* Mudéjar-Einband *E* Mudéjar-style binding *F* reliure *mudéjar*

137 plaketteband

Doorgaans Italiaanse of Franse band uit de renaissance met de afdruk van een ovaal of rond reliëfstempel dat lijkt op een antieke cameo of een oude munt.

Synoniemen cameeband

¶ *D* Plaketteneinband *E* plaque binding, cameo binding *F* reliure à plaque, - à médaillon

138 fanfareband

In Frankrijk gemaakte band uit de periode ca. 1570-1610, met een fanfarepatroon op de platten.

¶ *D* Fanfare-Einband *E* fanfare binding *F* reliure à la fanfare

139 waaierband

Band met waaierpatroon op de platten, term die de voorkeur verdient.

¶ *D* Einband à l'éventail *E* fan binding, fan-style binding *F* reliure à l'éventail

140 jansenistenband

Band in marokijn of andere edel bekledingsmateriaal waarvan de buitenkant van de platten hoogstens een lijnkader heeft en de doublure rijk versierd kan zijn.

De term refereert aan het jansenisme, een beweging binnen de R.-K. Kerk, in Frankrijk en de Nederlanden, genoemd naar Cornelius Jansenius, bisschop van Ieper (1585-1638) en gekenmerkt door een strenge en sobere leer; zij zouden zulke banden hebben laten maken.

¶ *D* Jansenisten-Einband *E* Jansenist binding *F* reliure janséniste

141 kantwerkband

Band met een kantwerkpatroon op de platten.

† *dentelleband*

¶ *D* Dentelle-Einband *E* dentelle binding *F* reliure à la dentelle

142 rocailleband

Band met goudstempeling van onder andere rocailles op de platten.

Een Engelse stijl waar rocailles gecombineerd worden met zuilen en vogels (papegaaien) wordt *Chippendaleband* genoemd (*E* Chippendale binding).

¶ *D* Rocailleeinband *E* rocaille binding, rococo binding *F* reliure (à décor) rocaille

143 maçonnieke band

Band met voor de vrijmetselarij typerende symbolen, zoals troffel, passer, schietlood, zon en maan.

Maçonnieke banden dateren vooral uit de late achttiende en de vroege negentiende eeuw, zijn voor vrijmetselaars gemaakt en omvatten meestal boeken die met de orde te maken hebben, zoals het gezangenboek.

Synoniemen vrijmetselaarsband

¶ *D* Freimaurer-Einband *E* Masonic binding *F* reliure maçonique

144 kathedraalband

Band met plat- en rugversiering geïnspireerd op gotische kathedralen en gerealiseerd met een of meer plaatstempels en daterend uit de eerste helft van de negentiende eeuw. Veel voorkomend zijn de façade, het roosvenster en een grote spitsboog. Niet te verwarren met een neogotische band.

¶ *D* Einband à la cathédrale *E* cathedral binding *F* reliure à la cathédrale

145 sprekende band

Band, waarvan de versiering naar de inhoud verwijst, in de vorm van een bij de inhoud passend onderwerp of een meer abstracte allusie op de inhoud.

Zie ook beeldende band

¶ *D* sprekender Einband, reliure parlé *F* reliure parlante

146 beeldende band

Band met een of meer in het oog springende taferelen op de platten, die met de inhoud te maken hebben.

Zie ook sprekende band

¶ *D* illustrativer Einband *E* pictorial binding

3 VERSIERING: TECHNIEK

In dit hoofdstuk komen de gereedschappen die betrekking hebben op het stempelen aan de orde en verder de technieken en de materialen benodigd voor de versiering van banden. Het stempelen wordt in een afzonderlijke rubriek behandeld, waarbij het gereedschap (3.1) en de gebruikte techniek (3.2) van elkaar zijn gescheiden. De andere versieringstechnieken komen, samen met enkele verwante termen, daarna aan de orde (3.3); het gereedschap benodigd voor die soorten versiering, die vooral buiten de boekband toegepast worden, wordt niet besproken. De eigenlijke versiering, of het decor, wordt in hoofdstuk 4 behandeld, maar beide hoofdstukken overlappen elkaar op sommige punten. Zo kan het gereedschap waarmee gestempeld wordt niet altijd gescheiden worden van de afdruk – alleen al het feit dat het woord stempel traditioneel verschillende betekenissen heeft, draagt hiertoe bij. Wat betreft de versieringstechnieken dient gezegd te worden dat deze terminologie zich concentreert op het resultaat en niet op de handelingen die tot het resultaat leiden.

3.1 STEMPELGEREEDSCHAP EN -MATERIAAL

In het navolgende komt het gereedschap benodigd voor het stempelen aan de orde, als enige gereedschap omdat het zo belangrijk is voor de versiering van banden en omdat diverse termen zowel daarop betrekking hebben als op de afdruk. Zelfs het woord stempel heeft (net als de equivalenten in het Frans, Duits en Engels overigens) diverse betekenissen; het slaat zowel op het gereedschap waarmee gewerkt wordt als op de afdruk en heeft zowel een zeer algemene als een heel specifieke betekenis. In het onderstaande is gepoogd daar duidelijkheid in te scheppen en met name door toevoeging van het geslacht aan de termen. Volgens de regels der Nederlandse taal is stempel als gereedschap mannelijk en als afdruk onzijdig (zie hoofdstuk 4); in het onderstaande wordt het woord daarom aldoor voorafgegaan door ‘**de**’. Hier komen ook enkele woorden aan de orde van specifieke materialen die bij het stempelen gebruikt worden. Voor de verschillende soorten leer, perkament, papier e.d. zie men *K&B* hoofdstuk 54 en *S&M, passim*.

Gereedschap

Deze subrubriek is onderverdeeld in algemeen, handstempels, persstempels en materiaal.

Algemeen

147 bandstempel (m; -s)

Voorwerp gemaakt voor het indrukken van voorstellingen of versieringen (stempelafdrukken) op het bekledingsmateriaal van een boekband. Het heeft de af te drukken figuur (aangebracht door snijden of gieten) aan één kant en is van metaal, gewoonlijk geelkoper.

Men onderscheidt handstempels en persstempels.

¶ *D* Stempel *E* tool, finishing tool *F* fer de reliure

148 blindstempel

Bandstempel gemaakt om blind afgedrukt te worden (en niet in goud). De voorstelling of versiering is verdiept in plastisch reliëf aangebracht.

Zulke stempels zijn vooral, maar niet uitsluitend, gebruikt in de periode dat de goudstempel nog niet was ingevoerd, wat betreft de Nederlanden de periode tot ca. 1550. Het gaat om losse stempels, rol- en paneelstempels.

Synoniemen [hoog]reliëfstempel

¶ *D* Blindstempel *F* fer à froid

149 verguldstempel

Bandstempel, waarbij de decoratie, net als bij de houtsnede, hoog staat en de achtergrond weggehaald is. Hij is zeer geschikt voor het goudstempelen en is ook voor blindstempeling gebruikt.

¶ *D* Vergoldestempel *F* fer à dorer

150 bogenset (m; -s)

Een bij elkaar behorende set bandstempels in verlopende grootte, bedoeld om een decor met bogen met verschillende lengte en kromming te kunnen weergeven, zoals bij het lintenpatroon.

Het kan gaan om losse stempels en om persstempels.

¶ *D* Bogensatz *F* série de courbes

Handstempels

151 handstempel

Bandstempel die met de hand wordt afgedrukt en daartoe een handvat heeft. Men onderscheidt stempels, rolstempels en fileten.

¶ *D* Handstempel *E* tool *F* fer

152 stempel

Handstempel, bestaande uit een metalen, meest geelkoperen staaf die zich naar onderen verbreedt en waarvan het ondervlak (dat meestal heel licht opbolt) de af te drukken voorstelling of versiering heeft.

Het af te drukken oppervlak is wegens de beperkte kracht die men met de hand kan uitoefenen zelden groter dan ongeveer 10 cm². Bij stempels uit de middeleeuwen is dit oppervlak verdiept weggesneden – de afdruk heeft een plastisch reliëf – maar bij stempels uit later tijd is de voorstelling uitgespaard in een weggesneden achtergrond – de afdruk is alleen verdiept. De voorstelling is ook wel eens aangebracht op een plat stuk metaal dat aan de staaf is gelast. Stempels komen soms in spiegelbeeldige paren voor, het *stempelpaar*. Voor de afdruk, zie losse stempel (4.1).

¶ *D* Stempel *E* tool *F* fer

153 handletter (v; -s)

Handstempel, die bij afdruk een letterteken weergeeft en in zeldzame gevallen een vaste combinatie van lettertekens (bijv. IHS voor Ihesus-naamstempel; zie 4.4)

¶ *D* Buchstabenstempel *E* letter tool *F* lettre

154 letterhaak (m; -aken)

Een (metalen) instrument, waarin een combinatie van losse lettertekens en/of cijfers (losse staafjes zonder handvat) kan worden vastgezet en op een band afgedrukt.

Niet te verwarren met de zethaak.

Synoniemen letterschroef

¶ *D* Winkelhaken *E* lettering pallet *F* composteur

155 strijkijzer (o; -s)

Een instrument in de vorm van een metalen steel in een (houten) handvat, met aan de onderzijde een of meer lijnen en met een naar omhoog buigende voorkant, waardoor het over het leer kan worden voortgeduwd en een in principe eindeloze lijn in blindstempeling achterlaat.

Het is voornamelijk in de middeleeuwen gebruikt.

¶ *D* Streicheisen *F* roulette à filet, burin

156 fileet (m; fileten)

Handstempel, die van opzij gezien de vorm van een metalen cirkelsegment heeft met in het midden een steel aan een handvat; de gebogen vlakke onderkant toont de af te drukken voorstelling of versiering en de niet af te drukken delen zijn weggesneden.

Vroeger werd de term ook gebruikt ter aanduiding van lijnen op een band (hier: lijnrol) en voor het instrument waarmee deze gezet worden (hier: lijnrolstempel, resp. lijnfileet); dit termgebruik wordt hier ontraden.

† filet

¶ *D* Filete *E* pallet *F* palette

157 rolstempel

Handstempel in de vorm van een metalen schijf met de af te drukken decoratie / voorstelling op de vlakke zijkant, waarvan het niet af te drukken deel is weggesneden.

De schijf is op een as gemonteerd, tussen de twee tanden van een metalen beugel, zodat zij rollend afgedrukt kan worden en in principe eindeloos. Heeft de metalen schijf geen decoratie maar slechts een of meer lijnen, dan spreekt men van een lijnrolstempel. Voor de afdruk, zie rol (4.1).

¶ *D* Rolle *E* roll *F* roulette

158 verguldpen (v; -nen)

Een bijzonder soort handstempel dat bestaat uit een lange dunne metalen pen die door elektriciteit continu verhit wordt.

Door met de wat bolle punt en enige druk over leer heen te gaan dat met bladmetaal, metaalfolie of kleurfolie is belegd, kan men tekeningen in metaal- of kleurendruk op het leer aanbrengen. De verguldpen is eerder geliefd bij amateurboekbinders dan bij professionele binders.

¶ *F* crayon à dorer électrique

Persstempels

159 persstempel

Bandstempel, die te groot is om met de hand te worden afgedrukt en met de *bindersp*ers wordt afgedrukt. Hij bestaat uit een plat stuk metaal, meestal geelkoper, met de af te drukken decoratie in reliëf terwijl het niet af te drukken deel is weggesneden.

Men onderscheidt plaatstempels en clichés.

¶ *F* plaque à dorer

160 plaatstempel

Nogal dikke persstempel die, met uitzondering van de paneelstempels, voor elke afdruk afzonderlijk in de pers moet worden gezet en gebruikt is tot einde achttiende eeuw.

De plaatstempel, zoals overigens de paneelstempel, werd vroeger voor de afdruk soms op een even groot houten blok gemonteerd. Voor de afdruk, zie plaat (4.1).

¶ *E* block (hand bookbinding), stamp (industrial binding) *F* plaque

161 paneelstempel

Soort plaatstempel, met verdiept reliëf, aangebracht door het metaal weg te snijden of door van een mal af te gieten.

De term wordt alleen gebruikt voor rechthoekige platen, bij blindstempeling en met hoofdzakelijk een figuratieve voorstelling, uit de periode ca. 1450 tot ca. 1560 (in Vlaanderen vanaf ca. 1350 en misschien al eerder). Paneelstempels werden soms voor grotere composities met verschillende tegelijk afgedrukt. Voor de afdruk, zie paneel (4.1).

¶ *E* panel stamp *F* plaque

162 cliché (o; és)

Persstempel gebruikt voor de uitgeversband, waarbij de decoratie vaak via een chemisch proces tot stand is gebracht en de niet af te drukken delen enkele millimeters diep zijn weggehaald en de wel af te drukken delen zijn blijven staan. De negentiende-eeuwse clichés zijn dikker dan die uit de twintigste eeuw.

Het cliché is van recentere datum dan de plaatstempel, en geeft soms de hele versiering van een plat en/of de rug weer maar wordt ook tezamen met andere clichés in een compositie voor een plat en/of de rug afgedrukt en is daartoe op het te verhitten gedeelte van een verguldpers vastgeplakt of -gezet. Het is dunner dan de plaatstempel en is meestal van geelkoper of zink.

¶ *D* Klischée *E* stamp *F* cliché

163 preegstempel

Soort plaatstempel die tezamen met de contravorm gebruikt wordt om een sterk plastisch reliëf aan te brengen in het bekledingsmateriaal, papier of leer vooraleer dit aan te brengen. Voor het persen is grotere kracht nodig dan voor het normale stempelen van plaatstempels; men gebruikt er een *preepers* (*E* *embossing press*) voor.

¶ *D* Prägestempel *E* embossing stamp, die *F* fer à gaufrer

Materiaal

164 bladmetaal (o; -alen)

Een velletje metaal dat door vele malen uithameren of walsen zo dun is geworden dat het bijna licht doorlaat en niet veel groter is dan ongeveer 10x10 cm.

Het wordt in *boekjes* met papieren blaadjes van gelijke grootte bewaard. *Bladgoud* is en wordt het meest gebruikt, maar ook *bladzilver* en *bladpalladium* komen voor. In plaats van echt of dukatengoud is in Duitsland in de zeventiende en achttiende eeuw *Zwischengold* (ook *Rauschelgold*) gebruikt en bij (Duite) uitgeversbanden uit de negentiende eeuw (dan *Schlagmetall* genoemd), een legering van goud en andere metalen, die er na het stempelen als echt goud uitziet, maar op de lange duur gaat oxideren en zwart wordt.

¶ *D* Blattmetall *E* goldleaf *F* feuille de métal, feuille d'or

165 kleurfolie (v; -s)

Kunststoffolie met aan de onderkant een dun effen gekleurd laagje voorzien van een bindmiddel.

Wanneer het op een band gelegd is en verhit wordt bestempeld, zet de gekleurde laag van de folie op de plaats van de druk over op het materiaal van de bandbekleding, zoals leer, perkament en linnen. Is en wordt vooral gebruikt bij de industriële band.

¶ *D* Farbfolie *F* feuille à couleur

166 metaalfolie

Kunststoffolie met aan de onderkant heel dun metaal geplakt en voorzien van een bindmiddel. Wanneer het op een band gelegd is en verhit bestempeld, gaat het metaal op de plaats van de druk over van de folie op het materiaal van de band, zoals leer, perkament en linnen. Het belangrijkste voorbeeld is *goudfolie*, dat veel voor industriële banden wordt gebruikt, maar ook *zilverfolie* komt voor en verder folies van gekleurd metaal.

¶ *D* Metallfolie *F* feuille de métal, feuille d'or

167 poedergoud (o)

Tot poeder gewreven goud; het is bij uitzondering wel eens over het leer van een band gestrooid dat zo behandeld was dat het goud bleef kleven in een soort wolkenpatroon. Poedergoud werd wel gecombineerd met *goudschildering* – het schilderen met goudverf. Goudschildering komt ook voor in combinatie met goudstempeling.

Synoniemen schelpgoud

¶ *D* Goldpuder *E* gold powder *F* poudre d'or

3.2 STEMPELTECHNIEKEN

Hieronder komen termen aan de orde van stempeling met gebruikmaking van verschillende soorten materiaal en enkele technieken.

168 blindstempeling (v; -en)

Stempeling direct op het bekledingsmateriaal van de boekband, zonder gebruikmaking van goud of kleur.

Synoniemen blinddruk

¶ *D* Blinddruck *E* blind tooling, tooled in blind *F* estampage à froid, impression à froid

169 preegdruk (m; -ken)

Vorm van blinddruk met behulp van preegstempels in gemarkeerd reliëf op het bekledingmateriaal voordat het om de band is gezet, en tot stand gekomen door het gebruik van een vorm en een contravorm. De moet is wel aan de achterkant van het materiaal te zien, maar niet in de platkern.

Synoniemen preging

¶ *D* Prägedruck *E* embossing *F* gaufrage

170 leerindruk

Het gevolg van het in het leer afdrukken van een grote blinde vorm, geen stempeling, als bandversiering of ten behoeve van het op gelijk niveau opleggen.

Bij andere bekledingsmaterialen kan men spreken van bijv. *papierindruk*, *textielindruk*.

¶ *F* impression sur cuir

171 [band]vergulding (v; -en)

Het geheel van de op een band aangebrachte stempeling, meestal in goud, maar in bijvoorbeeld zilver of blind, of een combinatie ervan.

Men kan het woord ook gebruiken voor afzonderlijke onderdelen van de band, zoals de platten, de rug en de snede. Zie hoofdstuk 4.

Synoniemen verguldsel

† verguldwerk

¶ *F* dorure

172 goudstempeling

Stempeling op het bekledingsmateriaal van de band met gebruikmaking van bladgoud.

Op analoge wijze kan men spreken over *zilverstempeling*, *palladiumstempeling* en dergelijke.

Synoniemen gouddruk, verguldstempeling

¶ *D* Vergoldung *E* gold tooling, tooled in gold *F* dorure, estampage or

173 handvergulding

Het geheel van de op een band met de hand aangebrachte stempeling in goud en/of zilver, dan wel palladium (en soms zelfs blindstempeling).

Synoniemen handstempeling

¶ *D* Handvergoldung *F* dorure à la main

174 persvergulding

Het geheel van de op een band en met de pers aangebrachte stempeling in goud, zilver, palladium, kleur (en soms zelfs blindstempeling). Men gebruikt hiertoe een *verguldpers*.

Synoniemen persstempeling

¶ *D* Pressvergoldung *F* dorure à la presse

175 zwartstempeling

Stempeling met een zwart medium, zoals roet of inkt.

¶ *D* Schwarzdruck *F* fer poussé en noir

176 kleurenstempeling

Stempeling in kleur, vooral gebruikt bij uitgeversbanden uit de tweede helft van de negentiende eeuw.

Wanneer geen reliëf te zien is wordt ook van *kleurendruk* gesproken.

¶ *D* Farbdruck *F* fer poussé en couleur

3.3 ANDERE VERSIERINGSTECHNIEKEN

In het navolgende komen versieringstechnieken aan de orde die niet met het stempelen te maken hebben, maar met bewerkingstechnieken **van** en **op** het materiaal, of er zelfs **doorheen**. De termen worden in vijf subrubrieken gepresenteerd en binnen elke subrubriek alfabetisch. Zo komen eerst de meer tekenachtige of lineaire technieken naar voren en daarna de schilderachtige of picturale, vervolgens technieken die vooral met mozaïek te maken hebben, dan termen die betrekking hebben op het uit- of doorsnijden en tot slot termen die vooral te maken hebben met het verkrijgen van een driedimensionaal effect, de sculpturale technieken. Het is duidelijk dat termen uit de verschillende subrubrieken een sterke verwantschap hebben en misschien met (bijna) evenveel recht elders hadden kunnen worden ondergebracht. Sommige termen worden ook of vooral in andere vakgebieden gebruikt. Evenmin is de opsomming compleet; ze heeft vooral een exemplarische functie. De fantasie van handboekbinders is immers vaak grenzeloos bij het bedenken van nieuwe technieken of het combineren van al bekende.

Tekenachtig

177 ciselering (v; -en)

Het resultaat van het indrukken van een scherp of puntig voorwerp, of een dergelijk stempel.

De techniek wordt vooral toegepast op de snede van de band, die daarvóór meestal verguld is; men kan dan spreken van *snedeciselering*. De techniek is ook toegepast op leer en met name bij leerinsnijwerk en leerdrijfwerk.

¶ *D* Punzierung *E* chasing *F* ciselage, martelage

178 leerinsnijwerk (o)

Techniek waarbij met een mes de lijnen van een versiering of voorstelling in (bevochtigd) leer gekerfd worden en die daarna met een stompe graveernaald worden nagetrokken en daardoor open blijven staan.

Vaak is de achtergrond van leerciselering voorzien en/of het leer van leerdrijfwerk. De techniek is wat betreft de boekband toegepast in Duitssprekende landen in de late middeleeuwen en heeft in de periode rond 1900 in vele landen enige populariteit genoten.

Synoniemen leerinsnijding

¶ *D* Lederschnitt *E* cut-leather (binding), cuir-ciselé (binding); drawn-leather *F* (reliure) incisée, ciselure, (reliure) ciselée

Schilderachtig

179 batik (m; -s)

Versiering van textiel, leer, perkament of ander materiaal, volgens de batiktechniek waarbij vooraleer het materiaal geheel te kleuren, gedeelten worden afgedekt met bijv. was, en bijgevolg geen kleuring krijgen.

De methode doet denken aan het sjabloneren en kan diverse malen met verschillende kleuren of tinten herhaald worden.

Synoniemen gebatikt leer, perkament

¶ *D* Batik *E* batik *F* batik, décoré en batik

180 leerbeschildering (v; -en)

Schildering met doorzichtige of pasteuze verf (zoals olie- en wasverf) op het leer.

Evenzo kan men spreken van bijv. *perkamentbeschildering* en *papierbeschildering*.

Synoniemen leerpolychromie

¶ *D* Lederbemalung *F* peinture sur cuir, rehaut de peinture

Mozaïekvormen

181 mozaïek (o; -en)

Compositie van in-, aan-, en/of opgelegd bekledingsmateriaal in (min of meer) één vlak en met een kleurig effect.

Te onderscheiden zijn bijv. *leermozaïek*, *linnenmozaïek* en *papiermozaïek*. In het verleden werd de afgrenzing tussen de verschillende stukken bij leermozaïek veelal met gouden of blinde lijnen gemarkeerd, bij moderne banden gebeurt dit vaak niet.

† intarsie, incrustatie

¶ *D* (Leder)mosaik, (Leder)intarsie *E* mosaic *F* mosaïque

182 leeraanleg[werk]

Het (resultaat van het) tegen elkaar aanleggen van vrij grote, bijna altijd verschillend gekleurde stukken leer op de platten, de kanten en inslagen, de doublures en/of de rug.

De methode is te onderscheiden van leerinleg[werk] en leeropleg[werk]. Bij aanleg is het oppervlak van de bekleding in principe vlak. Bij andere bekledingsmaterialen kan men spreken over bijv. *papieraanleg[werk]* of *linnenaanleg[werk]*. Men kan ook spreken van *aangelegd* leer, papier of textiel.

¶ *D* bord à bord *F* bord-à-bord

183 leerinleg[werk]

Het (resultaat van het) inleggen van stukken en stukjes leer op plaatsen in het bekledingsmateriaal van platten, doublures en/of rug (bijna altijd in leer), die in overeenstemmende vorm zijn weggesneden.

De methode is te onderscheiden van leeraanleg[werk]. Bij inleg is het oppervlak van de bekleding in principe vlak. Men onderscheidt ook bijv. *papierinleg[werk]* of *linneninleg[werk]*. Men kan ook spreken van *ingelegd* leer, papier of linnen. Inleg in vele stukjes wordt ook mozaïek genoemd.

† leerintarsie, leerincrustatie

¶ D Lederintarsie E inlay F mosaïque

184 leeropleg[werk]

Het (resultaat van het) opleggen van stukken en stukjes leer op het bekledingsmateriaal van platten, doublures en/of de rug (bijna altijd leer).

De methode is te onderscheiden van leeraanleg en leerinleg. Bij opleg is het oppervlak van het bekledingsmateriaal normaliter niet helemaal vlak. De binder kan de band echter na het opleggen in de pers hebben gezet en zo het opgelegde leer in het bekledingsmateriaal hebben gedrukt, waardoor het oppervlak toch vlak is geworden. Men onderscheidt ook bijv. *papieropleg[werk]* en *linnenopleg[werk]*. Men kan ook spreken van *opgelegd* leer, papier of linnen. Opleg in vele stukjes wordt ook mozaïek genoemd. Bij een speciale vorm van oplegwerk, die men ook *verdiept opgelegd* kan noemen, zijn de op te leggen vormen van te voren blind in het bekledingsmateriaal ingedrukt; ook daarbij kan het oppervlak dus helemaal vlak zijn.

Synoniemen opgelegd leer, oplegwerk

¶ D Lederauflage E onlay F mosaïque

Uitsnijdingen

185 ajourwerk

Uitsnijding van leer, perkament of ander materiaal op een of meer plaatsen, in diverse kleine gaten, waarbij het patroon uitgespaard en een onderliggende laag van, meestal, een andere kleur en een ander materiaal zichtbaar wordt.

Synoniemen geajoureerd, uitgesneden, uitgespaard

¶ D Lederdurchbrucharbeit E ajouré F (reliure) ajourée, cuir découpé à jour

186 doorsnijding (v; -en)

Het resultaat van het plaatselijk wegsnijden van ook het stijve materiaal van de platten en/of de rug en het bekledingsmateriaal, indien aanwezig.

Men kan ook spreken over *platdoorsnijding* en *rugdoorsnijding* of over ‘de platten, respectievelijk de rug zijn *doorsneden*’. Niet te verwarren met de alleen visuele doorsnijding bij het lintenpatroon.

† doorboring

¶ F découpage

187 uitsnijding

Resultaat van het wegsnijden van een stuk bandbekleding – allerlei vormen zijn mogelijk – waardoor een onderliggende laag bekledingsmateriaal zichtbaar wordt of waar vooraf, dan wel naderhand, bekledingsmateriaal verlaagd is aangebracht.

¶ F découpe

Sculpturaal

188 leerreliëf (o; -s)

Min of meer hoog reliëf op het bandleer als gevolg van drijfwerk, insnijwerk of doorsnijwerk. Evenzo kan men spreken van *perkamentreliëf*, *papierreliëf* of *linnenreliëf*. Naarmate een sculpturaal effect wordt verkregen kan worden gesproken van -sculptuur.

¶ *D* Lederrelief *F* relief

189 leerdrijfwerk

Versieringstechniek waarbij het leer geen reliëf krijgt door stempeling, maar door het bijv. te modelleren vóór het om de band te zetten of er, nat gemaakt, een platkern met reliëf mee te bekleden.

In de tweede helft van de negentiende eeuw en de vroege twintigste werd daartoe wel een preepers gebruikt; aan de achterkant van het leer werden de naar omhoog gedrukte vormen soms met een of andere pasta opgevuld. Bij een andere techniek, vooral in de late middeleeuwen gebruikt, werd het reliëf aangebracht bij leer dat al op de band zat; het werd bevochtigd en er werd zijdelings een els of een ander puntig voorwerp ingestoken, waarbij het leer plaatselijk voorzichtig naar omhoog gedrukt werd. Toen werd de techniek eigenlijk altijd gecombineerd met leersnijwerk en vaak met leerciseling.

Synoniemen gedreven leer, drijfwerktechniek

† gemodelleerd, gebosseleerd

¶ *D* Ledertreiarbeit, Lederrelief *E* cuir-bouilli, embossed, modelled-leather *F* cuir bouilli, modelé, repoussé, bourrage du cuir

190 leersculptuur (v; -uren)

Samenstel van geprononceerde verhogingen en of verlagingen van de platten en/of de rug, tot stand gebracht doordat de platkernen en/of het ruggebord plaatselijk verdiept, dan wel verhoogd zijn en die vormen met leer bekleed zijn.

Evenzo kan men spreken van *perkamentsculptuur*, *papiersculptuur* en *lennensculptuur*.

¶ *D* Lederplastik *F* (cuir) sculpté

191 verhoging (v; -en)

Soort inleg waarbij dikker bekledingsmateriaal wordt aangebracht in dunner, of de platkern ter plaatse verhoogd is, door bijv. het opplakken van karton.

Het kan gaan om hetzelfde materiaal in dezelfde of andere kleuren en ook om andere materialen. Evenzo kan men spreken van *verhoogd* (een verhoogd veld, verhoogde delen of vormen) of *verhoogd opgelegd*.

¶ *F* à rehaut

192 verlaging

Soort inleg waarbij dunner bekledingsmateriaal wordt aangebracht in dikker, of de bovenkant van de platkern op de plaats van het ingelegde materiaal is weggehaald.

Het kan gaan om hetzelfde materiaal in dezelfde of andere kleuren en ook om andere materialen. Evenzo kan men spreken over *verlaagd* (een verlaagd veld, verlaagde delen of vormen) of *verlaagd ingelegd*.

Synoniemen verdiept, verdieping, verzonken

¶ *F* en creux

193 leervlechtwerk

Vlechtwerk van leren stroken en reepjes als onderdeel van de bandversiering of de constructie, bijv. de kapitalen (in de vijftiende en de vroege zestiende eeuw), of langs de kanten van omslagen of midden over de platten (in de middeleeuwen en de negentiende eeuw).

Synoniemen gevlochten leer

¶ *D* Lederflechtwerk *F* cuir tressé

4 VERSIERING: DECOR

In dit hoofdstuk komen de termen aan de orde die te maken hebben met de versiering van de band, gaande van zeer algemene (bijv. boekbandversiering, opmaak) tot zeer specifieke (bijv. mijterstempel, stipstempel). Het hoofdstuk valt uiteen in vier rubrieken, een voor de algemene termen (4.1) en drie voor de specifieke: het bleek namelijk dat een onderscheid moet worden gemaakt tussen termen die te maken hebben met de plaats op de band of binnen de versiering (4.2), termen die de versiering van een heel vlak betreffen en met het woord patroon gecombineerd worden (4.3) en termen met een iconografisch karakter (4.4). Volgens het vaste gebruik bij de Nederlandse taal wordt met ‘**de** stempel’ het object aangeduid (zie 3.1) en doelt ‘**het** stempel’ op de afdruk. Om deze keuze extra duidelijk te maken wordt het woordgeslacht in het navolgende bij uitzondering in een aantal gevallen gegeven, en wordt soms ‘stempel[afdruk]’ aangegeven.

4.1 ALGEMENE BEGRIPPEN

Deze overkoepelende termen bestaan vaak ook in samenstellingen, die dan een meer specifiek karakter hebben en in een van de volgende rubrieken van dit hoofdstuk aan de orde komen. Een aantal van de verderop gepresenteerde samenstellingen worden in de definitie genoemd, maar niet alle.

Deze rubriek begint met de definiëring van algemeen kunsthistorische termen weliswaar speciaal op de boekband toegesneden, zoals versiering, opmaak, patroon. Daarna komen de termen die specifiek met de band te maken hebben, zoals bestempeling, fileet en losse stempels. Bij de verdere ordening van de termen wordt, wanneer mogelijk, gewerkt van meer algemeen naar meer specifiek.

Opmaak

194 [boek]bandversiering

Het totaal aan versiering (bestempeling, mozaïek, kleuring, leersculptuur e.d.) op een band. Naar de plaats kan men bijv. onderscheiden platversiering, rugversiering, snedeversiering, veldversiering en doublureversiering.

Synoniemen banddecoratie

¶ *D* Einbandverzierung, Einbanddekor *E* binding decoration *F* décoration de la reliure, décoration extérieure du livre, parure

195 opmaak (v)

De totale ordening van eenheden van versiering, zoals patronen, motieven en ornamenten, bestempeling, mozaïek, kleuring, leersculptuur e.d., op de hele boekband. Te vergelijken met de vormgeving van een boek.

¶ *D* Einbandgestaltung *F* composition

196 patroon (o; -onen)

Het resultaat van de opmaak.

Naar plaats kan men bijv. onderscheiden platpatroon, rugpatroon en snedepatroon, of naar aard bijv. stempelpatroon. Een patroon bestaat meestal uit diverse motieven en/of ornamenten, maar kan ook bestaan uit elkaar afwisselende motieven of één almaar herhaald motief. De term wordt ook in samenstelling gebruikt, zoals fanfarepatroon, kantwerkpatroon, lintenpatroon, maureskenpatroon, waaierspatroon en *Duseuil*patroon.

¶ *D* Gestaltungsmuster *E* pattern *F* décor

197 fond (m,o)

Achtergrond in de opmaak, van kleinere en veelal dóórlopende onderdelen van de decoratie, met een vrij uniform karakter, zoals parallelle lijnen, reeksen stippen, etc.

Ook meer gecompliceerde fonds komen voor, zoals krullen en ranken, opgebouwd uit reeksen punten. De term wordt ook in samenstelling gebruikt, zoals puntenfond, sterrenfond.

¶ D Fond F fond

198 motief (o; -en)

Klein aaneengesloten onderdeel van een patroon, veelal opgebouwd uit kleinere eenheden, ornamenten, zoals afzonderlijke stempels.

Het kan herhaald of in afwisseling met andere motieven optreden, zoals bij het strooipatroon.

De term wordt ook in samenstelling gebruikt, zoals waaiermotief, vlechtwerkmotief, meandermotief.

¶ D Motiv F motif

199 ornament (o; -en)

Kleinste eenheid in de bandversiering (te vergelijken met een losse stempel), die tezamen met andere ornamenten een motief kan opleveren, of een patroon.

De term wordt ook in samenstelling gebruikt, zoals bloemenornament, bladornament, palmetornament, sterornament.

¶ D Ornament F ornement

200 aaneengerijd

Pal naast elkaar afgedrukte stempels, die een aaneengesloten rij vormen, er soms als een fries uitzien of de indruk wekken een rolstempeling te zijn.

Synoniemen aaneengesloten

¶ D aneinandergereiht F fer répété

201 vrijstaand

Op zichzelf gesplaatst, zoals bij een stempelafdruk in een veld, zonder dat er andere stempelafdrucken tegenaan staan of een motief er mee vormen.

¶ D freistehend F fers disposés librement

Bestempeling / stempel

De hierna volgende termen zijn impliciet geordend naar die welke met het geheel te maken hebben, dan met persstempels en daarna met losse stempels.

202 [boek]bandbestempeling

Het totaal aan stempelafdrucken op een boekband.

Naar de plaats kan men onderscheiden platbestempeling, rugbestempeling, veldbestempeling, doublurebestempeling e.d., naar de soort *cottage-roof*bestempeling, spitsbogenbestempeling, waaierbestempeling, etc.

¶ D Stempelanordnung F décor

203 stempelpatroon

Patroon van de bestempeling van de band, of onderdelen ervan.

De term kan betrekking hebben op hele eenheden, zoals een plat, of op onderdelen, zoals de rugvelden.

¶ D Stempelmuster

204 blindstempel[afdruk] (o; -s / -kken)

Afdruk van een stempel met plastisch reliëf, negatief gestoken, zoals bij een camee. Is normaliter in blindstempeling uitgevoerd, op banden uit de middeleeuwen en de renaissance, maar komt bij uitzondering ook in goudstempeling voor.

¶ D Blindstempelabdruck F fer à froid, fer en relief

205 verguldstempel[afdruk]

Afdruk van een stempel waarvan de decoratie is blijven staan en de achtergrond is weggehaald, zoals bij hoogdruk. In de afdruk staat de decoratie verdiept. Komt vooral bij goudstempeling voor, maar ook bij blindstempeling.

¶ D Vergoldestempelabdruck F fer doré

206 bandstempel[afdruk]

Afdruk van een op de band afgedrukte stempel, ongeacht of dat met de pers of de hand is gedaan.

Naar de vorm kunnen drie soorten onderscheiden worden: *omlijnd*, die waar het stempel een lijn als contour heeft (*F fer délimité*), die waar er geen lijn is maar toch een *strakke contour* (*F contour précis*), en die waar er een *losse contour* is (*F contour imprécis*).

¶ F fer

207 handstempel[afdruk]

Afdruk van willekeurig welke stempel, die met de hand is afgedrukt, de handstempel.

¶ D Stempel E tool F fer

208 losse stempel (o; -s)

Afdruk van de handstempel. Losse stempels kunnen vrijstaand zijn of aaneengerijd of kunnen met twee of meer afwisselend een soort kantwerk vormen, wanneer zij door een lijn omkaderd zijn. De term wordt vooral in samenstelling gebruikt, waarvan er vele bestaan en hier alleen Arma-Christistempel, bloemstempel, kroonstempel en vliegstempel als voorbeeld genoemd worden.

¶ D Stempel E tool F fer

209 stempelpaar (o; -aren)

Afdruk van een paar aan elkaar spiegelbeeldige losse handstempels (soms ook persstempels).

¶ D Stempelpaar E pair of tools F paire de fers, fers en miroir

210 hoekstempelpaar

Afdruk van een paar aan elkaar spiegelbeeldige handstempels, gemaakt voor en aangepast aan de hoeken van de rugvelden. De vorm is meestal min of meer die van een rechte driehoek. De stempels worden paarsgewijs afgedrukt, maar de onderkant niet wanneer de stempels langer zijn dan voor de ruimte nodig.

¶ E pair of corner tools F paire d'écoinçons, paire de coins

211 rolstempel[afdruk] (o; -s)

Afdruk van de rolstempel; deze is in de ene richting vrij smal en in de andere lang, in principe eindeloos. De afdrukken van rolstempels en fileten zijn geregeld niet van elkaar onderscheiden en daarom wordt onder de term veelal ook de afdruk van de fileet begrepen. De term rol wordt ook in samenstelling gebruikt, zoals deugdenrol, keizershoofdenrol, meanderrol en vogels-in-wijnrankenrol.

¶ D Rollenstempel E roll F roulette

212 fileet[afdruk] (m; fileten)

Afdruk van een fileet, veelal op de rug te vinden; is niet makkelijk te onderscheiden van korte afdrukken van de rolstempel.

De term wordt ook in samenstelling gebruikt, zoals bloemenfileet, cirkeltjesfileet en stippenfileet.

† filet

¶ *D* Filete *E* pallet *F* palette

213 plaatstempel[afdruk]

Afdruk van de plaatstempel. Het is niet altijd gemakkelijk om de kleine plaatstempels te onderscheiden van grote losse stempels; als vuistregel kan men dan aanhouden dat een afdruk die groter is dan ca. 10 cm² een plaatstempel zal zijn.

¶ *D* Platte, Plattenstempel *E* panel stamp *F* plaque

214 paneelstempel[afdruk]

Afdruk van de paneelstempel, een specifiek soort plaatstempel. De term wordt alleen gebruikt voor rechthoekige platen, bij blindstempeling en met hoofdzakelijk een figuratieve voorstelling in hoogrelief, komend uit de periode ca. 1450 tot ca. 1560 (in Vlaanderen vanaf ca. 1350 en misschien al eerder).

Voor het afdrukken in de pers werd de paneelstempel vaak met nageltjes op een houten blok gemonteerd. De koppen van, resp. gaten voor deze nageltjes zijn geregeld in de afdruk zichtbaar. De term wordt ook in samenstellingen gebruikt, zoals Annunciatiepaneel, eikelspaneel, rijksadelaarpaneel, Spespaneel en Salvator-mundipaneel. Sommige paneelstempels lijken uit twee, drie, soms vier afzonderlijke panelen te bestaan met al dan niet een fries ertussen. Bij nadere beschouwing blijken zij toch één geheel te zijn; dan wordt gesproken over een *drievoudige*, c.q. *viervoudige paneelstempel*.

¶ *D* Platte *E* panel stamp *F* plaque

215 fries (v, o; -iezen)

Afdruk van een langwerpige paneelstempel, in de late middeleeuwen en de renaissance gebruikt ter opvulling van een smalle lange ruimte tussen twee panelen in. Ze laat een brede doorlopende voorstelling zien, of diverse naast elkaar staande scènes.

Voorbeelden zijn de boerendansfries, jachtfries, Margarethafries, vechtende-hondenfries

¶ *D* Fries *F* frise

4.2 PLAATSBEPALLENDE BEGRIPPEN

Bij de beschrijving van de band zijn termen vereist die bepalend zijn voor de plaats van de versierende elementen, waarvan speciaal de bestempeling genoemd kan worden. Zij worden hier gegeven in systematische volgorde. Zoals bij het beschrijven van een band is aanbevolen,⁷ wordt ook in rubriek uitgegaan van de rand naar het midden, en van de buitenzijde naar de binnenzijde. Heel wat plaatsbepalingen hebben betrekking zowel op de rug als op het plat. Deze termen staan onder de hoofding 'Algemeen'. Vervolgens zijn de termen eigen aan een specifieke plaatsbepaling op het 'plat' (buiten- en binnenzijde), de 'rug' en de 'snede' behandeld. Daarbinnen is de ordening impliciet systematisch.

⁷ *Leidraad bij het beschrijven van een boekband* (2002). Zie de literatuurlijst achterin.

Algemeen

216 rand (m; -en)

De uiterste buitenrand. Die van het plat heet platrand; het gaat dus niet om de kant.

¶ *D* Rand des Deckels *E* edge *F* bordure

217 kader

Doorgaans rechthoekig onderdeel van de versiering van de platten, de rugvelden, etc., en veelal evenwijdig aan de rand daarvan.

Het kader begrenst een binnenliggend gebied en kan bestaan uit één of meer lijnen, rollen, kantwerk, aaneengerijde stempels, (leer)mozaïek, e.d. In samenstellingen kan men spreken van *rollenkader*, *kantwerkkader*, etc.

Zie ook lijst

Synoniemen omkadering

† omlijsting, omraming, raam

¶ *D* Rahmen *E* frame, border *F* cadre, encadrement

218 lijnenkader

Kader bestaande uit een of meer lijnen (*kaderlijnen*).

¶ *D* Linienrahmen, Karree-Vergoldung (alleen op de rug) *F* cadre de filets

219 lijst

Onderdeel van de versiering van de platten, de rugvelden, etc., tussen twee kaders. De lijst loopt, in tegenstelling tot de baan, rondom en kan gekenmerkt zijn door bestempeling (bijv. bij banden uit de vijftiende en zestiende eeuw), of leer-marmering, kleuring of (leer)mozaïek, etc. (bijv. bij banden uit de achttiende eeuw).

Een bijzonder soort is de buitenlijst.

Zie ook kader

¶ *D* Leiste (leer oder gefüllt) *E* border *F* bande

220 baan

Doorgaans rechthoekig en langwerpig onderdeel van de versiering van de platten, de rugvelden, etc., gekenmerkt door bestempeling.

Al naar gelang van de plaats onderscheidt men middenbaan, bovenbaan, onderbaan, linkerbaan, rechterbaan. Samenstellingen zijn mogelijk; zo heet een baan met herhaalde ruiten *ruitenbaan*.

† strook

¶ *D* Bahn *E* strip *F* bande

221 veld

Op een of andere wijze, meestal geometrisch begrensd deel van de versiering.

Zie ook middenveld, rugveld, vak

† compartiment

¶ *D* Feld *E* compartment *F* champ, compartiment

222 vak

Soort veld, klein, verticaal of horizontaal en door één of meer lijnen begrensd.

Rollen uit de renaissance vertonen geregeld verschillende aaneengesloten vakken, zoals bij een bijbelrol, een dieren-in-vakkenfries.

¶ *D* Feld *E* compartment *F* compartiment (quadrangulaire, rectangulaire)

223 veldversiering [-bestempeling]

Versiering (bestempeling, mozaïek of anderszins) van een veld.
Het woord kan slaan zowel op het kader als de veldvulling.

¶ *D* Feldverzierung *F* décor, décoration, réserve décorée

224 veldvulling

Versiering (bestempeling, mozaïek of anderszins) binnenin een veld, zoals bij banen, het ruitenpatroon en de rugvelden.

Zie bijv. ook strooipatroon en aaneengerijde stempels.

¶ *D* Feldausfüllung *F* décor, décoration, réserve décorée

225 titelveld

Op de bandbekleding gereserveerd onderdeel voor de boektitel, vaak in verkorte vorm en/of de auteursnaam.

Titelvelden zijn meestal speciaal omkaderd. Men vindt ze vooral op de rug. Cf. *K&B* 55.12.

Zie ook rugtitelveld, plattitelveld

¶ *D* Titelfeld *E* title compartment *F* compartiment réservé au titre

226 titelschild

Afzonderlijk schildje voor de boektitel en/of de auteursnaam, van hetzelfde of een verschillend (goedkoper) materiaal als de bandbekleding, maar in een andere kleur.

Men vindt titelschilden vooral op de rug. Cf. *K&B* 55.13.

Zie ook rugtitelschild, plattitelschild

¶ *D* Titelschild *E* title label *F* pièce de titre

227 hoekversiering [-bestempeling]

Onderdeel van de versiering, zoals door bijv. bestempeling en mozaïek, binnen, buiten en/of op de hoeken. Men kan dan spreken van resp. *binnenhoekversiering*, *buitenhoekversiering* en *overhoeksversiering*, *binnenhoekbestempeling*, *buitenhoekbestempeling* en *overhoeksbestempeling*.

¶ *D* Eckverzierung *E* corner design *F* décor aux coins

228 hoekstempel

Hoekversiering bestaande uit één stempelafdruk, binnen, buiten of op de hoeken van een kader.

Men kan dan spreken van resp. *binnenhoekstempel*, *buitenhoekstempel* en *overhoeksstempel*.

Bij de rugvelden kan men spreken van een *rugveldhoekstempel*.

¶ *D* Eckstempel *F* fer aux coins

229 binnenhoeks

Hoekversiering binnen in de hoek geplaatst, waarbij deze het hoekpunt niet bedekt.

¶ *E* in the corners *F* (fer) à l'intérieur des coins

230 buitenhoeks

Hoekversiering buiten aan de hoek geplaatst, waarbij deze het hoekpunt niet bedekt.

¶ *E* at the corners *F* (fer) à l'extérieur des coins

231 overhoeks

Hoekversiering over de hoek van een kader geplaatst, waarbij deze het hoekpunt bedekt.

¶ *E* on the corners *F* (fer) sur les coins

232 overhoekslijn(en)

Korte diagonale lijn(en) over de hoek van bijv. een tripellijnkader en gaande van de buitenste naar de binnenste lijn ervan.

¶ *F* filet(s) reliant les cadres

233 middenveld

Veld in het midden van een versiering, zoals centraal op de platten.

Synoniemen centraal veld, centraal vak

¶ *D* Mittelfeld *E* centre compartment

234 middenversiering [-bestempeling]

Versiering door middel van bijv. bestempeling, mozaïek, in het midden van de platten of het rugveld.

¶ *D* Mitteldekor *E* centre decoration, centre design *F* décor au centre, centre décoré

235 middenstempel

Middenversiering door middel van bestempeling, een stempel.

Synoniemen centraal stempel

¶ *D* Zentralstempel *E* centre tool *F* fer au centre

Plat

236 plat

Onderdeel van de band of het omslag, dat scharnierend aan de rug is verbonden (*K&B* 51.1). Het boekblok is beschermd door een plat aan de voor- en aan de achterzijde. De platten zijn iets groter dan of zo groot als het boekblok. Bij een band, met een stijve of half soepele platkern, spreekt men van het *voor-* en het *achterplat*. Bij een soepel omslag spreekt men van de *voor-* en de *achterzijde*.

¶ *D* Deckel *E* cover *F* plat

237 platversiering [-bestempeling, -patroon]

Onderdeel van de bandversiering, het geheel van bestempeling op de buitenzijde van het plat. Indien het in goud is uitgevoerd, wordt het ook *platverguld* genoemd.

Voor de versiering van de binnenzijde, zie *doublure*.

¶ *D* Deckelverzierung, Deckeldekor, Deckelmuster *E* cover decoration *F* décoration du plat

238 platrand

Rand van een plat, helemaal tegen de buitenkant aan.

¶ *D* Deckelrand *E* border (of the cover) *F* bordure du plat

239 randlijn

Lijn die op de platten, direct rondom de platranden loopt, zelfs buiten het buitenste kader. De randlijn maakt deel uit van de buitenlijst.

Bij blind bestempelde banden uit de late middeleeuwen en de vroege renaissance.

¶ *D* Randlinie *F* filet en bordure

240 buitenlijst

Smalle lijst rondom tegen de platranden aan, en buiten het buitenste kader; omvat ook de randlijn. Indien zij al versierd is, is het met enkele losse stempels.

Bij blind bestempelde banden uit de late middeleeuwen en de vroege renaissance.

¶ *D* Randleiste (leer oder gefüllt) *F* bande extérieure

241 hoekveld

Veld in de hoeken van een lijst, veelal vierkant; het is het gevolg van twee elkaar kruisende lijnenrollen of decoratieve rollen.

¶ *D* Eckfeld *F* champ quadrangulaire aux coins (formé par filets ou roulettes croisées)

242 hoekverbinding

Lijnen en/of rollen die een hoek van een kader verbinden met de hoek van het direct daarbinnen gelegen kader.

Evenzo kan de hoek van een randlijn verbonden zijn met het buitenste kader.

¶ *E* bridged corners *F* cadres reliés dans les coins

243 hoekplaat

Hoekversiering bestaande uit een plaatafdruk, bijna altijd in de hoeken van een kader.

Hoekplaten bestaan meestal paarsgewijs en aan elkaar spiegelbeeldig. Hun vorm is meestal min of meer die van een rechthoekige driehoek. Niet te verwarren met het hoekstuk (beslag).

¶ *D* Eckstück *E* corner block, corner piece *F* écoinçon

244 bovenbaan

Baan horizontaal bovenin de platversiering.

De bovenbaan komt nog al eens voor op Duitse banden uit de late middeleeuwen en de renaissance en heeft geregeld de gestempelde initialen van de eerste eigenaar of de boektitel.

Synoniemen dwarsbaan, kopbaan

¶ *D* Oberbalken *F* bande en tête, champ quadrangulaire en tête

245 onderbaan

Baan horizontaal onderin de platversiering.

De onderbaan komt nog al eens voor op Duitse banden uit de late middeleeuwen en de renaissance en heeft geregeld het gestempelde jaar van binden.

Synoniemen benedenbaan, staartbaan

¶ *D* Unterbalken *F* bande en queue, champ quadrangulaire en queue

246 linkerbaan

Baan links in de platversiering.

Synoniemen buitenbaan

¶ *D* Linkspfahl *F* bande de gauche, champ quadrangulaire de gauche

247 rechterbaan

Baan rechts in de platversiering.

Synoniemen buitenbaan

¶ *D* Rechtspfahl *F* bande de droite, champ quadrangulaire de droite

248 plattitel

Handgeschreven, gestempelde of anderszins aangebrachte titel op het plat van een boekband, meestal het voorplat.

Die titel kan bevatten de auteursnaam, de veelal (sterk) verkorte titel, elementen van het impressum en een deelnummer.

¶ *D* Titel *F* titre sur le plat

249 plattitelschild

Titelschild op het voorplat van een band, meestal afwijkend in kleur en materiaal, zoals leer, perkament of papier, doorgaans rechthoekig, ovaal of gelobd van vorm.

In de late middeleeuwen is het heel dikwijls van papier; dan kan men ook spreken van een *plattiteletiket*.

¶ *D* Titelschild *E* cover title label *F* pièce de titre sur le plat

250 middenbaan

Baan centraal in de platversiering, bijna altijd verticaal, eigenlijk een langgerekt middenveld. De middenbaan komt vaak voor bij banden uit de renaissance.

Synoniemen centrale baan, centraal vak

¶ *D* Mittelfahl *F* bande centrale, rectangle central

251 middenplaat

Plaatstempel[afdruk] van of in het midden van de platten, geregeld symmetrisch en veelal ruitvormig of ovaal.

Niet te verwarren met het middenstuk (beslag).

Synoniemen centrale plaat

¶ *D* Mittelstück *E* centre block, centre piece *F* plaque centrale

252 kantversiering [-bestempeling]

Onderdeel van de bandversiering, op de platkanten, door middel van bestempeling of van mozaïek, en zelden een bepaald patroon volgend.

¶ *D* Stehkantenverzierung *F* décor des coupes

253 omgezette-randversiering [-bestempeling]

Onderdeel van de bandversiering, op de omgezette rand van de platbekleding, bijna altijd door middel van een rolbestempeling.

¶ *F* décoration des recouvrements

254 inslagversiering [-bestempeling]

Onderdeel van de bandversiering, op de drie inslagen, doorgaans door bestempeling, meestal met een enkele rol.

¶ *D* Innenkantenverzierung *F* décoration des remplis

255 spiegelrandversiering [-bestempeling]

Onderdeel van de bandversiering, op de spiegelrand, doorgaans door rolbestempeling.

¶ *D* Spiegeldekor *F* encadrement orné de la doublure, décor des chasses

256 doublureversiering [-bestempeling]

Onderdeel van de bandversiering, aan de binnenzijde van het plat en het dekblad vervangend, dat doublure heet wanneer het in voornaam materiaal is uitgevoerd, door bestempeling, mozaïek e.d., vaak met dezelfde soort vlakverdelingen als het plat en de vlakke rug; ook hier zijn kaders, lijsten, buitenlijsten, banen en velden te onderscheiden.

Synoniemen binnenplat

¶ *D* Dublure *E* doublure design *F* décoration de la doublure

Overslag

257 overslagversiering [-bestempeling]

Onderdeel van de bandversiering, op de overslag, en meestal bestaande uit ongeveer de helft van de platversiering.

¶ *F décoration du rabat*

258 overslagrugversiering [-bestempeling]

Onderdeel van de bandversiering, op de omslagrug, door bestempeling, mozaïek e.d. Vooral bij islamitische banden.

¶ *F décor au dos du rabat*

Rug

259 rug (m; -gen)

Het gedeelte van het boek waar de bladen, resp. de katernruggen met elkaar verbonden zijn, met een bijna altijd soepel materiaal bedekt.

De rug (*K&B* 11.1) staat tegenwoordig in de kast naar de beschouwer toegewend.

¶ *D Rücken E spine F dos*

260 vlakke rug

Rug zonder ribben en veelal zonder veldverdeling.

Bij Franse banden uit de periode 1550-1650 zijn op de vlakke rug soms toch lichte verhogingen, veroorzaakt door de bindingen, te zien.

Synoniemen gladde rug (*K&B* 55.14)

¶ *D flacher Rücken E flat spine F dos lisse*

261 rugversiering [-bestempeling, -patroon]

Onderdeel van de bandversiering, op de rug. Een rug met ribben is in velden verdeeld; een rug zonder velden is vaak toch in velden versierd.

Op een vlakke rug kunnen zich dezelfde vlakverdelingen voordoen als op het plat en de doublure. Ook hier zijn kaders, lijsten, buitenlijsten, banen en velden te onderscheiden. De rugbestempeling wordt indien in goud uitgevoerd ook wel *rugvergulding* genoemd.

¶ *D Rückenverzierung, Rückendekor F décor du dos*

262 rugbaan

Baan op de rug, meestal horizontaal en soms verticaal.

¶ *D Rückenleiste F bande sur le dos, compartiment long sur le dos*

263 rugveld

Veld op de rug.

Wanneer er echte ribben zijn, zijn de rugvelden doorgaans gelijk bestempeld, behalve het titel- en deelnummerveld. De rugvelden hebben doorgaans een gelijke hoogte, behalve het bovenste, kopveld, en het onderste, staartveld. Ook de vlakke rug is vaak in velden verdeeld, die echter geen gelijke hoogte hoeven te hebben of dezelfde versiering. Hetzelfde geldt voor een rug met kunstrippen (negentiende eeuw en later).

¶ *D Rückenfeld E spine compartment F entre-nerfs, compartiment*

264 kopveld

Veld aan de kop van de rug. Het is bijna altijd wat hoger dan de andere rugvelden, maar iets korter dan het staartveld.

¶ *D Kopffeld E top compartment, head compartment F compartiment de tête*

265 staartveld

Veld aan de staart van de rug. Het is bijna altijd hoger dan de andere rugvelden, met inbegrip van het kopveld.

¶ *D* Schwanzfeld *E* bottom compartment, tail compartment *F* compartiment de queue

266 rughoekstempel

Eén van de twee paarsgewijze afgedrukte, aan elkaar spiegelbeeldige stempels, doorgaans gemaakt voor de hoeken van de rugvelden. Hun vorm is meestal min of meer die van een rechte driehoek, waarvan de basis echter lang niet altijd is afgedrukt.

¶ *F* fer dans le coin

267 rughoekstempelpaar

Een paar rughoekstempels en paarsgewijs afgedrukt.

¶ *E* pair of corner tools *F* paire d'écoinçons, paire de coins

268 rugmiddenstempel

Stempel in het midden van het rugveld. Het is meestal min of meer ruitvormig.

¶ *F* fer central

269 ribversiering [-bestempeling]

Versiering op de ribben, ongeacht of het om echte dan wel kunstribben (of valse ribben) gaat, bij de vlakke rug simuleert de versiering vaak ribben.

¶ *D* Bundverzierung *F* décor du nerf

270 rugtitel

Handgeschreven, gestempelde of anderszins aangebrachte titel op de rug van een boekband.

Die titel kan bevatten de auteursnaam, de veelal (sterk) verkorte titel, elementen van het impressum en een deelaanduiding. Het kan om een dwarstitel (*D Quertitel*) gaan, te lezen wanneer het boek rechtop staat; de letters, meestal over twee of meer regels, gaan van het ene plat naar het andere; maar ze kunnen ook onder elkaar staan, van kop naar staart. Bij de overlangse titel staan de letters van kop naar staart of van staart naar kop, te lezen wanneer het boek plat ligt.

Synoniemen rugbetiteling

¶ *D* Rückentitel *E* spine title *F* titre au dos

271 rugtitelveld

Rugveld, doorgaans het tweede van de kop gerekend, voorbehouden aan auteur en/of titel van het boek. Soms zijn die gegevens over twee velden verdeeld.

¶ *D* Rückentitelfeld *F* entre-nerfs de titre

272 rugtitelschild

Titelschild op een rugveld, doorgaans het tweede van de kop, voorbehouden aan auteur en/of titel van het boek.

Het schild heeft een van de bandbekleding afwijkende kleur en is geregeld van een ander materiaal, zoals papier op een leren band.

¶ *D* Rückentitelschild *E* title label *F* pièce de titre au dos

273 rugdeelnommerveld

Rugveld, veelal het derde van de kop, voorbehouden aan het deelnummer of de deelaanduiding.

Synoniemen deelnummerveld

¶ *F* entre-nerfs de tomaison

274 rugdeelnommerschild

Schild in een rugveld, meestal het derde van de kop, met het deelnummer of de deelaanduiding.

Het schild heeft een van de bandbekleding afwijkende kleur, wijkt geregeld ook af van het titelschild, en is vaak in een ander materiaal uitgevoerd, zoals papier op een leren band.

¶ *F* pièce de la tomaison au dos

Snede

275 snede

De drie doorgaans vlak afgesneden zijden van het boekblok, die al of niet bewerkt zijn.

Te onderscheiden zijn de kopsnede, de frontsnede en de staartsnede. Met het woord snede worden ook wel de drie sneden tezamen aangeduid. Bij een afgesneden boekblok is de snede glad en bij een gesnoeid min of meer ongelijk. In uitzonderingsgevallen kan er sprake zijn van een rugsnede (bij de rugloze band), is er één snede rondom (bij een ronde band) of zijn er twee sneden (bij een hartvormige band)

¶ *D* Schnitt *E* fore edge *F* tranche

276 kopsnede

Onderdeel van de snede, aan de kop van het boekblok.

¶ *D* Kopfschnitt *E* head edge *F* tranche de tête

277 frontsnede

Onderdeel van de snede, aan de frontzijde van het boekblok.

¶ *D* Vorderschnitt *E* front edge *F* gouttière

278 staartsnede

Onderdeel van de snede, aan de staart van het boekblok.

¶ *D* Unterschnitt *E* tail edge *F* tranche de queue

279 snedever siering [-patroon]

Onderdeel van de bandversiering, op de snede.

Te onderscheiden zijn: snedeverguldning, snedeciseling, snedeverving, snedeschildering en snedemarmering. Ook een slechts besnoeide snede is wel eens verguld. Wanneer alleen de kopsnede versierd is, kan men speken van *kopsnedever siering*.

¶ *D* Schnittverzierung, Schnittverzierungsmuster *F* décoration des tranches

280 snedeverguldning

Soort snedever siering, met echt of namaakgoud, ook *vergulde snede* (*K&B* 42.17) genoemd.

Bij moderne kunstboekbanden zijn wel eens andere materialen gebruikt, zoals palladium; dan spreekt men toch van snedeverguldning. Als van een gesnoeide vergulde snede (*K&B* 42.17)

slechts de uiterste kanten zijn verguld, spreekt men van een *ruw vergulde snede* (*F dorure sur témoins*). Wanneer alleen de kopsnede verguld is, kan men speken van *kopsnedeverguldning*.

Synoniemen goud op snee

¶ *D* Schnittvergoldung *E* fore edge gilding; gilt fore edge *F* dorure sur tranche, tranche dorée

281 snedeciselering

Soort snedeversiering, tot stand gebracht door het inslaan, indrukken of stempelen van speciale ornamenten of stempels, meestal na de vergulding en soms zonder vergulding. Bij de beschrijving zal men veelal spreken van een *geciseleerde snede* (K&B 42.19).
 ¶ D Schnittpunzierung E fore edge gauffering, gauffered edges F tranche ciselée

282 snedemarmering

Soort snedeversiering, tot stand gebracht door het marmeren. Er bestaan verschillende technieken, kleuren en patronen, naar analogie met *leermarmering* (S&M 6.1), zoals *bakmarmering* (S&M 5.1-43), *vlekkenmarmering* (S&M 6.1-10) en *stijfselverving* (S&M 7.1-7). Bij de beschrijving zal men veelal spreken van een *gemarmerde snede* (K&B 42.06), resp. een *bakmarmersnede* (S&M 5.1) in al haar varianten, een *vlekkenmarmersnede* (S&M 6.1) en een *stijfselverfsnede* (S&M 7.2).
 ¶ D Schnittmarmorierung E fore edge marbling F tranche marbrée, tranche jaspée

283 snedeverving

Soort snedeversiering, als resultaat van verving in één kleur. Bij de beschrijving zal men veelal spreken van een *geverfde snede* (K&B 42.11).
 ¶ D Schnittfärbung E plain coloured edge F tranche(s) peinte(s) (en rouge, bleu, etc.)

284 snedeschildering

Soort snedeversiering als resultaat van schildering op de snede in een patroon. Doorgaans is slechts een deel van de snede beschilderd. Snedeschildering is meestal toegevoegd aan een geciseleerde en vergulde snede. Bij de beschrijving zal men veelal spreken van een *beschilderde snede* (K&B 42.15).
 ¶ D Schnittbemalung F tranche peinte

285 verdekte-snedeschildering

Soort snedeversiering als resultaat van ‘schildering’ – feitelijk gaat het bijna altijd om een tekening in aquarel en inkt (en dus een tekening) – die aangebracht is op een licht uitgewaaierde snede, waardoor die eerder staat op de uiterste rand van elke bladzijde dan op de snede zelf. Zij is alleen op het uitgewaaierde boek te zien. Verder is de snede normaal verguld. Bij de beschrijving zal men veelal spreken van een *verdekt geschilderde snede* (K&B 42.18).
 ¶ D Fore edge painting, verschobene Schnitt E hidden fore edge painting, FEP F tranche(s) peinte(s) en biseau

286 snedetitel

De boektitel en/of auteursnaam en/of deelaanduiding, al dan niet in verkorte vorm, soms ook het deelnummer op kop-, front- en/of staartsnede, meestal geschreven, soms ook als onderdeel van de snedeversiering. De snedetitel (K&B 42.20) kan dwars of overlangs zijn aangebracht; de laatste kan in verticale of horizontale leesrichting lopen, en dan van kop naar staart of van staart naar kop.
 ¶ D Schnitttitel F tranche titrée, titre sur la gouttière, la tranche de queue, de tête

4.3 PATRONEN

Het woord patroon, hier gebruikt voor de ordening van de versiering op het hele bandvlak, kan in allerlei combinaties gebruikt worden. Hieronder staan die welke traditioneel veel gebruikt worden en die nuttig zijn voor de beschrijving van de algemene ordening van versieringselementen op een vlak. Eerst komen de algemene termen en die welke te maken hebben met een ritmering in de wijze waarop het vlak verdeeld is. Daarna komen de termen die te maken hebben met een meer specifieke manier van vlakverdeling en vervolgens komt een aantal vrij specifieke termen, die al langer in het spraakgebruik voorkomen.

287 geometrisch patroon

Patroon dat alleen uit geometrische vormen bestaat.

¶ D geometrisches Muster E geometrical design F décor géométrique

288 doorlopend patroon

Patroon dat doorloopt over de platten en de rug en veelal geen einde kent.

¶ D durchlaufendes Muster F décor unique s'étendant sur les plats et le dos

289 strooipatroon

Patroon van regelmatig over het vlak verspreide kleine motieven of afdrukken van kleine stempels, die heraldisch, figuurlijk, dierlijk, plantaardig enz. kunnen zijn. Naast een 'gewoon' strooipatroon, waar slechts één motief is gebruikt, is een *alternerend strooipatroon* te onderscheiden, waar twee motieven elkaar afwisselen.

Wanneer motieven als onderdeel van een groter patroon aldus verspreid staan, kan men spreken van *uitgestrooide* motieven.

Zie ook puntenfond

Synoniemen bezaaid met

¶ D Streumuster E semé, semis F semé

290 uitvulpatroon

Patroon van allerlei stempelafdrukken, regelmatig en symmetrisch over het vlak, waarbij eigenlijk geen ruimte onbestempeld is gebleven.

¶ D ausgefülltes Muster E all-over design, allover style

291 banenpatroon

Patroon in evenwijdige banen van de ene kant van het plat of een groot veld naar de andere. Verticale banen kunnen bijv. vruchten en rozetten, dieren en ranken, vliegen en ruiten hebben. Een of meer stempels zijn meestal tussen de banen in, als *baanvulling* aangebracht.

¶ F décor à bandes

292 netwerkbestempeling [-patroon, -rol, -stempel]

Bestempeling van vele elkaar recht kruisende en parallelle lijnen en eigenlijk een verfijnde uitvoering van de vierkantenbestempeling.

Synoniemen traliewerk, rasterbestempeling, *reticulatum*

¶ D Netzwerkmuster F décor à réticulé, réticulaire

293 ruitenpatroon

Patroon gevormd door diagonale lijnen. Als veldvulling dient vaak een stempel.

Zie ook *Rautengerankpatroon*, *accoladenpatroon*

Synoniemen geruit

¶ D Rautenmuster E diaper pattern F décor losangé, décor à losanges

294 vierkantenbestempeling [-rol, -patroon]

Bestempeling van vierkanten of vierkantjes in rijen naast en boven elkaar, te vergelijken met de netwerkbestempeling en gelijkend op een schaakbord.

Synoniemen dambordpatroon, schaakbordpatroon

¶ *D* Schachbrettmuster *E* chequered *F* échiquier, damier

295 Andreaskruis-bestempeling [-patroon]

Bestempeling van een kruis in X-vorm, waarvan de twee balken even lang zijn.

De naam is afgeleid van het kruis van de heilige Andreas.

Synoniemen Sint-Andrieskruis

¶ *D* Andreas-Kreuzmuster

296 midden-en-hoekbestempeling [-patroon]

Symmetrische bestempeling met een concentratie in het midden en de hoeken van de platten (of de rugvelden), vaak gezet met een paar hoekplaten en een middenplaat, die doorgaans min of meer ruitvormig of ovaal is. De bestempeling kan ook gezet zijn met losse stempels.

Een bijzondere vorm is het *Oosters midden-en-hoekpatroon*, uitgevoerd met plaatstempels.

Mauresken en het lintenpatroon zijn er karakteristiek voor, evenals een buitencontour met een golvend en in punten uitlopend verloop, gelijkend op accoladen.

Synoniemen Oosters-tapijtpatroon

¶ *D* Eck-Mittelmuster *E* centrepiece and cornerpiece decoration *F* centre et coins

297 Duseuilbestempeling [-patroon]

Platbestempeling van twee lijnenkaders, waarvan het binnenste een stempel op de hoeken heeft, en vaak met een wapenstempel in het midden.

Een overigens onbekende Duseuil, een Franse verzamelaar of misschien binder van rond 1600, zou aan dit soort versiering de voorkeur hebben gegeven.

† *Duseuil*-versiering

¶ *D* Duseuil-Muster *F* à la Duseuil

298 herring-bonepatroon

Platvullend patroon bestaande uit een verticale lange lijn midden op de platten met vele dwarslijnen, wat doet denken aan de graat van een haring. Rondom de ‘graat’ is meestal een golvend kader gestempeld van bogen en punten; in de hoeken van het plat staan composities van takken en bloemen.

De bestempeling wordt op Schotse banden uit de achttiende eeuw aangetroffen. Komt een dergelijk patroon voor op niet-Schotse banden, dan kan gesproken worden van *visgraatpatroon*.

¶ *D* Fischgrätenmuster *E* Scottish-herringbone design

299 maureskenbestempeling [-patroon, -plaat, -rol]

Meestal symmetrische bestempeling bestaande uit veelsoortige maureskestempels, dan wel patroon, plaat of rol waarvan de ornamenten (bijna) geheel uit mauresken bestaan.

¶ *D* Maureskenstempel-Muster *E* arabesque pattern

300 accoladenpatroon

Patroon van herhaalde accolades, zoals bij het *Rautengerankpatroon* en de spitsbogenbestempeling.

Zie ook Rautengerankpatroon, ruitenpatroon, spitsbogenpatroon

¶ *D* Umklammerungsmuster

301 *Rautengerankpatroon*

Typisch (vnl. Zuid-)Duits ruitenpatroon uit de late middeleeuwen, samengesteld uit twee symmetrisch boven elkaar geplaatste kielboogstempels, of uit meer gebogen stempels, en *Kopfstempels*, met scheutjes of uitspruitsels bezet. Als veldvulling dient meestal het bladomhulselstempel of het ruitpalmetstempel.

Zie ook accoladenpatroon, ruitenpatroon

Synoniemen ruitengerank, kielboogruten

¶ *D* Rautengerankmuster (mit oder ohne Besatz) *F* accolades formant des losanges arrondis

302 *ruiten-bladwerkpatroon*

Ruitenpatroon met als veldvulling een bladomhulselstempel of een ruitpalmetstempel. Beide stempels zijn doorgaans in sets van drie gebruikt, één ruitvormig en twee driehoekig die de helft van de ruit zijn, in de lengte en in de breedte. De ruitvormige stempels staan in de ruitvormige velden, de driehoekige in de driehoekige langs de lange en de korte zijden van het patroon.

† damastpatroon

¶ *D* Rauten-Blattwerkmuster *F* losanges à décor floral

303 *spitsbogenbestempeling [-patroon, -rol]*

Bestempeling met herhaalde gotische spitsbogen.

Zie ook accoladenpatroon

¶ *D* Spitzbogenmuster

304 *cottage-roofpatroon [-bestempeling]*

Typisch Engelse, spiegelbeeldige bestempeling uit de late zeventiende tot de late achttiende eeuw, met boven- en onderaan een motief dat sterk lijkt op een geometrisch puntdak. Van de onderpunten daarvan hangen vrij realistische ranken naar beneden, al dan niet met bloemen. Het doet aan een cottage denken.

¶ *D* Cottage-roof-Muster *E* cottage-roof design

305 *wheelpatroon*

Platbestempeling van, in het midden, een groot wiel (ook als rozet of waaier te zien) met vele spaken en een golvende contour en in elke hoek een doorgaans langwerpige en symmetrische compositie van takken met bloemen.

Komt voor op Schotse banden van de late zeventiende en tot ver in de achttiende eeuw.

Zie ook waaierpatroon

¶ *D* Radmuster, Scottisches Rad *E* Scottish-wheel design

306 *cortinabestempeling [-patroon]*

Bestempeling binnen een kader en vanuit de hoeken daarvan, van min of meer diagonale lijnen met aan het uiteinde bogen, waardoor het geheel lijkt op plooien in een gordijn. Bij uitzondering is dit patroon normaliter niet symmetrisch, maar antisymmetrisch, waarbij de plooien vanuit elke hoek langs één zijde van het kader zijn gestempeld.

De bestempeling is typisch Spaans, uit de late achttiende tot vroege negentiende eeuw.

¶ *D* Gardinenmuster *E* cortina style

307 lintenpatroon

Regelmatig patroon van elkaar kruisende, soms gevlochten linten.

Synoniemen bandvlechtwerk, bandwerk

Zie ook mudéjarband

† entrelac

¶ *D* Bandwerkmuster *E* interlacings, interlacing ribbons *F* entrelacs

308 fanfarepatroon [-bestempeling]

Specifiek soort lintenpatroon, waarbij de linten aan de ene kant door één lijn begrensd worden en aan de andere kant door twee lijnen. De linten zijn vooral gezet met bogen; veelal komen er 8-vormen in voor. Het patroon is vlakvullend, op een ovaal in het centrum na, dat leeg is of een wapen bevat. De vele door de linten gevormde velden zijn geheel gevuld, vnl. met ranken die aan wilg en palm doen denken, maar er komen ook spiralen in voor. Soms zijn er vogeltjes of stempels die op vleugels lijken, met een ondergeschikt belang.

Het patroon is genoemd naar het boek *Fanfares et corvées abbadesques* (1613), dat de beroemde negentiende-eeuwse binder Joseph Thouvenin in 1829 voor Charles Nodier in een band zette met zo'n decor, waarmee hij bandversieringen uit de periode 1570-1610 imiteerde. Opmerkelijk genoeg is de naam van de oorspronkelijke band – een imitatie – overgegaan op de oorspronkelijke stijl.

¶ *D* Fanfare-Muster *E* fanfare design *F* décor à la fanfare

309 kantwerkpatroon [-bestempeling, -motief, -plaat, -rol]

Bestempeling opgebouwd uit minstens twee, vaak meer, elkaar afwisselende en naar binnen gerichte stempels, met een rechte (*Lodewijk XIV kantwerk*) of een golvende (*Lodewijk XV kantwerk*) binnencontour.

Kantwerk is in wezen een breed kader.

† *dentelle*patroon, versiering à la *dentelle*

¶ *D* Dentelle-Muster, Spitzenmuster *E* lacework, dentelle design *F* dentelle

310 pseudo-kantwerkbestempeling [-patroon]

Bestempeling gelijkend op een kantwerkbestempeling, maar tot stand gebracht door middel van een herhaald afgedrukt en naar binnen gericht stempel dat meestal speciaal voor dit doel gemaakt is.

¶ *D* Pseudo-Spitzenmuster

311 waaierbestempeling [-patroon]

Bestempeling genoemd naar het meest in het oog springende onderdeel: een waaier, uit afzonderlijke lamellen (elk een stempelafdruk) opgebouwd. De waaierlamellen zijn halfcirkelvormig naar de ene kant en lopen taps toe naar de andere; de decoratie binnenin kan bloemen bevatten, die echter niet bepalend zijn voor het patroon. In de meest bekende vorm heeft de waaierbestempeling een cirkelvormig midden dat lijkt op twee uitgevouwen waaiers (een waaierrozet) en 'half uitgevouwen' waaiers in de hoeken.

Zie ook *wheel*patroon

¶ *D* à l'éventail Muster, Fächermuster *F* à l'éventail

312 rocaillestempeling

Stempeling samengesteld uit hoofdzakelijk of alleen rocaillestempels of -motieven.

¶ *D* Rocaillemuster, Muschelstempelmuster

4.4 ICONOGRAFISCHE TERMEN IN SAMENSTELLINGEN

De termen in deze rubriek zijn zoveel mogelijk geordend volgens de systematiek van ‘Boekbandstempels’; de letters A-G in de kop van elke subrubriek refereren daaraan.⁸ Enige aanpassingen waren echter nodig wegens de andere eisen die een terminologie stelt ten opzichte van een systematiek voor het ordenen van wrijfsels van stempels. De logische ordening is in de hoofdingen aangegeven; waar die niet is aangegeven, is de ordening alfabetisch. De termen zijn ondergebracht op het overwegend element. Bij wijze van voorbeeld staat het bloemenguirlandestempel onder ‘plantaardig: bloem’ en is het lint dat soms bij zulke stempels te zien verwaarloosd; in dat geval had het woord onder ‘plantaardig: bloem tezamen met object’ moeten staan.

Het gaat in deze rubriek alleen om iconografische termen die bijna alle aan het gewone spraakgebruik of aan de kunstgeschiedenis zijn ontleend; bijbelse benamingen gaan terug op Timmers.⁹ De termen zijn telkens gecombineerd met boekband-specifieke termen als paneel[stempel], plaat[stempel], fries, rol[stempel], fileet, stempel, en met typisch kunsthistorische als motief en ornament. Bij tal van woorden zijn verschillende combinaties mogelijk, maar slechts één combinatie wordt gedefinieerd, en wel die welke wij voor het belangrijkst houden; die staat voorop. De verdere combinaties staan tussen haakjes. Zie-oorkverwijzingen zijn eveneens slechts bij de belangrijkste combinaties opgegeven.

*Heraldiek (A)*Algemeen**313 wapenplaat [-paneel, -rol, -stempel]**

Plaatstempel[afdruk], die een wapen voorstelt of waarvan het belangrijkste element een wapen is.

Het gaat doorgaans om het wapen van de persoon of instelling die de band liet maken of om een band die een ander voor een persoon of instelling liet maken, bijv. ten behoeve van het presenteren van een boek. Bij personen duidt het wapen meestal op het eerste bezit van het boek in de huidige band; bij instellingen gaat het daar geregeld niet om.

Wapen[plaat]stempels, wapenstempelingen en naamstempels, -stempelingen van eigenaars van de band worden wel *supralibros* (super-exlibris) genoemd. In Duitsland slaat het woord *supralibros* (*D* *supralibros*) op elke aanduiding op het voorplat, in stempeling, geschreven, of in de vorm van een opgeplakt (papieren) schildje, met initialen, monogram of een naam verwijzend naar de eigenaar.

Helmtteken, kerkelijk**314 kardinaalshoedstempel [-plaat]**

Stempel[afdruk] die het hoofddekseel van een kardinaal in ornaat voorstelt.

Op de boekband heeft de hoed vaak drie rijen kwasten aan weerskanten i.p.v. vier, maar zij duidt dan toch meestal op de waardigheid van een kardinaal en wordt daarom kardinaalshoed genoemd.

315 mijterstempel

Stempel[afdruk] met het hoofddekseel van een bisschop of een prelaat in ornaat.

Dit hoofddekseel heeft een punt middenvoor en middenachter en een afhangende slip aan elke zijkant.

¶ *D* Mitra-Stempel

⁸ ‘Boekbandstempels: systeem voor het ordenen van wrijfsels’ (1991). Zie de literatuurlijst achterin.

⁹ Zie de literatuurlijst achterin.

316 tiarastempel [-plaat]

Stempel[afdruk] met het hoofddekseel van de paus in ornaat.

Helmtteken, wereldlijk

317 kroonstempel

Stempel[afdruk] met het hoofddekseel van een vorst.

De gesloten versie wijst op een koning en de open versie op bijv. de adel en de steden.

Mens

318 stedemaagdpaneel [-plaat]

Paneelstempel[afdruk], waarop een stedemaagd in een besloten tuin.

De term wordt feitelijk alleen gebruikt voor de Gentse maagd, later verwerkt tot stadswapen van Gent.

Zie ook Minervaplaat

¶ *D* Städtesymbol-Stempel *F* Pucelle de Gand

Dier, zoogdier

319 dolfijnstempel

Stempel[afdruk] met een gekroonde dolfijn.

In Frankrijk is deze het symbool van de Dauphin.

¶ *D* Delphinen-Stempel *F* dauphin

320 gaande-leeuwstempel

Stempel[afdruk] met een leeuw, die met één poot naar voren loopt.

¶ *D* Schreitender Löwe-Stempel *E* lion passant *F* lion passant

321 klimmende-leeuwstempel

Stempel[afdruk] met een leeuw, die op de achterpoten loopt en de twee voorpoten naar voren gericht heeft.

¶ *D* Steigender Löwe-Stempel *F* lion rampant

322 rijksadelaarpaneel [-stempel]

Paneelstempel[afdruk] met vnl. een adelaar, van voren gezien, met de vleugels en de poten uitgestrekt, tweekoppig en veelal met de (keizers)kroon.

† tweekoppige-adelaarpaneel

¶ *D* Reichsadler-Platte *E* double-headed eagle *F* aigle impériale, aigle bicéphale

Plantaardig, roos en lelie

323 Tudorroospaneel

Paneelstempel[afdruk] met in het midden een Tudorroos, al dan niet omgeven door bladwerk, of gehouden door tenanten en omgeven door een banderol.

¶ *D* Tudorrose-Stempel *E* rose panel *F* plaque à la rose

324 heraldische-leliestempel

Stempel[afdruk] met een gestileerd leliebloempje van opzij, met in het midden een rechtop staand blad en terzijde twee naar beneden krullende bladen.

† Franse-leliestempel

¶ *D* Heraldische Lilien-Stempel *E* fleur-de-lis *F* lys héraldique

325 heraldische-lijesfries [-rol]

Fries[afdruk] met een opeenvolging van heraldische lijes.

¶ *D* Heraldische Lilien-Fries *F* frise aux lys

Object

326 vuurslagstempel

Stempel[afdruk] met het Bourgondisch vuurslag: een vuurstaal met twee gekrulde uiteinden waaraan vlammen ontsnappen.

Synoniemen vuurstaalstempel

¶ *D* burgundischer Feuerstein-Stempel *F* briquet de Bourgogne

Mens in speciale themata (B)

Bijbel, algemeen

327 Bijbelrol

Rolstempel[afdruk] verdeeld in verschillende verticale vakken (meestal vier), elk met een voorstelling uit het Oude en/of het Nieuwe Testament.

De rol komt vnl. voor op Duitse en Nederlandse banden uit de renaissance. De term wordt gebruikt wanneer de voorstellingen niet precies geduid kunnen worden of wanneer men niet in detail wil treden.

¶ *D* Bibel-Rolle *F* roulette aux personnages bibliques

Oude Testament (bijbelse volgorde)

328 zondevalplaat

Plaatstempel[afdruk] met de zondeval: Adam en Eva, staande bij een boom; zij plukken en/of eten de appel, die hun door de duivel, meestal als slang weergegeven, wordt aangereikt.

329 Kaïn-en-Abelpaneel

Paneelstempel[afdruk] met Kaïn die zijn broer Abel met een knots doodslaagt.

330 Abrahams-offerpaneel

Paneelstempel[afdruk] met Abraham die zijn zoon Isaak op een brandstapel gaat offeren.

Vaak is ook de engel afgebeeld die Abraham van het offer weerhoudt, en de ram die Isaak als offer moet vervangen.

Synoniemen Offer-van-Isaakpaneel

331 Judithpaneel

Paneelstempel[afdruk] met Judith die Holofernes doodt door zijn hoofd met een zwaard af te slaan.

Synoniemen Judith-en-Holofernespaneel

Nieuwe Testament (bijbelse volgorde)

332 Annunciatiepaneel

Paneelstempel[afdruk] met Maria die van de engel Gabriël de boodschap krijgt dat zij een zoon, Jezus, zal baren.

De voorstelling is vaak omkaderd door bijv. een driehoekenlijst, rankenlijst, tekstlijst, dierenlijst, een lijst met de evangelistensymbolen.

Synoniemen Boodschappaneel, Maria-Boodschappaneel

333 Geboortepaneel

Paneelstempel[afdruk] met de geboorte van Jezus in een stal, vaak met Maria en Jozef, dieren en herders.

334 Drie-koningenpaneel

Paneelstempel[afdruk] met de aanbidding van de pas geboren Jezus door drie koningen of wijzen, die hem goud, wierook en mirre brengen.

Synoniemen Aanbidding-der-wijzenpaneel, Aanbidding-der-koningenpaneel

335 Doopsel-van-Christuspaneel

Paneelstempel[afdruk] met de doop van Jezus in de rivier de Jordaan, door Johannes de Doper.

Meestal is er een engel bij aanwezig.

Synoniemen Doop-in-de-Jordaanpaneel

336 Gedaanteverandering-des-Herenpaneel

Paneelstempel[afdruk] met de verheerlijking van Christus op de berg, tussen Mozes en Elias.

Synoniemen Transfiguratiepaneel

337 Christus' geselingpaneel

Paneelstempel[afdruk] met de geseling van Christus, enkel met een lendendoek en aan een zuil gebonden.

338 Ecce-Homopaneel

Paneelstempel[afdruk] met Christus als Man van smarten, zittende op de 'koude steen' in afwachting van de kruisiging, met gesel en roede in de armen en het opschrift 'Ecce Homo'.

Zie ook Man-van-smartenpaneel

† Christus-op-de-koude-steenpaneel

339 Christus-aan-het-kruispaneel [-plaat, -stempel]

Paneelstempel[afdruk] met Christus aan het kruis, vaak met ter weerszijden de 'goede' en 'slechte' moordenaar aan het kruis.

Synoniemen Golgothapaneel, Kruisigingpaneel

Overige christelijke themata

340 Arma-Christipaneel [-stempel]

Paneelstempel[afdruk] met de 'Wapenen ons Heren', de Passie-instrumenten of lijdenswerktuigen, zoals de doornenkroon, roede, geselkolom, ladder, hamer en nagels, riet en spons, dobbelstenen, soms ook de haan

† Wapenen-ons-Herenpaneel

¶ *D Arma-Christi-Platte F instruments de la Passion*

341 Gregoriusmispaneel

Paneelstempel[afdruk] met de H. Mis van Paus Gregorius als officiant, waarin hij Christus in een visioen heeft gezien als de Man-van-smarten.

342 Heilig-Aanschijnstempel

Stempel[afdruk] met de doek waarmee Veronica Jezus' gezicht zou hebben afgedroogd tijdens de kruisdraging en waarop een beeltenis van Jezus' gezicht is te zien.

Synoniemen Vera-Ikonstempel, Zweetdoek-van-Veronicastempel

¶ *D* Christuskopf-Platte

343 Man-van-smartenpaneel

Paneelstempel[afdruk] met Christus en staande in de open graftombe en enkel met een lendendoek, de doornenkroon en de vijf wonden tonend.

Zie ook Ecce-Homopaneel

Synoniemen Nood-Godspaneel

344 Maria-in-mandorlapaneel [-stempel]

Paneelstempel[afdruk] met Maria in een mandorla of ovale amandelvormige stralenkrans en met het Kind. De stralen hebben soms de vorm van vlammen. Maria kan te halven lijve voorkomen en ten voeten uit; in beide gevallen vaak op de maansikkel.

Synoniemen Maria-op-de-maansikkelpaneel, Maria-in-stralenkranspaneel, Maria-in-de-zonpaneel

345 Salvator-mundipaneel

Paneelstempel[afdruk] met Christus als Verlosser van de wereld, terwijl het bloed uit zijn wonde vloeit.

Engelen

346 engelstempel

Stempel[afdruk] met een gevleugelde en geklede engel.

347 engelkopstempel

Stempel[afdruk] met het hoofd van een engel en vleugeltjes aan weerskanten.

348 musicerende-engelenpaneel

Paneelstempel[afdruk] met musicerende engelen, doorgaans in twee rijen van drie tot meer windingen, al dan niet geplaatst in bijv. een driehoekenlijst, ruitenlijst, tekstlijst of rankenlijst.

Heiligen

349 heiligenpaneel

Paneelstempel[afdruk] met meer dan één heilige, meestal vier, en elk in een eigen rechthoekig veld. Vaak zijn dit Johannes, Barbara, Katharina en een bisschop.

¶ *D* Heiligen-Platte *F* plaque à l'image de saints

350 Barbarapaneel

Paneelstempel[afdruk] met de heilige Barbara en haar attribuut, de toren.

351 Franciscuspaneel

Paneelstempel[afdruk] met de heilige Franciscus, doorgaans geknield en de stigmata ontvangend.

352 Hiëronymuspaneel

Paneelstempel[afdruk] met de heilige Hiëronymus, doorgaans gezeten aan een schrijftafel en schrijvend, met zijn attributen, de kardinaalshoed en de leeuw.

353 Johannes-de-Doperpaneel [-stempel]

Paneelstempel[afdruk] met de heilige Johannes de Doper, predikend voor een menigte mensen en met kemelharen kleed, met het Lam, of enkel zijn hoofd op een ronde schotel na de onthoofding.

354 Johannes-de-Evangelistpaneel [-stempel]

Paneelstempel[afdruk] met de heilige Johannes de Evangelist.

Op panelen wordt hij voorgesteld met kelk of schrijvend op Patmos, op stempels gaat het normaliter alleen om zijn attribuut, de adelaar.

355 Lucasstempel

Stempel[afdruk] met het attribuut van de evangelist Lucas, het rund.

356 Marcusstempel

Stempel[afdruk] met het attribuut van de evangelist Marcus, de leeuw.

357 Margarethafries

Fries[afdruk] met voorstellingen uit de legende van de heilige Margaretha.

Op de fries zijn drie afzonderlijke voorstellingen weergegeven, op het stempel heeft zij haar attribuut, de draak, bij zich.

¶ D Margareten-Legenden-Fries

358 Martinuspaneel

Paneelstempel[afdruk] met de heilige Martinus van Tours, zijn mantel met de behoeftigen delend.

¶ D Martin von Tour-Platte

359 Mattheusstempel

Stempel[afdruk] met het attribuut van de evangelist Mattheus, de mens.

360 Michaelpaneel

Paneelstempel[afdruk] met de aartsengel Michael, voorgesteld met zwaard en balans (Laatste Oordeel) of de draak verpletterend.

Synoniemen Sint-Michiel-drakendoderpaneel

¶ D Erzengel Michael-Platte

361 Nicolaaspaneel

Paneelstempel[afdruk] met de heilige Nicolaas van Myra, meestal vergezeld van zijn attribuut, een kuip met drie naakte kinderen.

¶ D Nikolaus von Myra-Platte

362 Paulus'-bekingpaneel

Paneelstempel[afdruk] voorstellende de beking van de heilige Paulus, van zijn paard geworpen voor de poort van Damascus.

363 Paulus-met-evangelistenpaneel

Paneelstempel[afdruk] met de heilige Paulus in het midden en de evangelisten als hoekversiering.

364 Rochuspaneel

Paneelstempel[afdruk] met de pestheilige Rochus als pelgrim, met pestbuil op het been, en in gezelschap van een hond die zijn wonden likt en een beschermengel.

365 Sebastianuspaneel [-stempel]

Paneelstempel[afdruk] met de heilige Sebastiaan, vastgebonden aan een boom en met pijlen doorboord.

366 Servatiuspaneel

Paneelstempel[afdruk] met de heilige Servatius, meestal vergezeld van twee engelen.

Deugden

367 deugdenrol [-plaat]

Rolstempel[afdruk] in de lengte verdeeld in vakken, meestal vier, met elk een allegorische voorstelling van een van de deugden, zoals Spes, Fides en Caritas. Bij het plaatstempel gaat het meestal om twee deugden.

¶ D Tugend-Rolle, -Platte

368 Caritaspaneel

Paneelstempel[afdruk] met de allegorische voorstelling van de naastenliefde, onder de gedaante van een vrouw met kleine kinderen.

369 Fidespaneel

Paneelstempel[afdruk] met de allegorische voorstelling van het geloof, onder de gedaante van een vrouw, vaak met een crucifix.

Bij Duitse banden uit de renaissance doorgaans met een toepasselijke tekst onder de voorstelling. Daar geregeld tezamen met Spes afgebeeld.

370 Fortunapaneel

Paneelstempel[afdruk] met de allegorische voorstelling van de fortuin, onder de gedaante van een vrouw met loshangend haar, wapperend gewaad en soms staande op een wereldbol.

Bij Duitse banden uit de renaissance doorgaans met een toepasselijke tekst onder de voorstelling.

371 Justitiapaneel

Paneelstempel[afdruk] met de allegorische voorstelling van de gerechtigheid, onder de gedaante van een vrouw met zwaard en balans.

Bij Duitse banden uit de renaissance doorgaans met een toepasselijke tekst onder de voorstelling.

372 Spespaneel

Paneelstempel[afdruk] met de allegorische voorstelling van de hoop, onder de gedaante van een vrouw die, met wapperend gewaad en naar boven kijkend, een stap voorwaarts zet.

Bij de meest voorkomende varianten van het Spespaneel, gemerkt IB (Jacob Bathen) of IP (Jacob Pandelaert) staan er teksten rond de figuur en de woorden Fides en/of Caritas. Bij Duitse banden uit de renaissance doorgaans met een toepasselijke tekst onder de voorstelling. Een band met een Spespaneel wordt ook een *Spesband* genoemd.

Mythologie

373 Apollo-en-Pegasusmedaillon

Soort medaillonplaatstempel, geïnspireerd op een antiek medaillon dat Apollo voorstelt in een strijdwagen en naar het gevleugelde paard Pegasus rijdend.

Komt op Italiaanse banden uit de renaissance voor.

¶ D Apollo und Pegasus-Platte

374 Bellerophonpaneel

Paneelstempel[afdruk] met Bellerophon, zoon van koning Glaucos van Korinthe, gezeten op het gevleugeld paard Pegasus en de Chimaera bedwingend.

375 Cleopatraneel

Paneelstempel[afdruk] met Cleopatra, met de slang in haar handen die haar dood bijt.

376 Lucretiapaneel

Paneelstempel[afdruk] met Lucretia een dolk in haar borst stotend.

Bij Duitse banden uit de renaissance doorgaans met een toepasselijke tekst onder de voorstelling.

377 Minervaplaat

Plaatstempel[afdruk], met Minerva; zij draagt een helm en een kuras, heeft een schild en gaat vergezeld van haar attribuut, de uil.

Bij Nederlandse banden staat meestal een stadswapen op haar schild; dan gaat het bijna altijd om een wapenstempel gebruikt op prijsbanden van de Latijnse school in die stad.

Zie ook stedemaagdpaneel

Synoniemen Pallas-Athenaplaat

Heersers

378 August-von-Sachsenpaneel

Paneelstempel[afdruk] met het portret van de Duitse keurvorst August von Sachsen, meestal onder een boog, en met een toepasselijke tekst eronder.

Komt op Duitse banden uit de renaissance voor.

¶ D Kurfürst August von Sachsen-Platte

379 Johann-Friedrich-von-Sachsenpaneel

Paneelstempel[afdruk] met het portret van de Duitse keurvorst Johann-Friedrich von Sachsen, meestal onder een boog, en met een toepasselijke tekst eronder.

Komt op Duitse banden uit de renaissance voor.

¶ D Kurfürst Johann Friederich von Sachsen-Platte

380 Keizer-Karelpaneel

Paneelstempel[afdruk] met een portret van Keizer Karel V in buste, te halven lijve, of ten voeten uit, al dan niet vergezeld van zijn wapen.

Komt op Duitse en Zuid-Nederlandse banden voor uit de renaissance. Een band met een Keizer-Karelpaneel wordt ook een *Keizer-Karelband* genoemd.

¶ D Kaiser Karl V.-Platte

381 Ottheinrich-plaat

Plaatstempel[afdruk] met het portret van de Duitse paltsgraaf, later keurvorst Otto Heinrich, meestal in een rechthoek, en met een toepasselijke tekst eronder.

Komt op Duitse banden uit de renaissance voor. Een band met een Ottheinrichpaneel wordt ook een *Ottheinrichband* genoemd.

¶ D Kurfürst Ottheinrich-Platte

Kerkhervormers

382 Lutherpaneel

Paneelstempel[afdruk] met het portret van Martin Luther, meestal onder een boog, en met een toepasselijke tekst eronder.

Komt veel voor op Duitse banden uit de renaissance.

¶ D Martin Luther-Platte

383 Melanchthonpaneel

Paneelstempel[afdruk] met het portret van Philipp Melanchthon, meestal onder een boog, en met een toepasselijke tekst eronder.

Komt veel voor op Duitse banden uit de renaissance.

¶ D Philipp Melanchthon-Platte

Overige speciale themata

384 boerendansfries

Fries[afdruk] met een rij dansende figuren, lijkend op boeren.

385 hoofden-in-medaillespaneel

Paneelstempel[afdruk] met een op de antieken geïnspireerde voorstelling van een of meer bustes in medailles gevat, van een keizer of een krijger of een vrouw.

De medailles zijn veelal met twee, verticaal geplaatst. Soms zijn twee halve medailles toegevoegd. De lijst eromheen kan halve medailles bevatten, wisselende hoekornamenten, een huismerk, een wapenschild al dan niet met monogram, gevleugelde kopjes; de lijst kan ook zuiver decoratief zijn.

† medaillespaneel

¶ D Köpfe in Medaillon-Platte E heads-in-medallions F plaque à têtes en médaillon

386 keizershoofdenrol

Rolstempel[afdruk] met medailles, die gekroonde koppen van klassieke figuren voorstellen, door bladwerk omgeven.

Synoniemen keizerskoppenrol, koppenrol

387 medailleplaat [-stempel]

Rond plaatstempel[afdruk] met doorgaans een voorstelling uit de klassieke oudheid of een buste van een man of een vrouw, veelal in klassieke kledij.

¶ D Büsten-Medaillon-Platte

Mens

388 figurenrol

Rolstempel[afdruk] met de voorstelling van vooral menselijke figuren.

389 hart-met-pijlenstempel

Stempel[afdruk] van een doorboord hart; met één pijl verwijzend naar de heilige Augustinus, wiens attribuut dit is, en met twee pijlen naar de liefde.

¶ *D* durchbohrtes Herz-Stempel

390 herderstempel

Stempel[afdruk] met een herder leunend op zijn staf.

391 jachtfries [-rol]

Fries[afdruk] met een jachtscène.

392 krijgersfries

Fries[afdruk] met krijgers.

393 meerminstempel

Stempel[afdruk] met een meermin (eventueel sirene): van boven mens en van onderen vis.

Synoniemen sirene

394 portretstempel

Stempel[afdruk] met een portret van een persoon. Te denken valt aan dat met Jan van Westfalen

Dier in speciale themata (C)

395 dieren-in-cirkelspaneel

Paneelstempel[afdruk] met dieren, echte en fabeldieren, in cirkels, met twee of meer in één of meer rijen, meestal twee. Bij twee rijen zijn de dieren vrijwel altijd naar elkaar toegewend. Het geheel is geplaatst in bijv. een driehoekenlijst, ruitenlijst, tekstlijst, rankenlijst.

¶ *D* Tiere in Kreis-Platte *E* animals inside circles *F* animaux-en-cercles, rangée d'animaux dans des cercles

396 dieren-in-rankenpaneel

Paneelstempel[afdruk] met dieren, echte en fabeldieren, met doorlopende ranken die rond de dieren winden en geplaatst in bijv. een driehoekenlijst, ruitenlijst, tekstlijst, rankenlijst.

¶ *D* Tiere in Ranke-Platte *E* animals entwined in foliage *F* animaux-en-rinceaux, rangée d'animaux dans des rinceaux

397 Lam-Godspaneel [-stempel]

Paneelstempel[afdruk] met het Lam Gods (Agnus Dei) als symbool van Christus, voorgesteld al of niet met kruisbanier, al of niet met kelk.

398 pelikaanpaneel [-stempel]

Paneelstempel[afdruk] met een pelikaan die zich in de borst pikt en haar jongen met zijn bloed voedt.

Dierlijk

Algemeen

399 dierenfries

Fries[afdruk] met allerlei dieren, die doorgaans elk in hun eigen vak staan.

400 dierenlijst

Lijst, met dieren als belangrijkste element, om de centrale voorstelling van een paneelstempel.

Zoogdier

401 aapstempel

Stempel[afdruk] met een aap, soms met een spiegel in een opgeheven poot.

402 eekhoornstempel

Stempel[afdruk] met een eekhoorn.

403 haasstempel

Stempel[afdruk] met een haas, meestal rennend.

404 hertstempel

Stempel[afdruk] met een hert, rennend of staand.

405 hondstempel

Stempel[afdruk] met een hond.

406 kameelstempel

Stempel[afdruk] met een kameel (met twee bulen).

In geval van een dromedaris, met één bult, kan men het woord dromedarisstempel gebruiken.

407 leeuwstempel

Stempel[afdruk] met een leeuw – niet de gestileerde soort van de heraldiek.

408 rennende-hondstempel

Stempel[afdruk] met een rennende hond.

409 vechtende-hondenfries

Fries[afdruk] met twee vechtende honden.

Vogel

410 vogels-in-wijnrankenrol

Rolstempel[afdruk] met wijnranken, waartussen op regelmatige afstanden vogeltjes.

Is vooral in Nederland gebruikt in de late zeventiende en vroege achttiende eeuw.

Zie ook wijnrankenrol

¶ *D* Vögel-in-Weinranken-Rolle *E* birds-in-vine *F* pampre à oiseaux

411 vogelstempel

Stempel[afdruk] met niet te identificeren vogel.

412 duifstempel

Stempel[afdruk] met een duif.

Dit stempel heeft vaak een religieuze betekenis: de Heilige Geest.

413 papegaaistempel

Stempel[afdruk] met een papegaaï.

Het is vooral in de achttiende eeuw gebruikt.

414 zwaanstempel

Stempel[afdruk] met een zwaan.

Het is vooral in de late middeleeuwen en de achttiende eeuw gebruikt.

Vis

415 visstempel

Stempel[afdruk] met een vis.

Insect

416 vliegstempel

Stempel[afdruk] met een vlieg (of een bij?).

Het stempel komt geregeld voor in de late middeleeuwen.

Fabeldier

417 eenhoornstempel

Stempel[afdruk] met een eenhoorn, een paard met één lange hoorn voor op het hoofd.

Het stempel komt in de late middeleeuwen voor.

418 draakstempel

Stempel[afdruk] met een draak, soms gevleugeld, met sterk gekromde rug en lange staart.

Het stempel komt veel voor in de late middeleeuwen (drakenlijst).

419 drakenfries [-stempel]

Fries[afdruk] met twee of meer draken. Veel voorkomend in de middeleeuwen.

¶ *D* Drachen-Wappen-Leiste

420 drakenlijst

Lijst, met draken als belangrijkste element, om de centrale voorstelling van een paneelstempel. Deze lijsten bestaan met en zonder wapenschild, al dan niet met monogram of meesterteken.

421 griffioenstempel

Stempel[afdruk] met een griffioen, half arend, half leeuw en met reptielenstaart.

Plantaardig in speciale themata (D)

422 eikelspaneel

Paneelstempel[afdruk] met twee verticale en naar elkaar toegewende rijen van vier of meer eikels op boogjes gelijkend op wiegevoeten en gevat in bijv. een tekstlijst, een drakenlijst, een dierenlijst, een rankenlijst.

¶ *D* Eichel-Platte *E* acorn panel *F* plaque aux glands

Plantaardig

Algemeen, tezamen met object

423 hoorn-des-overvloedsstempel

Stempel[afdruk] met een langwerpige hoorn waaruit bloemen en vruchten komen.

Algemeen

424 bloemen- en vruchtenrol [-fileet, -stempel]

Rolstempel[afdruk] met een compositie van bloemen en vruchten, al dan niet met loof.

425 guirlandesrol

Rolstempel[afdruk] met een opeenvolging van guirlandes of festoenen, ofwel van enkel bladeren ofwel van ook bloemen en/of vruchten.

Synoniemen festoen

426 guirlandestempel

Stempel[afdruk] met een guirlande, ofwel van enkel bladeren ofwel van ook bloemen en/of vruchten.

Bloem, tezamen met object

427 bloemenmandstempel

Stempel[afdruk] met een mand waarin bloemen.

428 bloemenvaasstempel

Stempel[afdruk] met een vaas waarin bloemen.

Bloem

429 bloemenguirlandesrol

Rolstempel[afdruk] met guirlandes van bladwerk en bloemen.

Synoniemen bloemslingersrol

430 bloemenguirlandestempel

Stempel[afdruk] met een guirlande van bladwerk en bloemen.

Synoniemen bloemenslingerstempel

431 bloemenrankenrol [-fileet, -fries]

Rolstempel[afdruk] met ranken en bloemen.

432 bloemenstempel (-ornament, -motief)

Stempel[afdruk] met vooral bloemen en bladeren, vaak aan takjes.

433 bloemstempel

Stempel[afdruk] met een bloem, vaak aan een steel en met bladeren.

De term zal meestal gebruikt worden wanneer men niet kan herkennen om welke bloem het gaat; anders gebruikte men een meer specifieke term, bijv. irisstempel, narcisstempel, roosstempel, tulpstempel.

Afzonderlijke bloemen

434 acanthusstempel (-rol)

Rolstempel[afdruk] met herhaald symmetrisch, waaiervormig geordend bladwerk met sterk uitgesneden bladeren; in het hart is vaak de bloem, met 'schubben', te zien.

Zie ook bladohulselstempel, bladwerkstempel, distelbloemstempel, granaatappelstempel, ruitpalmetstempel.

435 bladohulselstempel

Ruitvormig stempel[afdruk] met een compositie van vrij naturalistische bladeren, symmetrisch over één of twee assen, waarvan het hart een niet nader te bepalen vrucht of bloem[-knop] weergeeft met een ruitjespatroon dat in meerdere of mindere mate aan de 'schubben' van een acanthus, ananas, artisjok of pijnappel doet denken en dat daarom ook zo benoemd is (*D Schuppenmuster*).

Het bladomhulsel kan ook meer gestileerd zijn: ruitpalmetstempel. Het stempel is meestal in sets van drie gebruikt als veldvulling van het ruitenpatroon en het *Rautengerank*patroon, één ruitvormig en twee driehoekige, die de helft van de ruit zijn, in de lengte en in de breedte. Dit specifieke stempel is ten onrechte granaatappelstempel genoemd en het patroon waarin het voorkomt granaatappelpatroon.

Zie ook acanthusstempel, bladwerkstempel, distelbloemstempel, granaatappelstempel, ruitpalmetstempel

¶ *D* Hüllblatt-Schuppen-Stempel

436 distelbloemstempel

Stempel[afdruk] met een distelbloem, al dan niet met loof.

Zie ook acanthusstempel, bladomhulselstempel, bladwerkstempel, granaatappelstempel, ruitpalmetstempel

Synoniemen distelstempel

¶ *D* Distelblüten-Stempel

437 fleuronstempel

Stempel[afdruk] met een sterk gestileerde bloemkelk van opzij.

Het Franse en Engelse gebruik van het woord *fleuron* is ruimer dan het Nederlandse.

Zie ook Aldijns blaadje, bladstempel

438 irisstempel

Stempel[afdruk] met een iris, al dan niet met loof.

439 narcisstempel

Stempel[afdruk] met een narcis, al dan niet met loof.

440 roosstempel

Stempel[afdruk] met een (pioen)roos, al dan niet met loof.

441 rozetstempel

Stempel[afdruk] met een ronde, gestileerde bloem in bovenaanzicht – oorspronkelijk een roos. Het stempel bestaat in eindeloze varianten en grootten: met één, twee, drie of meer kransen, met vier, vijf of meer bloembladen, al of niet aan de buitenkant naar binnen gebogen, al of niet met tussenblaadjes. In eenvoudige vorm wordt het ook wel *vierbladstempel* geheten (*D Vierblatt F quatrefeuilles* (m)).

Zie ook vierpasstempel

442 ruitpalmetstempel

Bijzondere vorm van bladomhulselstempel. Ruitvormig stempel met een compositie van gestileerd palmetachtig bladwerk, symmetrisch over één of twee assen, waarvan het hart een niet nader te bepalen vrucht of bloem [-knop] is of helemaal niets.

Het stempel is doorgaans in sets van drie gebruikt als veldvulling van een ruitenpatroon, één ruitvormig en twee driehoekige die de helft van de ruit zijn, in de lengte en in de breedte.

Zie ook acanthusstempel, bladomhulselstempel, bladwerkstempel, distelbloemstempel, granaatappelstempel

443 spichtig bloemstempel

Stempel[afdruk] van een langwerpige, sterk gestileerde bloem met een of meer lange, lineaire uitsteeksels.

444 tulpstempel

Stempel[afdruk] met een tulp, al dan niet met loof.

445 waaierrozet

Geheel rond motief van stempels die een lamel van een waaier weergeven en als het ware uit twee waaiers bestaat, die ruggelings tegen elkaar geplaatst zijn.

Zie ook wheelpatroon

¶ *E circular fan*

Vrucht

446 vruchtenguirlandestempel

Guirlandestempel van bladwerk en vruchten.

Synoniemen vruchtenslingerstempel

447 wijnrankenrol

Rolstempel[afdruk] met een wijnrank of van wijnranken met druiventrossen en zonder vogels.

Zie ook vogels-in-wijnrankenrol

Afzonderlijke vruchten

448 drie-eikelsstempel

Stempel[afdruk] met drie eikels, opkomende uit een steeltje.

Het stempel is vooral bekend uit de zeventiende en achttiende eeuw.

449 druiventrosstempel

Stempel[afdruk] met een druiventros, al dan niet met enkele blaadjes.

¶ *D Weintrauben-Stempel*

450 eikelstempel

Stempel[afdruk] met een eikel, meestal op een steeltje en met een of meer bladeren.

451 granaatappelstempel

Stempel[afdruk] met een granaatappel, duidelijk te herkennen aan de kernen van de opengebarsten vrucht en het vruchtkroontje.

Symmetrische stempels met bladeren rond een centrale, onherkenbare vrucht zijn in het verleden veelal en ten onrechte als granaatappelstempel beschreven.

Zie ook acanthusstempel, bladomhulselstempel, bladwerkstempel, distelbloemstempel, ruitpalmetstempel.

452 zwamstempel

Stempel[afdruk] met een zwam of paddestoel van opzij gezien, soms ook gelijkend op een bloemkelk met naar beneden gekeerde bladeren.

¶ *D Pilz-Stempel*

Gebladerte, tezamen met object

453 loofstafstempel [-rol]

Stempel[afdruk] met een stuk van een gestileerde tak, waaraan vegetatie ontspringt en waarrond bladeren zijn geslingerd of gewonden.

Het stempel is vooral bekend uit de middeleeuwen.

Zie ook omwonden staaf

¶ *D Laubstab-Stempel F sarment de vigne*

454 omwonden staaf

Stempel[afdruk] met een staaf, waaromheen ranken, linten, e.d. zijn gewonden.

Zie ook loofstaf

¶ D umwundener Stab-Stempel *E* entwined staff *F* bâton encerclé de feuillage,

Gebladerte, blad

455 bladtoppenrol [-fileet, -motief]

Rolstempel[afdruk] met een of meer lijnen en een opeenvolging van kleine, driehoekige ornamentjes gelijkende op de uiteinden van bladeren en soms op spitse tandjes.

Synoniemen tandjesrol, lanspuntenrol

¶ D Rattenzahn-Rolle *E* small leaf tips, cat's tooth roll *F* dents-de-rat

456 bladkrulstempel [-bestempeling]

Stempel[afdruk] met een krullend blad.

Het stempel komt veel in aan elkaar symmetrische paren voor.

¶ *E* leaf curl, leafy curl, feathery curls

457 bladkrullenstempel [-bestempeling]

Stempel[afdruk] voorstellende krullende bladeren, vaak aan krullende stelen.

Het stempel komt veel in aan elkaar symmetrische paren voor.

¶ *E* leaf curl, leafy curl

458 bladstempel [-motief, -ornament]

Stempel[afdruk] van gestileerd blad, zonder bloem of bloemknop, eventueel met een klein takje.

Zie ook Aldijns blaadje, fleuronstempel

¶ D Blattstempel *F* fleuron, (petite) feuille

459 bladwerkstempel

Stempel[afdruk] met een compositie van al dan niet gestileerde bladeren zonder echte twijgen of takken, vruchten of bloemen.

Het begrip is ruimer dan bladmotief of -ornament. De Duitse term *Blattwerk* is véél ruimer.

Zie ook acanthusstempel, bladomhulselstempel, distelboemstempel, granaatstempel, ruitpalmetstempel

Synoniemen loofornament

¶ D Blattwerk *F* fer à feuillage

460 rankenlijst

Lijst om de centrale voorstelling van een paneelstempel, met ranken, al dan niet met bloemen of vruchten.

¶ *F* bande à rinceaux

461 rankenrol [-stempel, -bestempeling]

Rolstempel(-afdruk) met ranken of een golvende rank, zonder bloemen of vruchten.

¶ *E* spray *F* roulette à rinceaux

Afzonderlijke soorten blad

462 Aldijns blaadje

Een specifiek bladstempel bestaande uit een hartvormig blaadje aan een gekrulde steel. Het ornament wordt doorgaans (en ten onrechte) gerelateerd aan de drukker-uitgever Aldus Manutius.

Zie ook bladstempel, fleuronstempel

Synoniemen lovertje

¶ *D* Aldinen-Blatt *E* Aldine leaf, ivy-leaf tool

463 beukebladstempel

Stempel[afdruk] met één beukeblad.

464 hartpalmetstempel

Stempel[afdruk] met een palmet in een hartvormige contour.

Het stempel komt vooral voor op romaanse banden.

¶ *D* Herzpalmetten-Stempel

465 klaverbladstempel

Stempel[afdruk] met een klavertje drie, al of niet met kleine blaadjes tussen de grotere.

Het is te onderscheiden van de gestileerde driepasstempel.

Synoniemen driebladstempel

Zie ook driepasstempel

¶ *D* Kleeblatt *F* trèfle

466 maureskestempel [-motief]

Een krullend en puntig bladstempel, vaak aan een krullende stengel, waarvan het oorspronkelijke naturalistische karakter bijna compleet verloren is.

Dit motief, uit de islamitische kunst afkomstig, is tijdens de renaissance in Europa verspreid, eerst in Italië en daarna in Frankrijk en de rest van de toenmalig bekende wereld. Men onderscheidt drie soorten: *open*, waar de vormen enkel omlind zijn (*D* Leerstempel *E* open *F* ouvert, *évidé*); *gesloten*, waar de vorm geheel is opgevuld (*D* Vollstempel *E* solid *F* plein) en *gearceerd*, waar arceringen binnen de omlijning zijn aangebracht (*D* schraffiert, *fer azuré* *E* hatched *F* hachuré, *azuré*).

Synoniemen moreskestempel, moreskstempel

† arabeskstempel

¶ *D* Mauresken-Stempel *E* moresque, arabesque *F* mauresque

467 palmetstempel [-ornament]

Symmetrisch stempel[afdruk] met een gestileerd palmsblad met waaivormig geordende bladeren.

468 palmettenrol

Rolstempel[afdruk] met als belangrijkste motief een zich herhalende palmet.

De rol staat vooral op banden uit de renaissance en het classicisme.

Object (E)

Tezamen met letter / cijfer

469 banderolstempel

Stempel[afdruk] uitzierend als een aan de uiteinden krullende strook perkament waarop een korte tekst, meestal religieus.

Synoniemen schriftwimpel, spreukband

¶ *D* Spruchband-Stempel, Banderol-Stempel *E* phylactery *F* phylactère

Natuurobject en afgeleide

470 maanstempel

Stempel[afdruk] met de maan – eigenlijk altijd een maansikkel – die ook als wassende maan wordt aangeduid.

¶ *D* Mondsichel-Stempel

471 sterstempel [bestempeling, -motief, -ornament]

Bestempeling die een gestileerde ster met punten voorstelt, meestal uit lijnen opgebouwd.

472 zonnestempel

Stempel[afdruk] met een kleine zon.

Kleine zonstempels met een gezichtje komen vooral uit de tijd van Lodewijk XIV en hebben soms betrekking op deze Franse koning.

473 rocaillestempel [-motief]

Stempel[afdruk] met een rocaille, een asymmetrisch motief dat ontleend is aan een schelp met vaak krullende uiteinden.

Het stempel is vooral in de tweede helft van de achttiende eeuw gebruikt.

¶ *D* Muschel-Stempel, Rocaille-Stempel

Gebouw, architectuur en afgeleide, geheel en onderdelen

474 gotisch-vensterstempel

Stempel[afdruk] met een gotisch venster.

¶ *D* Spitzbogen-Fenster-Stempel

475 basementstempel

Stempel[afdruk] voorstellende een basement, het onderste deel van een zuil.

476 hekwerkstempel

Stempel[afdruk] voorstellende sierhekwerk, zoals om tuinen.

Synoniemen traliewerkstempel, roosterwerkstempel, latwerkstempel

¶ *D* Gitterwerk-Stempel *E* trelliswork *F* trellis

477 kapiteelstempel

Stempel[afdruk] met een kapiteel, het bovenste deel van een zuil.

478 spitsboogstempel

Stempel[afdruk] met een gotische spitsboog uit de late middeleeuwen.

479 volutenstempel [-stempeling, -motief, -rol]

Stempel[afdruk] met voluten, zoals aan de zijkant van klassieke kapitelen.

480 zuilrol

Rolstempel[afdruk] die een zuil weergeeft.

Kerkelijk, liturgisch object

481 kromstafstempel

Stempel[afdruk] met de kromstaf van een abt of bisschop.

Instrument, gereedschap

482 instrumentenstempel

Stempel[afdruk] met instrumenten m.b.t. bijv. muziek, astronomie, schilderkunst.

483 lierstempel

Stempel[afdruk] met een lier (muziekinstrument).

Kleding

484 waaiermotief [-ornament]

Onderdeel van de waaierbestempeling, zoals de ‘halve waaiers’ in de hoeken van het binnenste kader, de waaierrozet in het midden.

Overig textiel

485 touwtjesstempel

Stempel[afdruk] van korte lijnen, recht en/of gebogen met arceringen ertussenin. Het lijkt op een stukje touw, recht, gebogen of gekruist; met deze stempels kunnen vlechtwerkmotieven worden opgebouwd.

Het stempel komt veel voor op Italiaanse banden uit de late middeleeuwen en de vroege renaissance en bij Spaanse *mudéjar* banden.

Zie ook vlechtwerkstempel

¶ *D* Flechtwerk-Stempel *E* rope tool *F* cordelettes

Huisraad

486 kandelaberpaneel [-rol]

Paneelstempel[afdruk] met als belangrijkste motief een rijk versierde standaard voor kaarsen, of bij uitbreiding een decoratieve zuil op een kandelaber gelijkend.

487 vaasstempel

Stempel[afdruk] met een vaas zonder bloemen of een andere inhoud.

Letters, cijfers, notatie: naam, woord, monogram, rebus, letter, cijfer (F)

488 schriftstempel

Stempel[afdruk] met letters.

Te onderscheiden zijn bijv. naamstempel, monogramstempel, titelstempel.

489 naamstempel

Stempel[afdruk] met een naam.

Bij middeleeuwse banden is het normaliter de naam van Jezus, Maria, een heilige (meestal de patroonheilige van een klooster of abdij, of van de orde) of een klooster.

490 Ihesus-naamstempel

Stempel[afdruk] waarop Jezus' naam gespeld is als Ihesus, vaak in een lijnkader.

Zie ook Ihesus-monogramstempel

491 Maria-naamstempel

Stempel[afdruk] met Maria's naam voluit.

492 banderollijst

Lijst om de centrale voorstelling van een paneelstempel, met onder andere banderollen.

¶ *D* Spruchbandleiste

493 tekstlijst

Lijst om de centrale voorstelling van een paneelstempel, met onder andere een tekst.

494 titelbestempeling [-stempel]

Stempelafdruk van de (verkorte) boektitel op de platten, de rug of de snede, al dan niet door het gebruik van losse letterstempels.

De titel kan bevatten de auteursnaam, de veelal (sterk) verkorte titel, elementen van het impressum en het deelnummer.

¶ *D* Titelaufdruck

495 monogramstempel

Stempel[afdruk] met een monogram, meestal van een persoon.

¶ *F* fer au chiffre

496 Ihesus-monogramstempel

Stempel[afdruk] met de letters IHS, als monogram voor Jezus.

Zie ook Ihesus-naamstempel

¶ *D* Jesus-Monogramm-Stempel *E* sacred monogram tool *F* monogramme IHS

497 jezuiten-monogramplaat [-stempel]

Plaatstempel[afdruk] met het symbool van de jezuiten, de letters IHS en het kruis in een stralenkrans.

498 rebusstempel

Stempel[afdruk] met een rebus.

Bekend is het stempel van Ludovicus Ravescot.

499 letterstempel

Stempel[afdruk] met één letter van het alfabet.

500 cijferstempel

Stempel[afdruk] met één cijfer.

Geometrische vormen (G)

Patronen

501 ruitenrol [-fries]

Rolstempel[afdruk] met herhaalde ruiten als belangrijkste motief.

502 wiegevoetbestempeling

Bestempeling uitsluitend of grotendeels bestaande uit wiegevoeten

Krommen en rechten

503 cartoucheplaat [-bestempeling, -stempel]

Plaatstempel[afdruk] voorstellende een vaak min of meer rechthoekig en in elk geval over de lengteas symmetrisch veld, duidelijk begrensd en met een tekst erin. Een cartouche kan ook uit losse lijnen en/of bogen zijn samengesteld.

¶ *D* Kartuschenplatte

504 contourstempel

Stempel[afdruk] waarvan de vormen uitsluitend door contourlijnen zijn aangegeven. Bij maureskestempels wordt dit 'open' genoemd.

¶ *D* Kontur-Stempel, Leerstempel

505 Kopfstempel

Stempel[afdruk] van een brede lijn met een vrij fors en rond uitspruitsel in het midden, vaag gelijkend op een hoofd tussen twee opgetrokken schouders.

Wanneer behorend bij een kielboogstempel maakt het onderdeel uit van een *Rautengerank*patroon.

¶ *D* Kopfstempel

506 rolwerk

Renaissance en barok siermotief met naar binnen krullende randen aan bijv. een banderol of een cartouche.

¶ *D* Rollwerk *E* scroll moulding *F* cartouche découpé

507 vlechtwerkstempel [-motief, -ornament]

Stempel[afdruk] met een regelmatig motief van door elkaar gevlochten linten of touwen.

Zie ook touwtjesstempel

Synoniemen knopenwerk, vlechtband, entrelac

¶ *D* Flechtwerk-Stempel *E* strap-work tool, cable pattern *F* entrelacs

Krommen

508 accoladenrol

Rolstempel[afdruk] met herhaalde accoladevormen.

Zie ook kielboogstempel

509 bogenfries [-stempel]

Fries met herhaalde bogen.

510 boogstempel

Stempel[afdruk] in de vorm van een cirkelsegment. Wanneer het stempel precies een halve cirkel weergeeft, kan gesproken worden van *halve-cirkelstempel*.

Kromme lijnen kunnen ook d.m.v. een kleine rol gestempeld worden, ongeveer ter grootte van een 10-eurocentmunt (*D Pfennigrolle*).

¶ *D* Bogen-Stempel, Müde Linie (wanneer met rol gestempeld) *E* curve, gouge tool

511 cirkelstempel [-rol, -fileet, -motief]

Stempel[afdruk] met alleen een cirkel.

512 driepasstempel

Stempel[afdruk] van een dielobbig ornament, bestaande uit drie bijna complete cirkels, die alleen op hun raakvlak open zijn gehouden.

Het motief komt oorspronkelijk van gotisch maaswerk.

Zie ook klaverbladstempel

¶ *D* Dreipassstempel *E* trefoil *F* trilobe

513 dubbel cirkeltje

Stempel[afdruk] met alleen twee concentrische cirkels.

¶ *D* Doppelkreisstempel *F* annelets

514 dubbelwiegevoetstempel [-ornament]

Stempel[afdruk] met twee wiegevoeten.

¶ *D* Doppelwiegenfuss-Stempel *E* double drawer-handle *F* double pied de bercau

515 golflijnstempel [-fileet, -ornament, -rol]

Stempel[afdruk] van een golflijn.

¶ *D* Wellenlinien-Stempel

516 kielboogstempel

Stempel[afdruk] met een smalle of bredere lijn in ogief- of kielboogvorm. Al dan niet met uitspruitsels bezet komt het stempel voor op Duitse banden uit de late gotiek.

Paarsgewijs en symmetrisch gestempeld vormen de stempels een ruit en maken zij onderdeel uit van een *Rautengerank*patroon.

Zie ook accoladenrol

¶ *D* Kielbogenstempel (mit oder ohne Besatz)

517 krulstempel [-ornament]

Stempel[afdruk] met een krul.

¶ *E* curl tool *F* tortillon, spirale

518 kwartcirkelbestempeling

Bestempeling in de vorm van een kwartcirkel.

519 spiraalstempel [-bestempeling]

Stempel[afdruk] met een spiraal.

520 vierpasstempel

Stempel[afdruk] van een vierlobbig ornament, bestaande uit vier bijna complete cirkels, die alleen op hun raakvlak open zijn gehouden.

Het motief komt oorspronkelijk van gotisch maaswerk, maar het stempel is vooral in de late zeventiende en vroege achttiende eeuw gebruikt.

Zie ook vierbladstempel, rozetstempel

¶ *D* Vierpassstempel *E* quatrefoil *F* quadrilobe

521 wiegevoetstempel [-ornament]

Soort stempel[afdruk] dat gelijkenis vertoont met de voet van een ouderwetse schommelwieg. Engelsen zien er eerder de greep van een lade in. Het gaat om drie evenwijdige gebogen lijnen, twee vlak bij elkaar en een wat verder weg, die aan beide uiteinden in naar binnen buigende krullen uitlopen.

¶ *D* Wiegenfuss-Stempel *E* drawer handle *F* pied de berceau

522 zweepslaglijn [-ornament]

Lijn in de vorm van een zweepslag: een grote bocht de ene kant uit, gevolgd door een kleine de andere kant uit. Is met name gebruikt in de Jugendstil, resp. art nouveau, Nieuwe Kunst.

¶ *D* Pfeitschenschnur-Ornament *E* whiplash curve

Rechten

523 driehoekenlijst

Lijst om de centrale voorstelling van een paneelstempel, met vooral herhaalde driehoeken, waarin meestal bladachtige motieven.

524 gearceerde fileet [rol]

Fileet[afdruk] met een decoratie van uitsluitend arceringen.

Synoniemen arceringenfileet, -rol

525 koordindruk

Indruk die het koord bij het corderen maakt langs de ribben en het naastgelegen deel van de platten, bedoeld als decoratie. Vaak is een speciale bestempeling met hetzelfde effect en op dezelfde plaats aangebracht met een heel smalle rol of fileet met arceringen.

¶ *D* Schnurabdruck

526 lijnenrol [-fileet, -motief, -rol, -stempel]

Rolstempel[afdruk] waarvan het decor uit twee, drie of meer lijnen bestaat.

Men kan ook spreken van *dubbellijnrol*, *tripellijnrol* en *rol met lijnenbundel*.

¶ *D* Linien-Rolle *E* fillets, lines *F* filets

527 lijnrol [-fileet, -stempel]

Rolstempel[afdruk] waarvan het decor uit een lijn bestaat.

Bij de afdruk kan lang niet altijd met zekerheid worden vastgesteld of die gemaakt is door een rol, een fileet, een strijkijzer, of de punt van het vouwbeen dan wel een ander instrument. De golvende versie heet *golflijn*, de kronkelende heet *kronkellijn*.

¶ *D* Linie *E* line, fillet *F* filet, palette

528 meanderrol [-motief]

Rolstempel[afdruk] met een meander, een doorlopend rechthoekig geometrisch lijnenpatroon dat oorspronkelijk genoemd is naar een rivier in Klein-Azië.

¶ *D* Mäander-Rolle, Grecques *E* greek-key roll *F* grecque

529 ruitenlijst

Lijst om de centrale voorstelling van een paneelstempel, met vooral herhaalde ruiten, waarin meestal bladachtige motieven.

530 ruitstempel

Stempel[afdruk] voorstellende een ruit van een of meer lijnen.

Synoniemen rombus

¶ *D* Rauten-Stempel *E* diaper tool *F* fer losangé, fer en forme de losange

531 streeplijnrol (-fileet)

Rolstempel[afdruk] met opeenvolgende streepjes in de lengte.

¶ *E* broken line *F* roulette à filet discontinu

532 zig-zagrol

Rolstempel[afdruk] met alleen een of meer zig-zaglijnen.

Punten

533 filigraanwerk

Onderdeel van een patroon van herhaalde puntstempels.

534 puntenfond

Fond van herhaalde en dicht bij elkaar staande punten, in een niet compleet regelmatige ordening.

Zie ook stroopatroom

535 stipstempel

Stempel[afdruk] van één stip, of een kleine stip.

¶ *D* Punktstempel *F* point

536 stippelijnstempel [-fileet, -rol]

Stempel[afdruk] waarvan de vormen (hoofdzakelijk) uit stippellijnen zijn opgebouwd.

† pointilléstempel, gepunteerd stempel, puntlijn

¶ *D* Punkt-Linien-Stempel, fer pointillé *E* dotted tool, dotted line, pointillé tool *F* fer pointillé

537 stippenrol [-fileet]

Rolstempel[afdruk] met een opeenvolging van stippen.

538 stipstempel

Stempel[afdruk] met een stip, een klein schijfvormig stempeltje.

¶ *D* Punktstempel *F* disque, perle

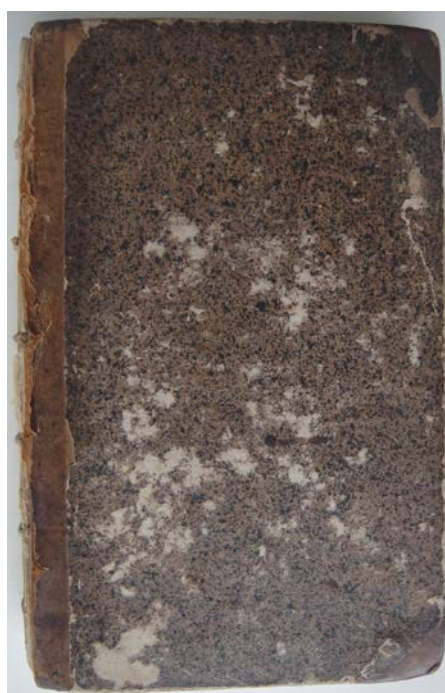

AFBEELDINGEN

2 BEGRIPPEN MET HET WOORD BAND 2.2 VOLGENS CONDITIE

20

JSvL 21

JSvL

25

JSvL

26

JSvL

2.3 VOLGENS TECHNISCHE CRITERIA

30

MMW

31

KBH

32

MLNY

33

KBH

34

KBH

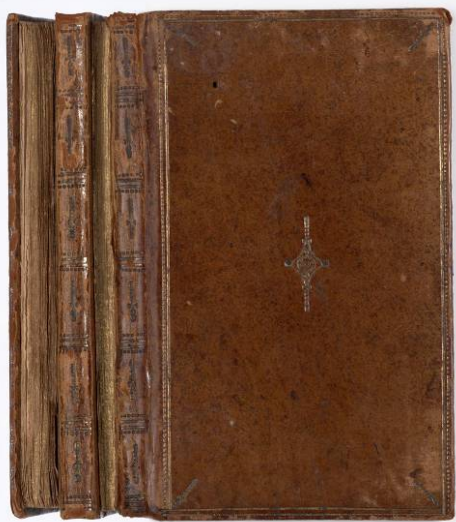
35

SJVCL

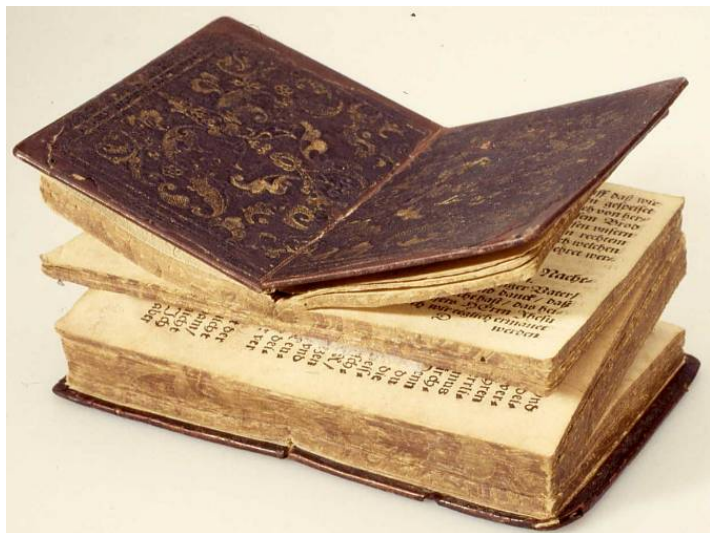
36

EHC

37a vierling

KBH

37b zesling

KBH

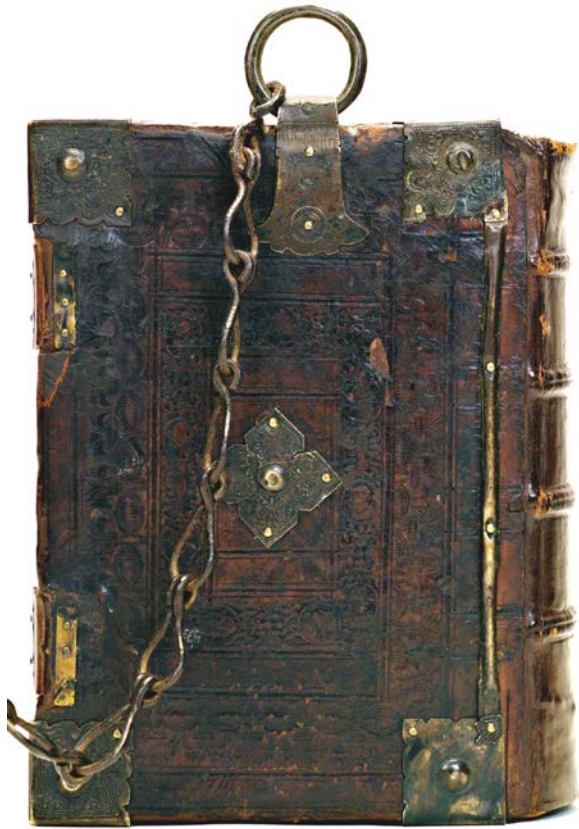
38

KBH

39

KBR

40

KBH

41

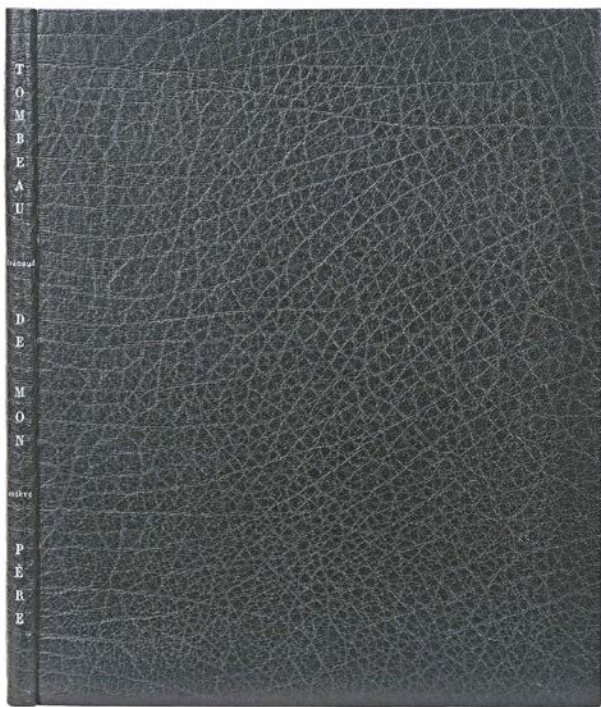
KBH

2.4 VOLGENS MATERIAAL

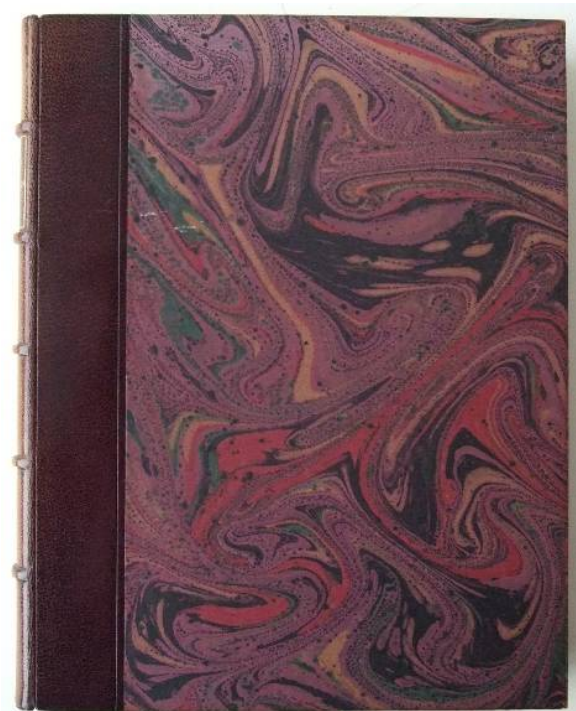
42

UBN

43

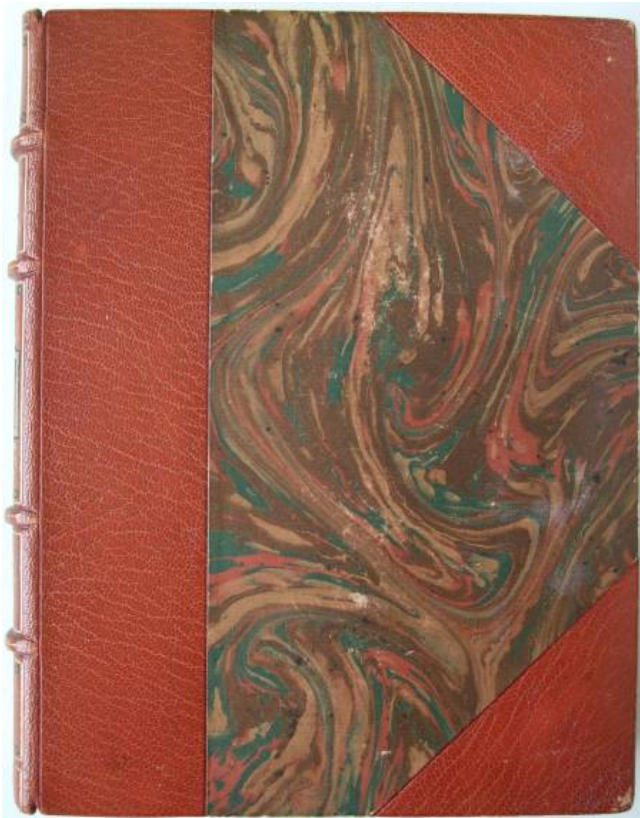
ECI

44

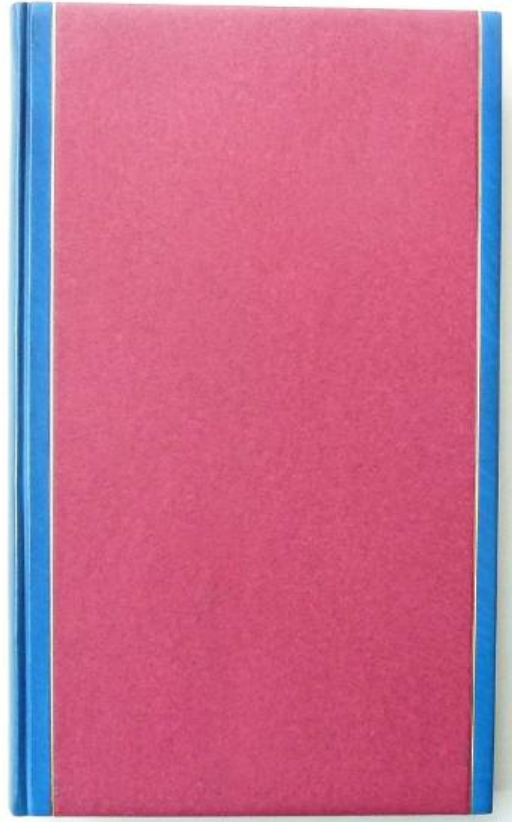
JSvL

AFBEELDINGEN 2.4 / 42 - 55

45

JSvL

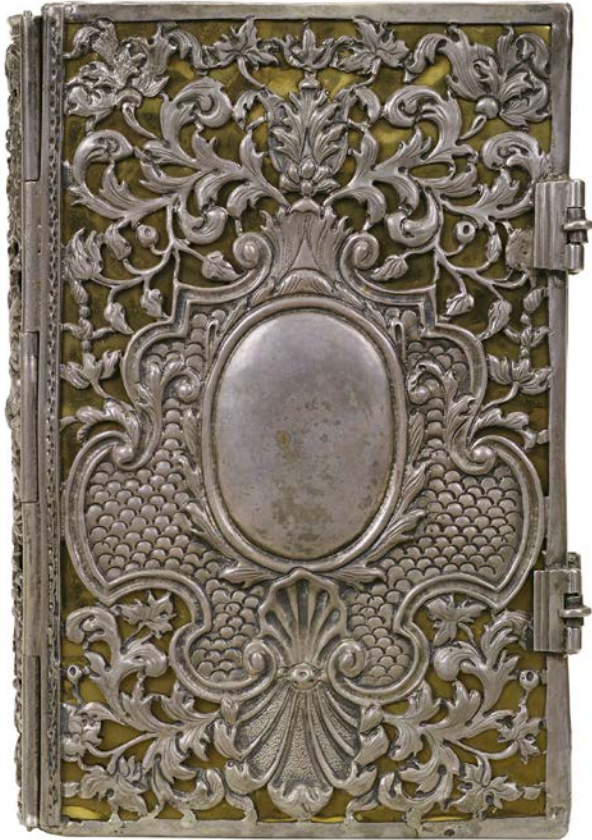
46

ECI

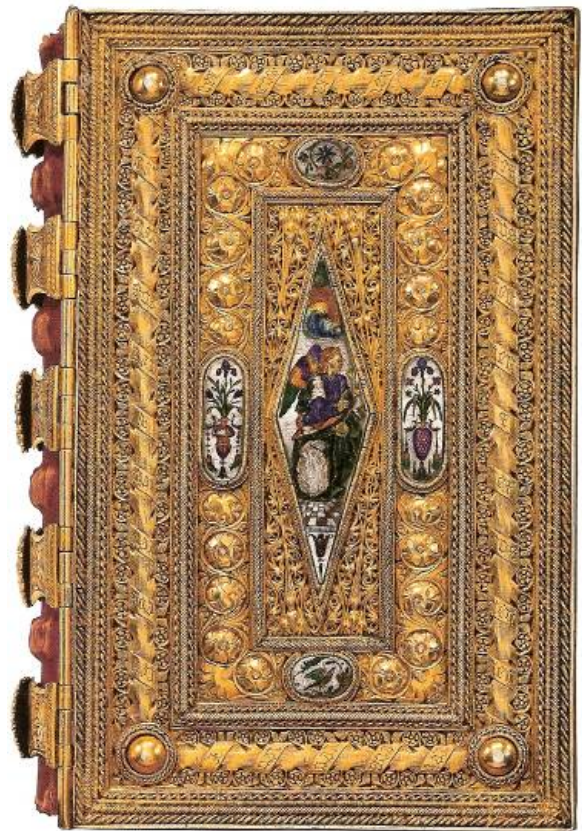
47

ECI

48

KBH

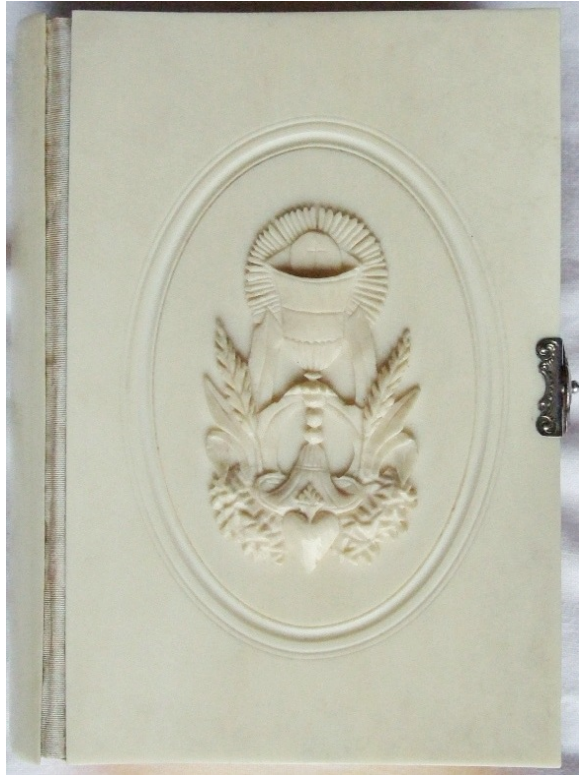
49

BSB

50

WAMB

51a ivoor

JSvL

51b hout

ECI

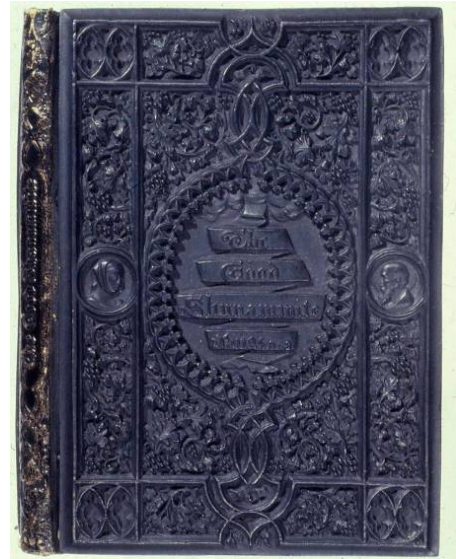
51c kunststof

RBS

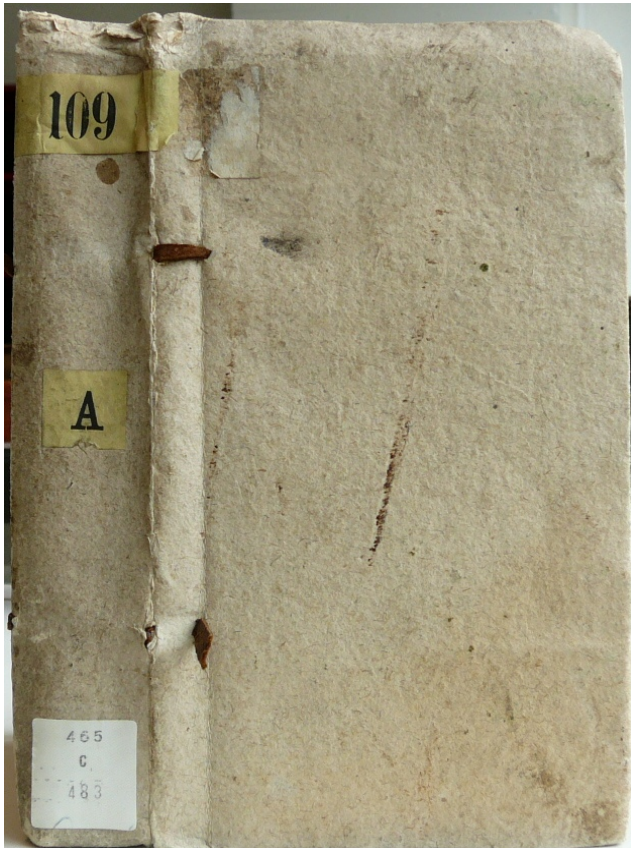
AFBEELDINGEN 2.4 / 42 - 55

51d plexiglas

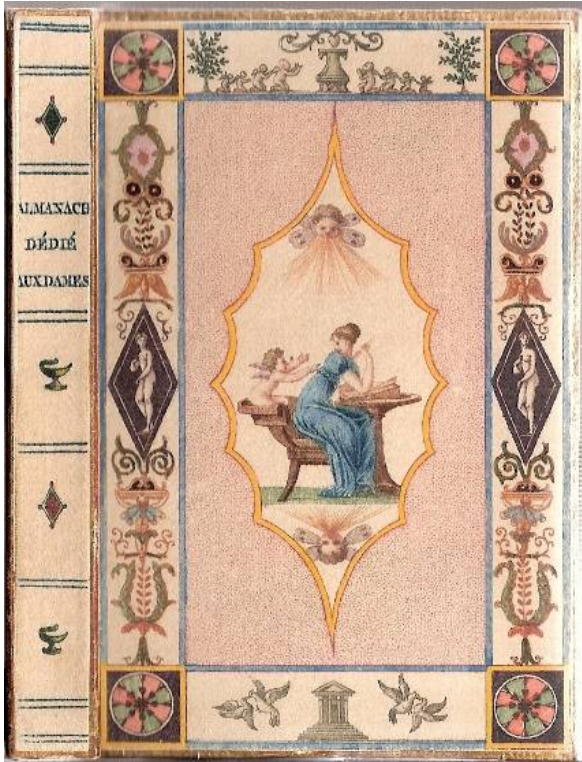
KBH 51e 'papier maché' KBH

52 UBN

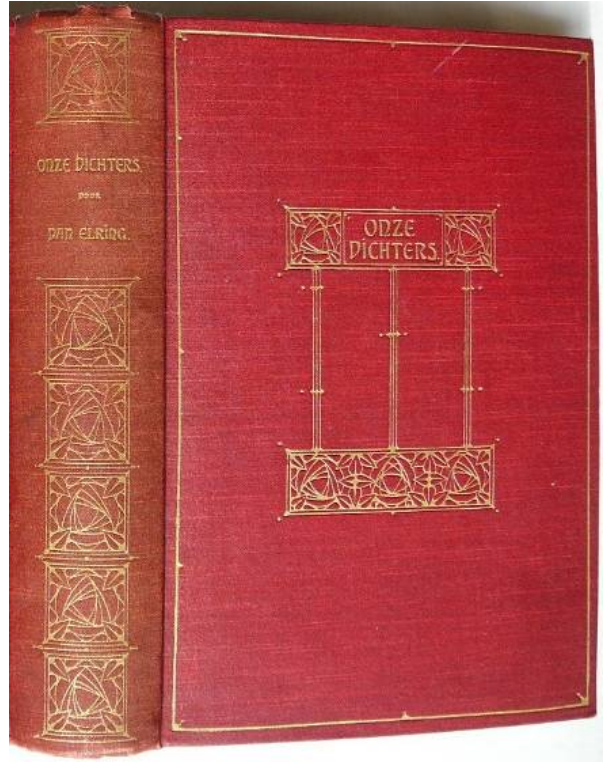

53a fluweel KBR

53b zijde

JSvL

53c linnen

JSvL

54

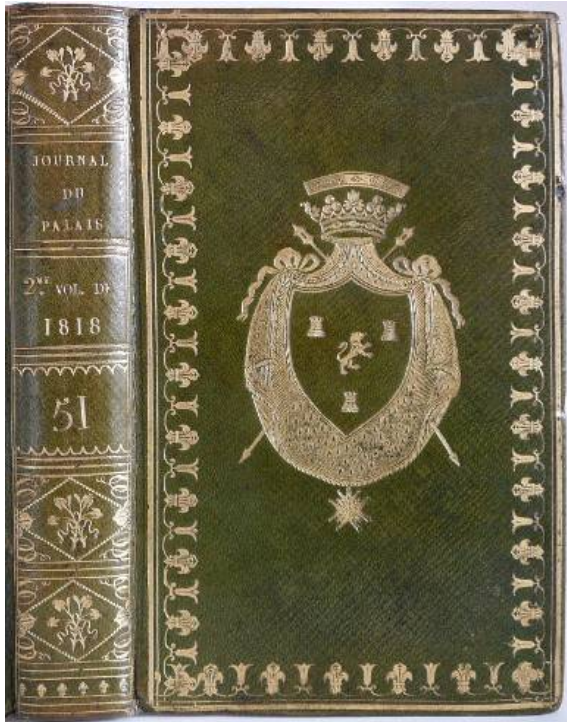
KBH

55

KBH

2.5 VOLGENS BESTEMMING

58

JSvL

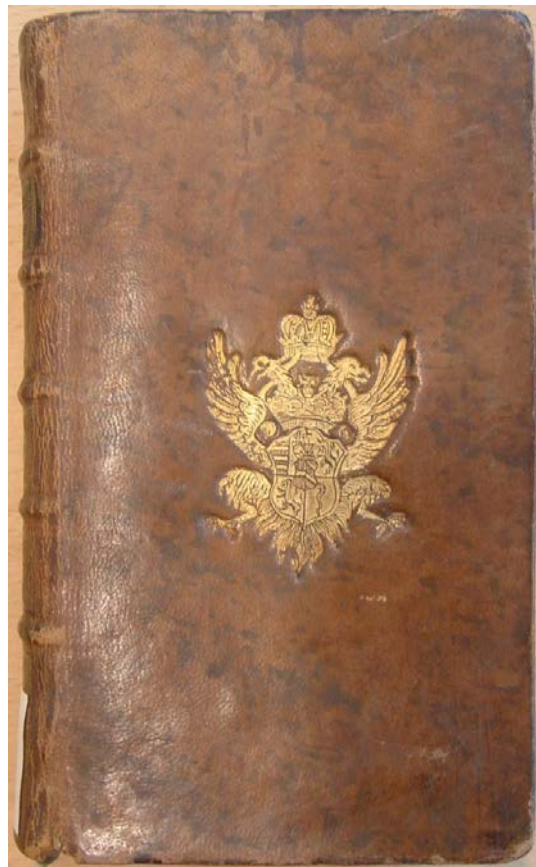
59

RBS

64a Nederland

UBN

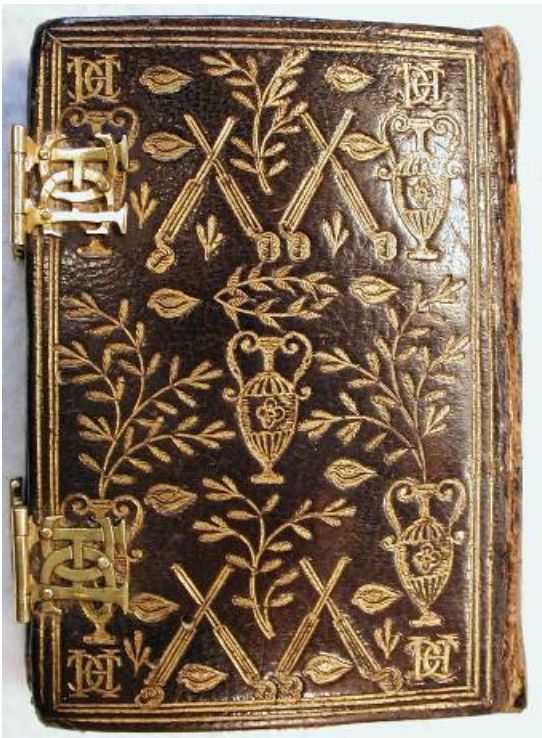
64b België

UBN

65

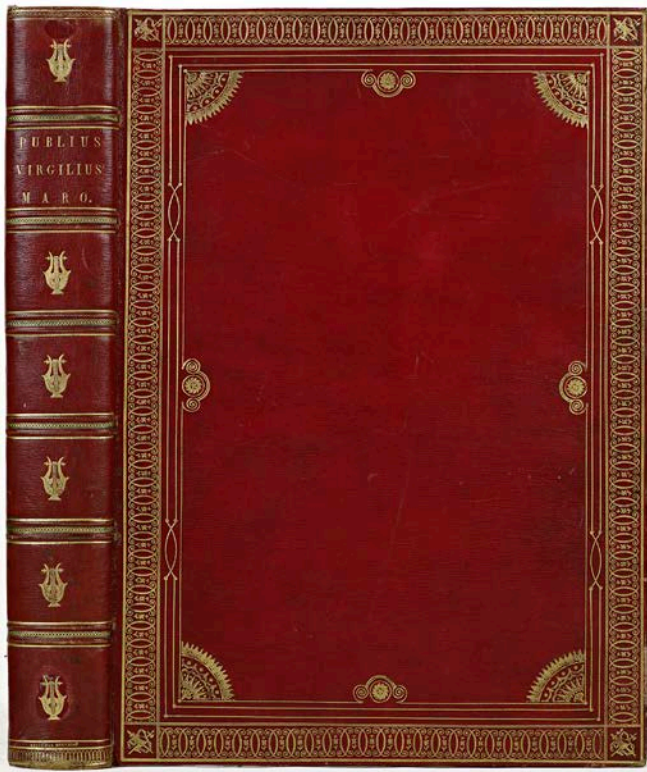
KBH

67

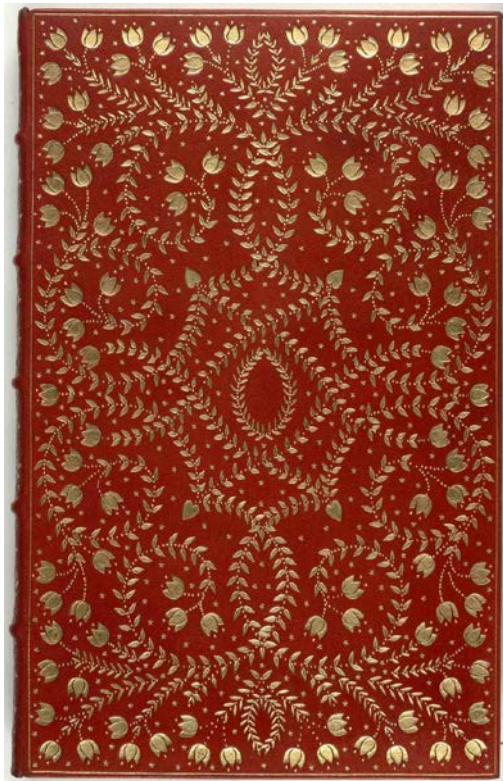
KBH

2.6 VOLGENS EIGENNAAM

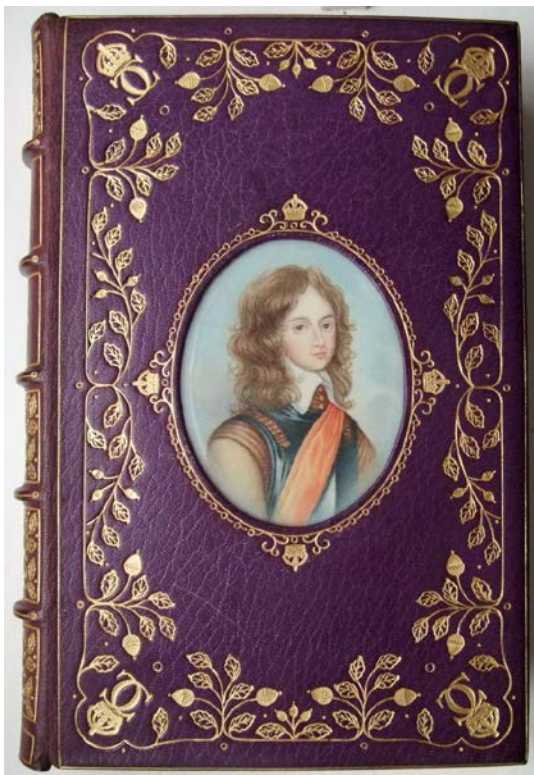
72

KBH

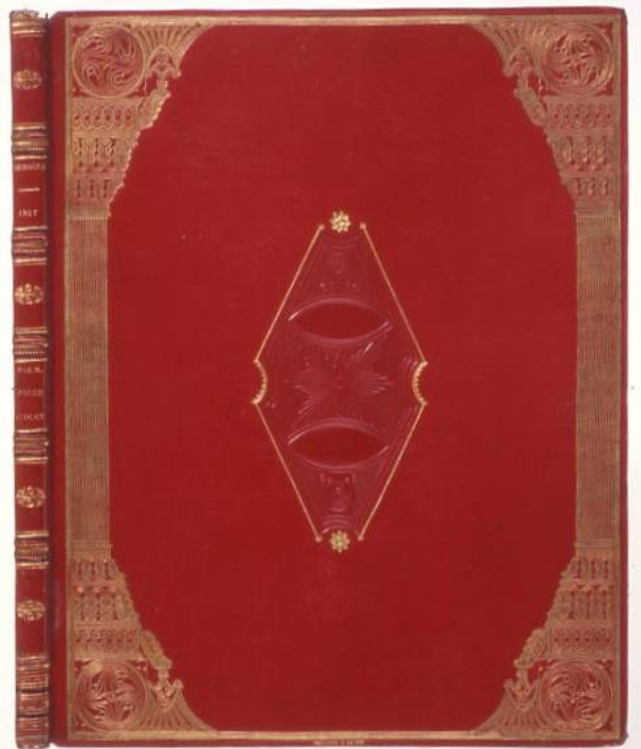
73

BL

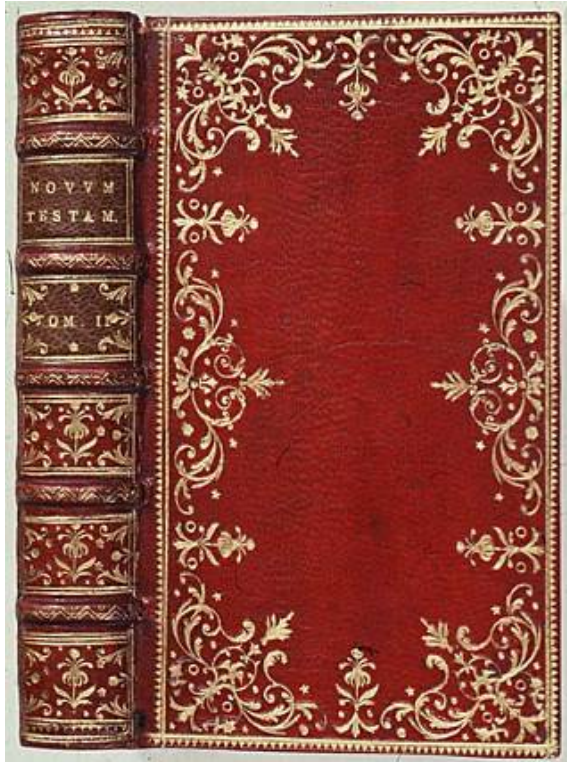
74

SJVCL

75

KBH

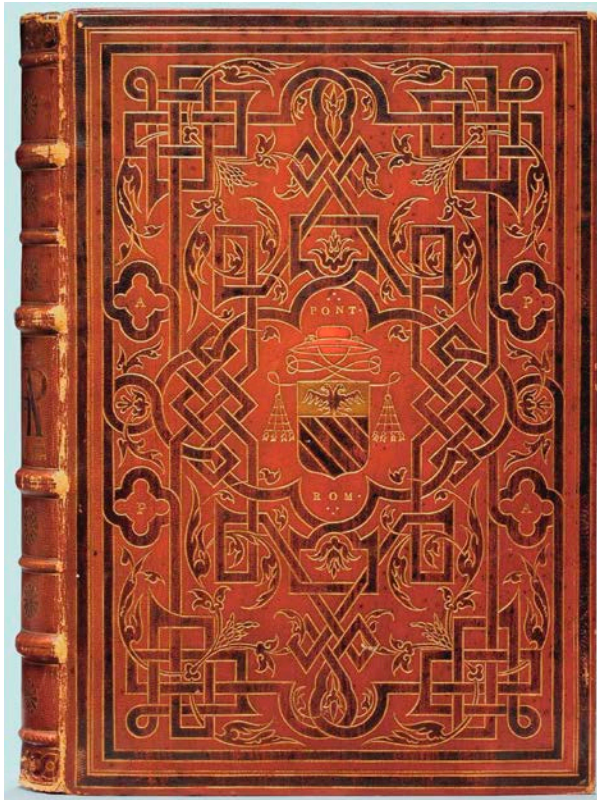

76

KBH 77

KBH

78

BWB

79

KBH

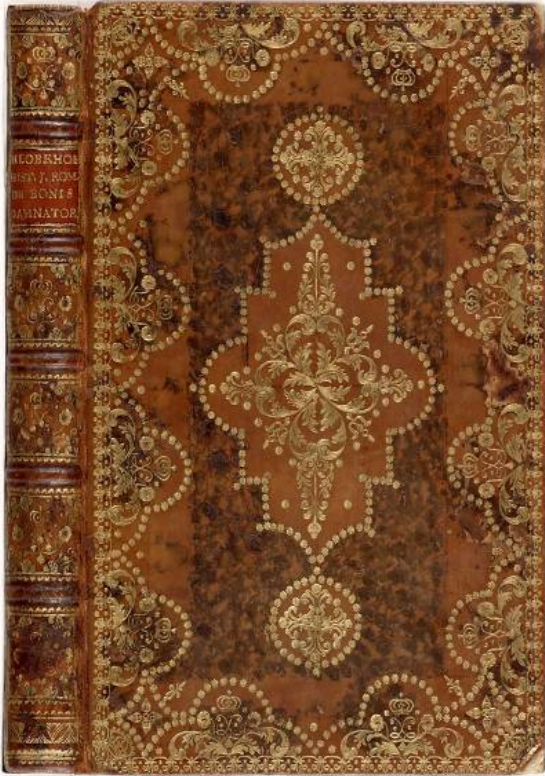
80

KBH

81

BL

82

KBH

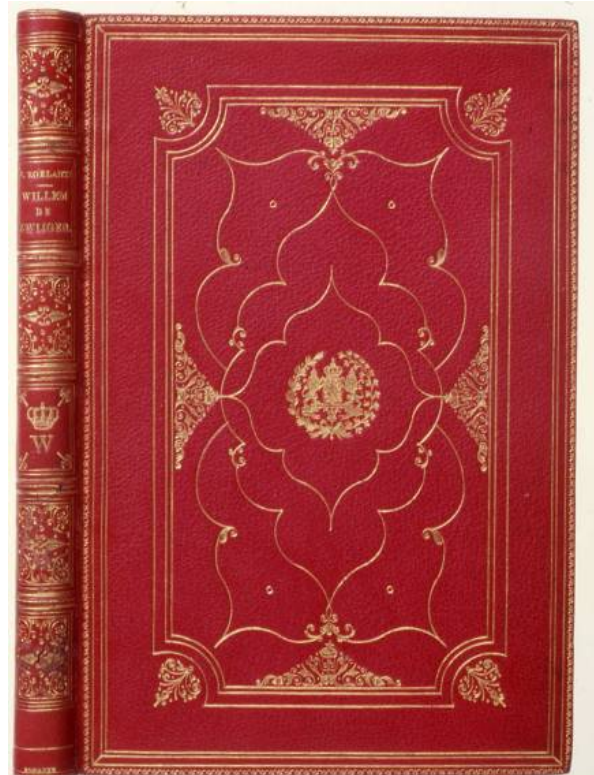
83

BWB

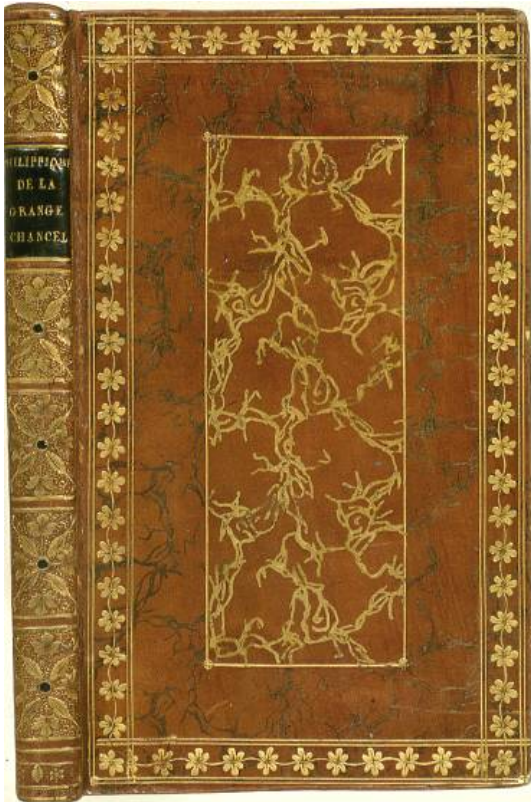
84

KBH

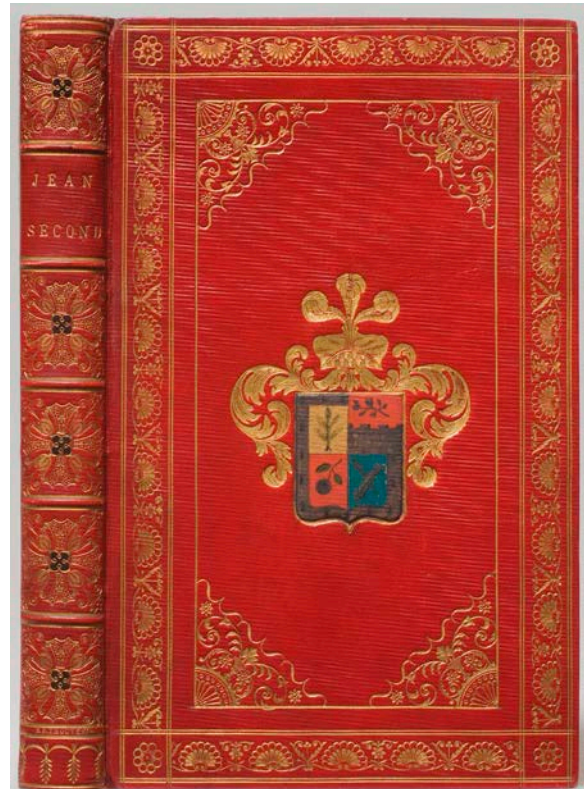
85

KBH

86

KBH

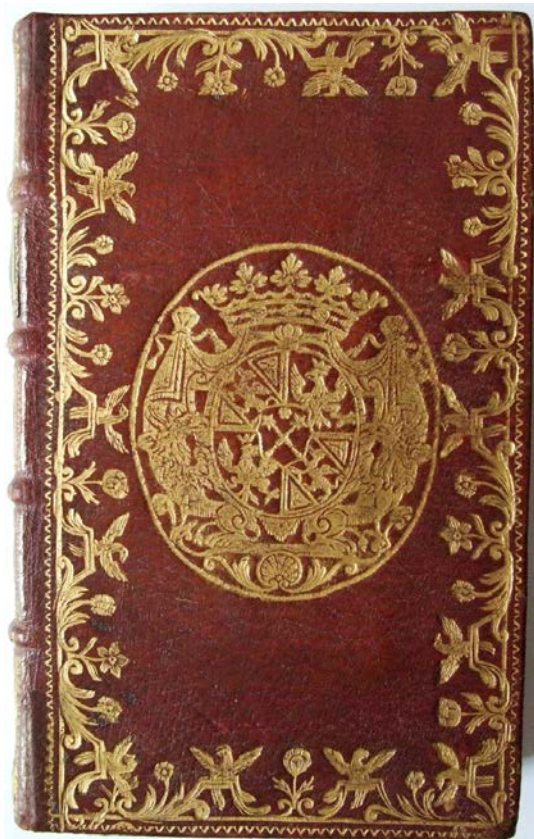
87

BWB

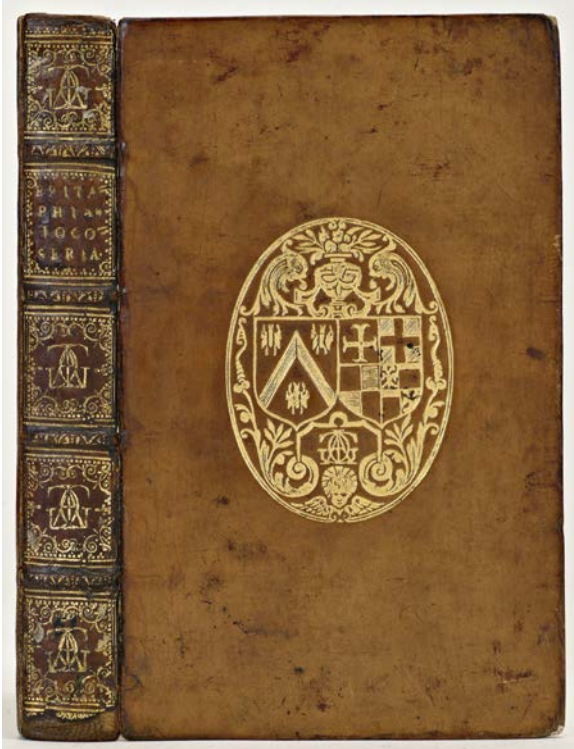
88

BWB

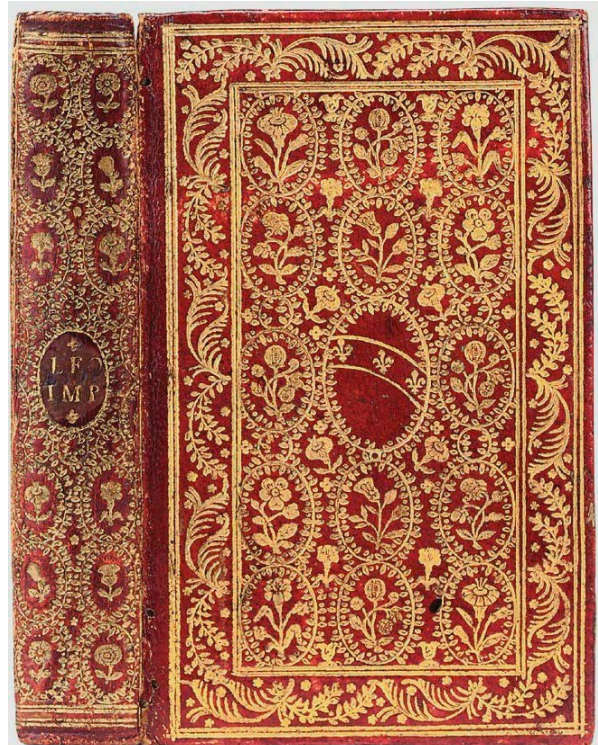
89

SJVL

90

KBH

91

BWB

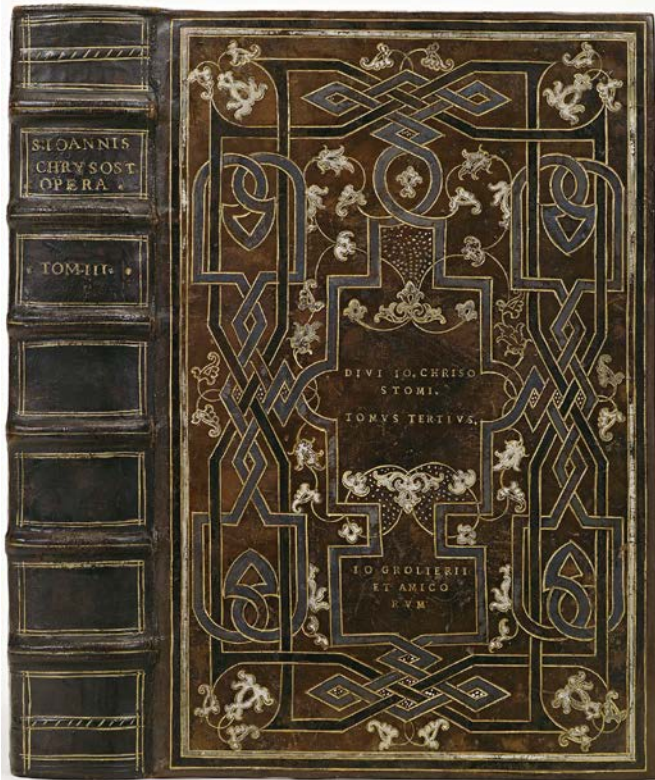
92

BWB

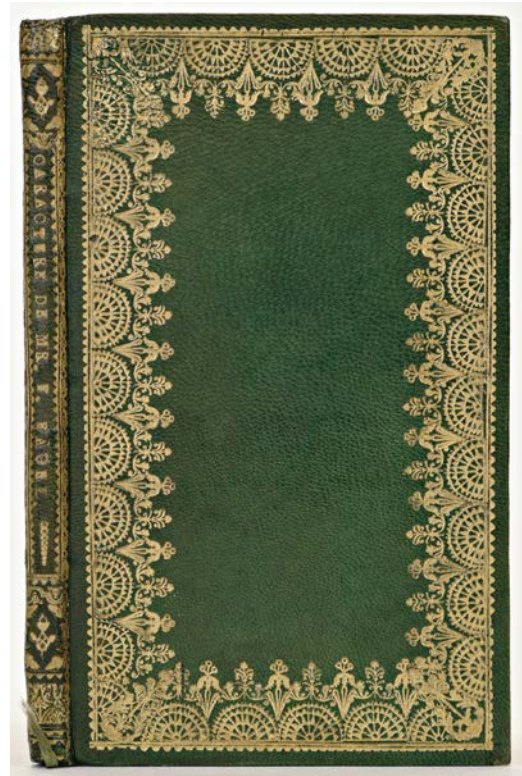
93

MLNY

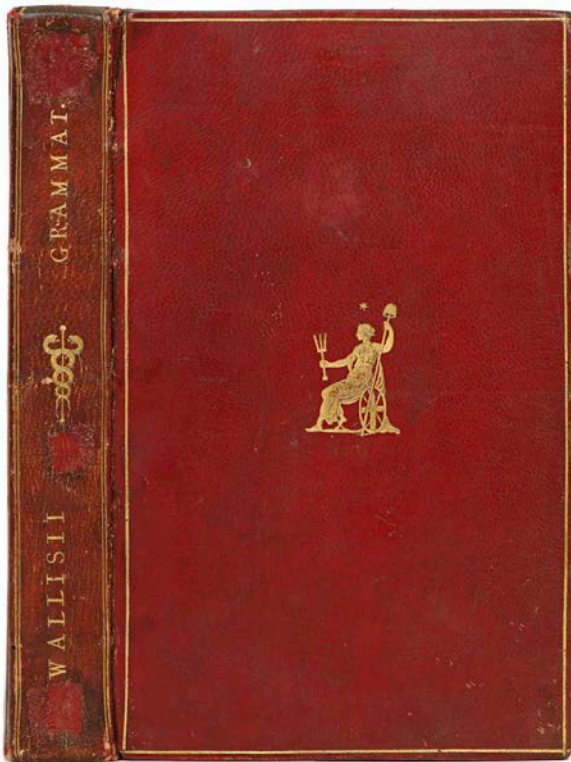
94

KBH

95

KBH

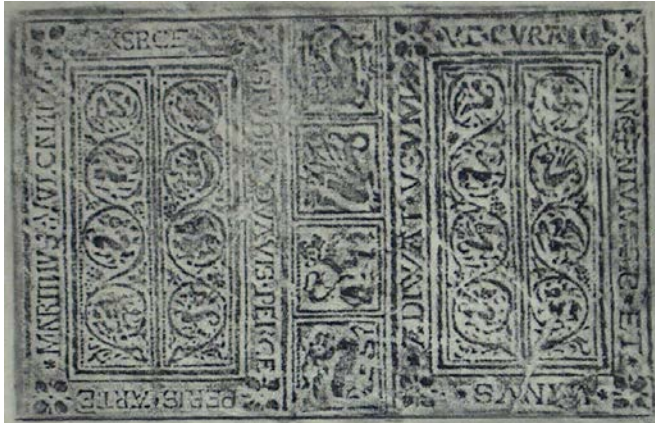
96

KBH

97

UBN

98

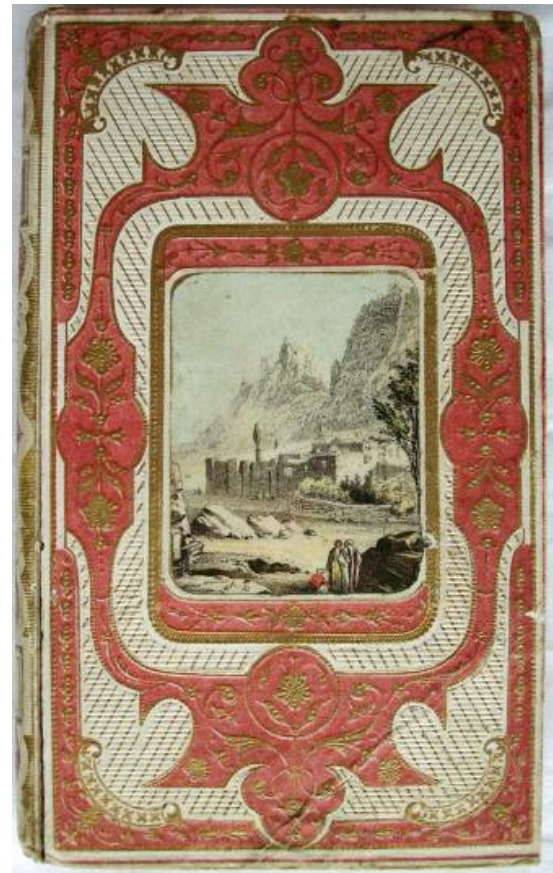
VI 100

KBR

101

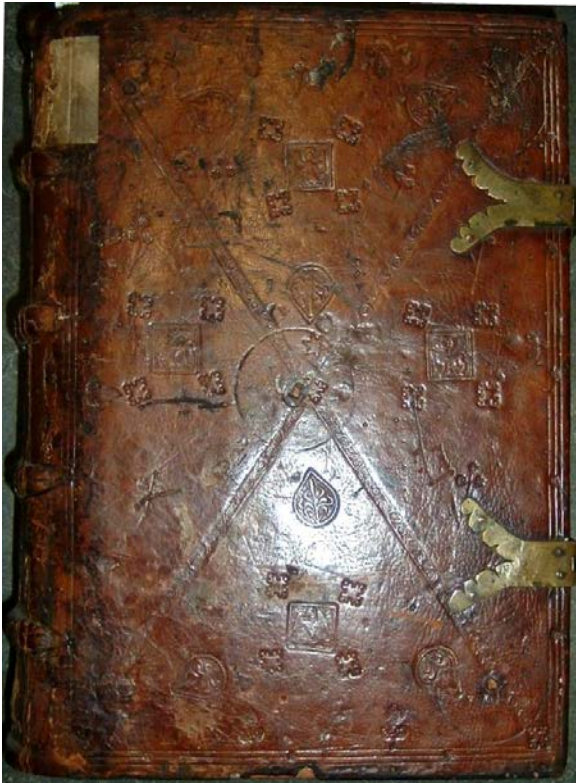
USiBK

102

JSvL

2.7 VOLGENS STEMPELING

103

UBN

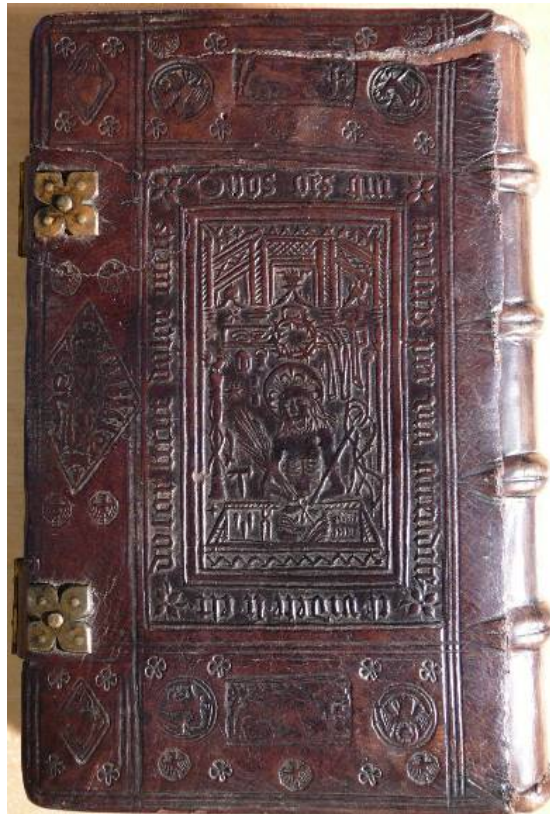
104

UBN

105

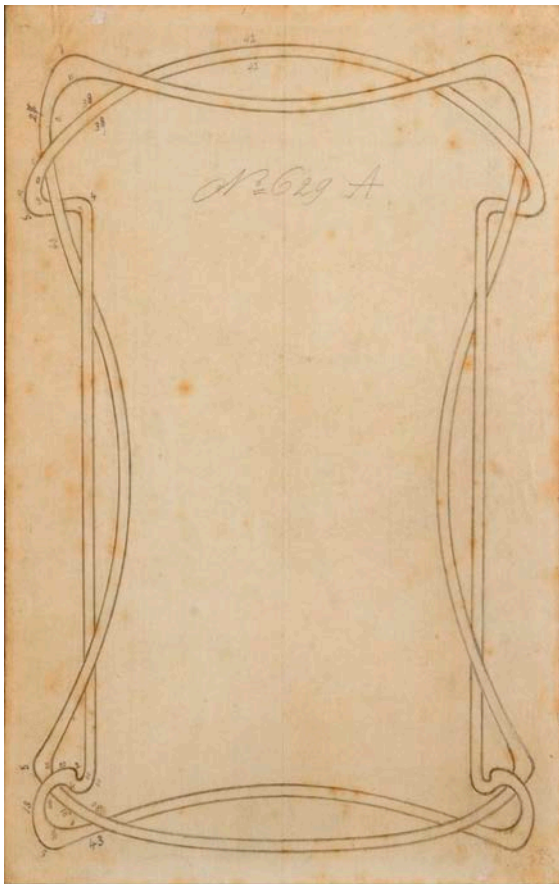
UBN

106

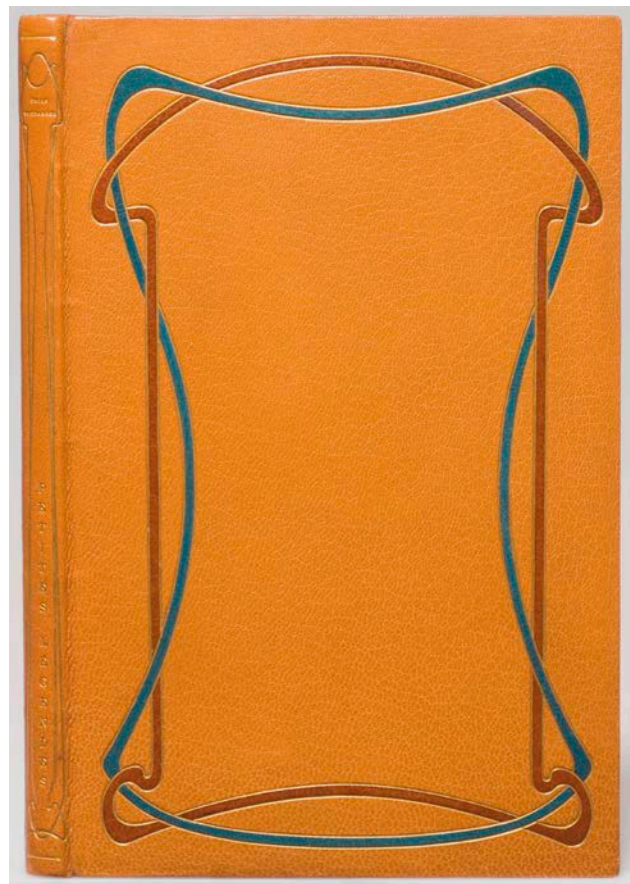
UBN

2.8 VOLGENS (KUNST)HISTORISCHE CRITERIA

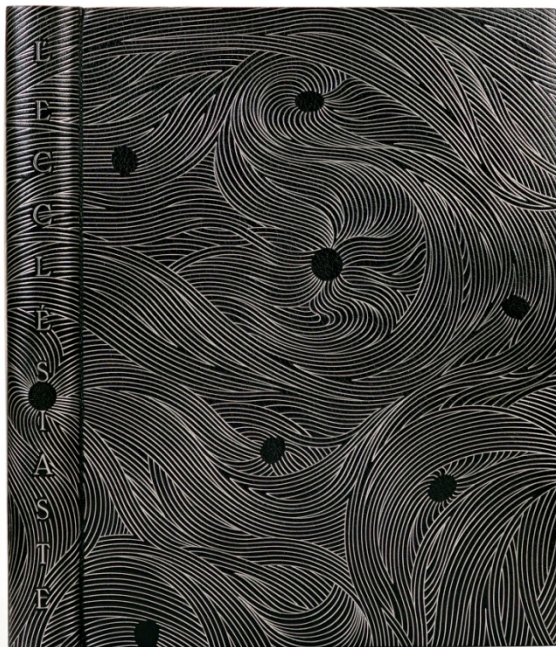
113a ontwerp

BWB

113b band

BWB

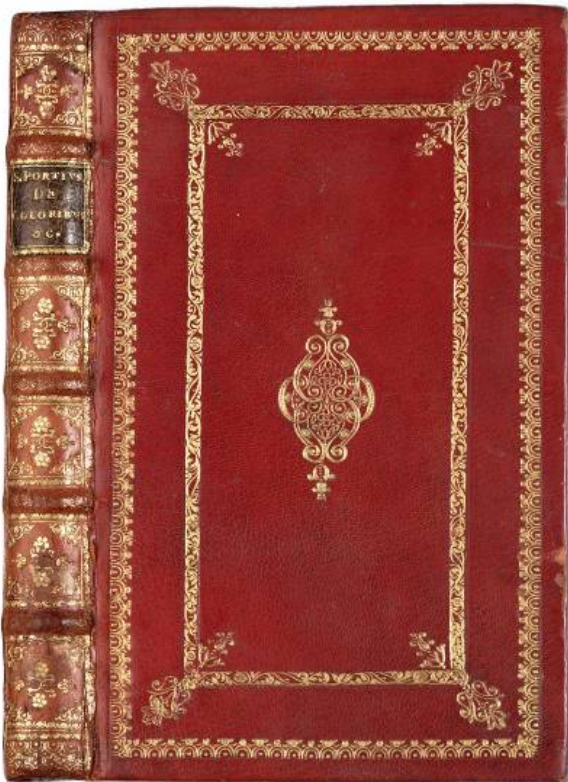
114

KBH

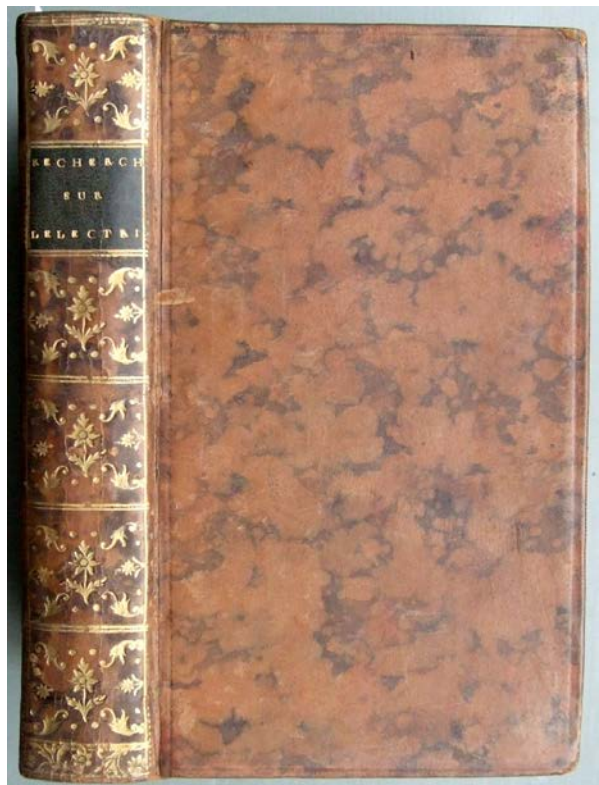
115

KBH

116

KBH

117a leer

Eigen foto

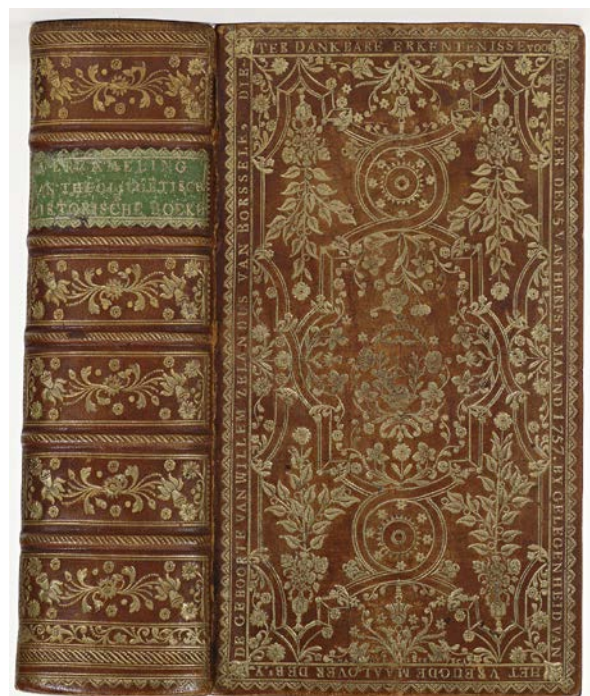

117b perkament

JSvL

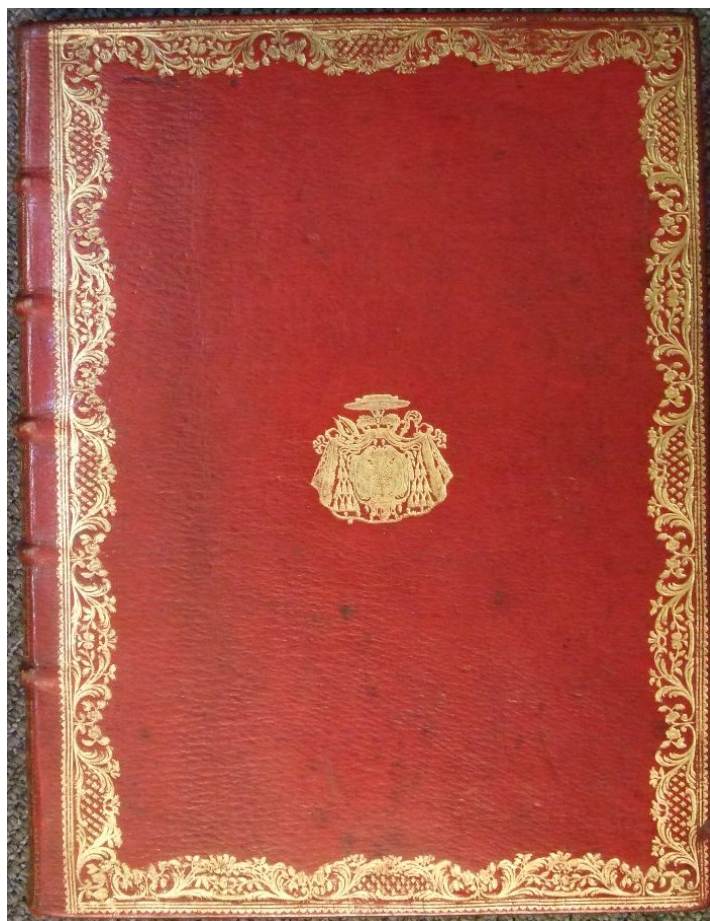
121a goudstempeling plat

KBH

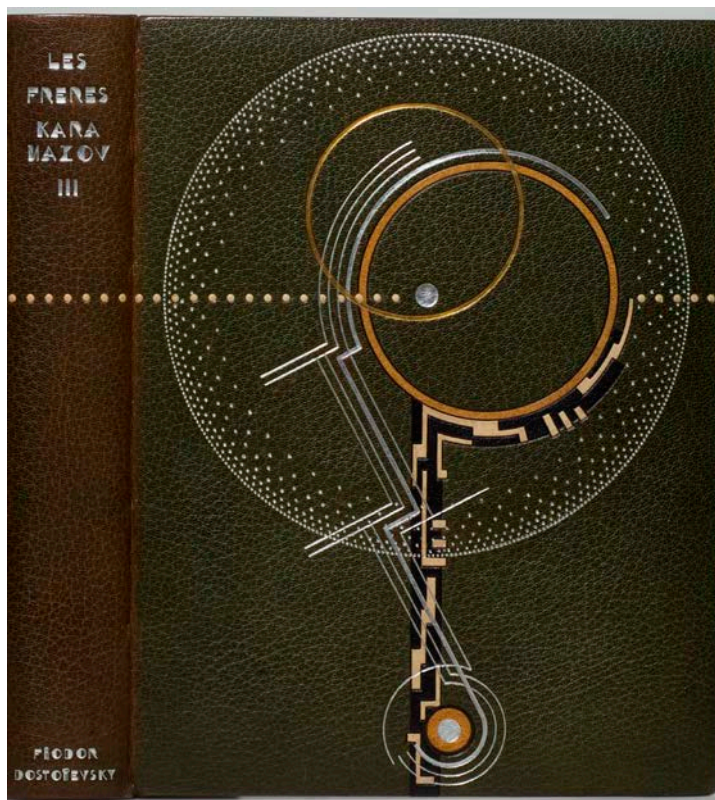
121b goudstempeling rug

BWB

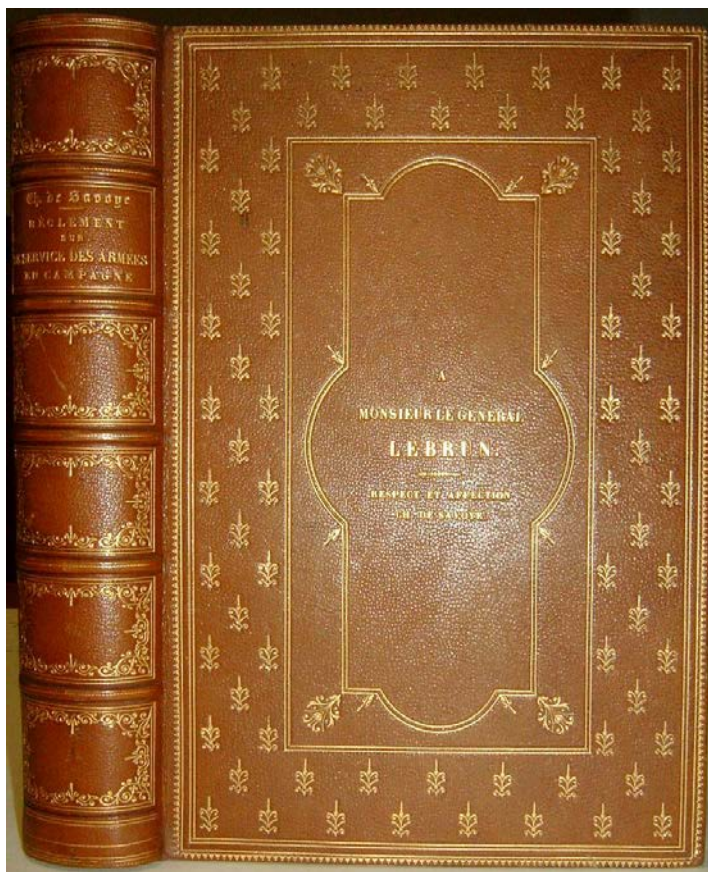
121c goudstempeling inslag

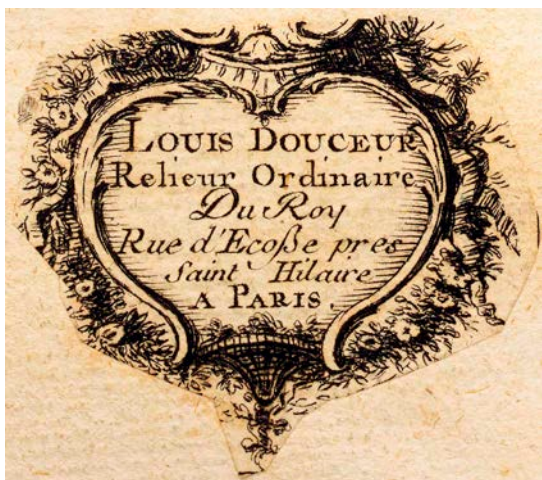
BWB

121d zwart stempeling schutblad

SJVCL

121e etiket, schutblad

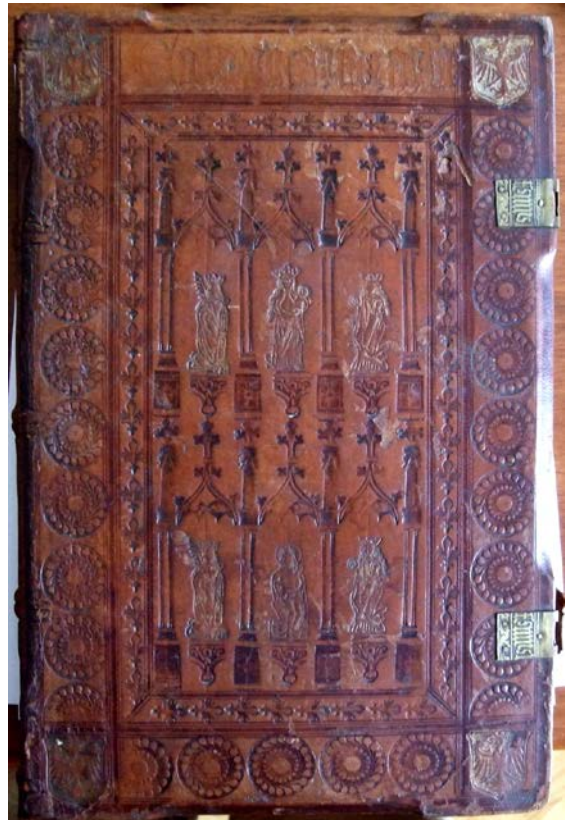
KBH-BWB

2.9 VOLGENS STILISTISCHE CRITERIA

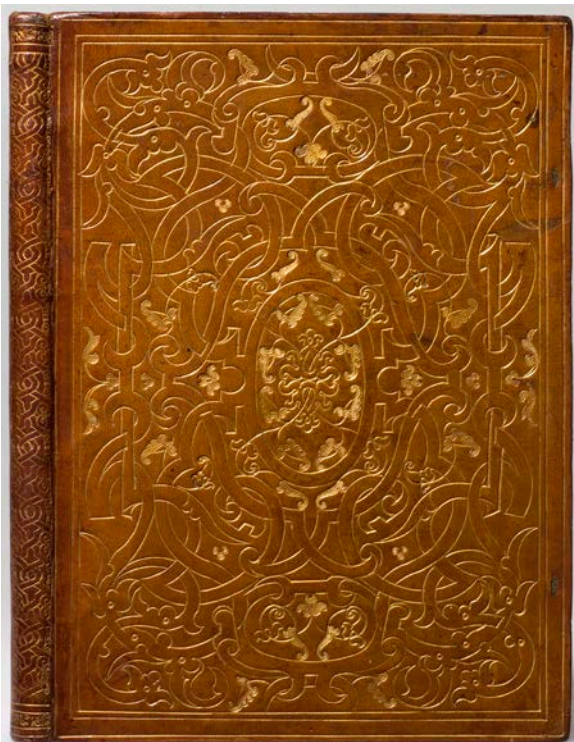
122

Schm-Küns.

123

BJK

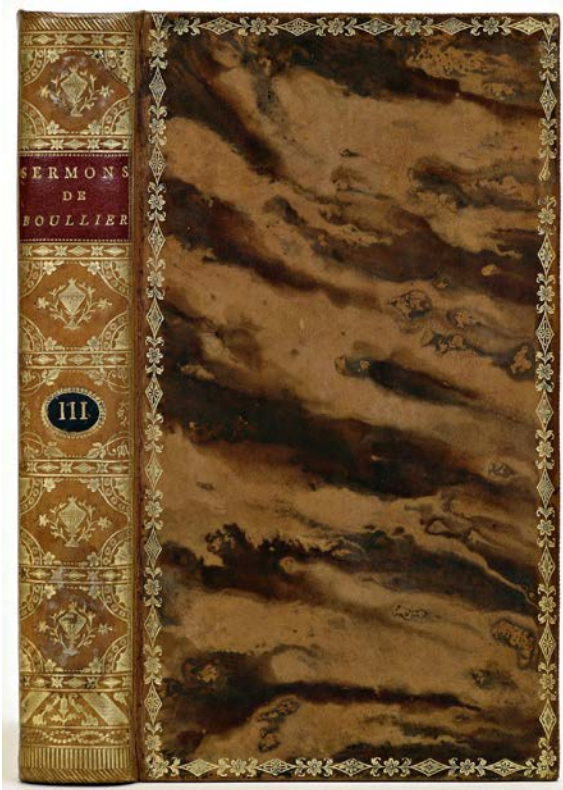
124

BWB

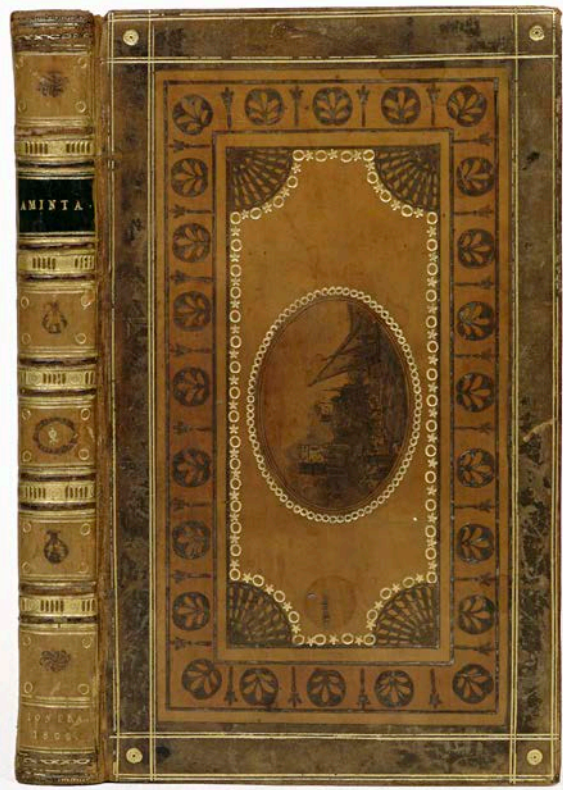
125

KBH

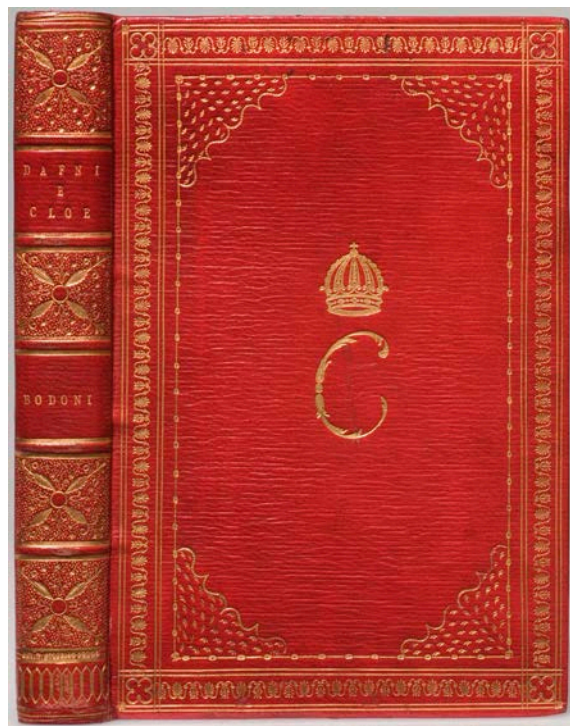
126

KBH

127

KBH

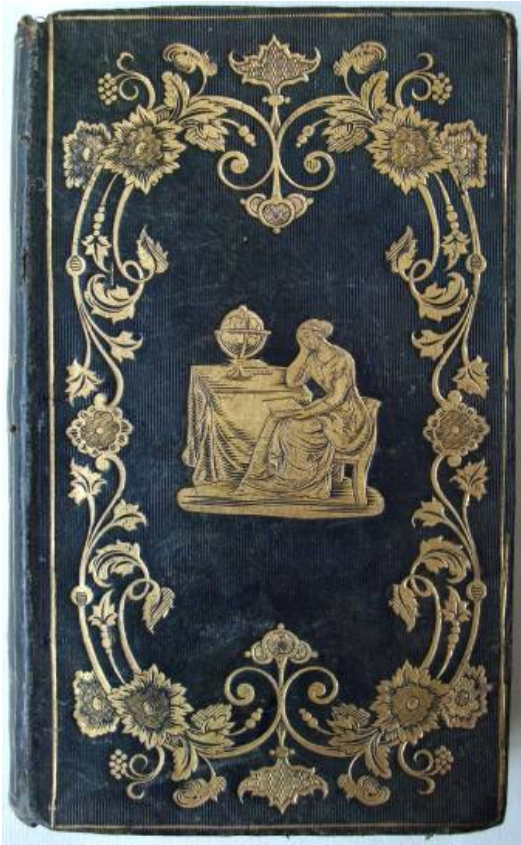
128

BWB

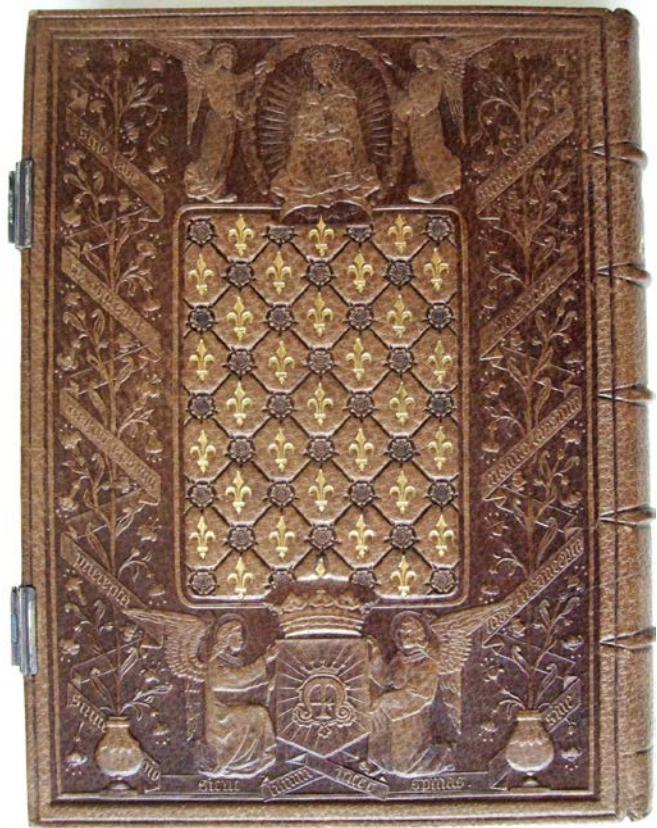
129

KBH

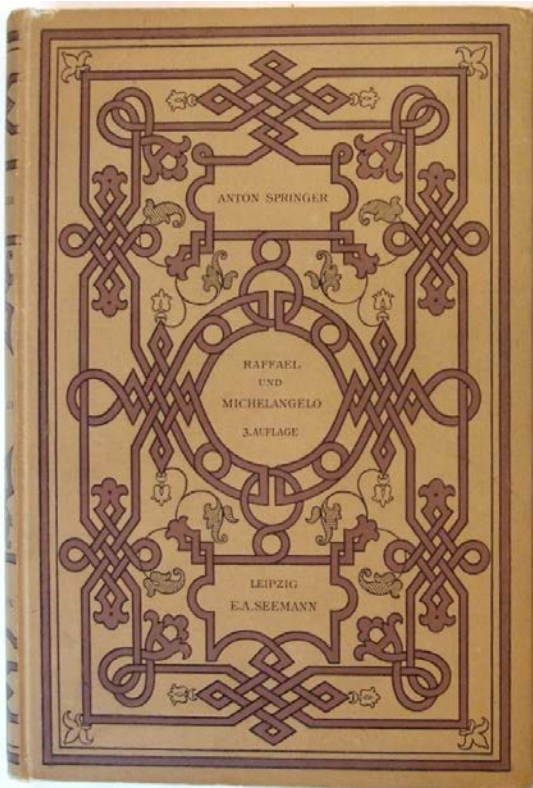
130

JSvL

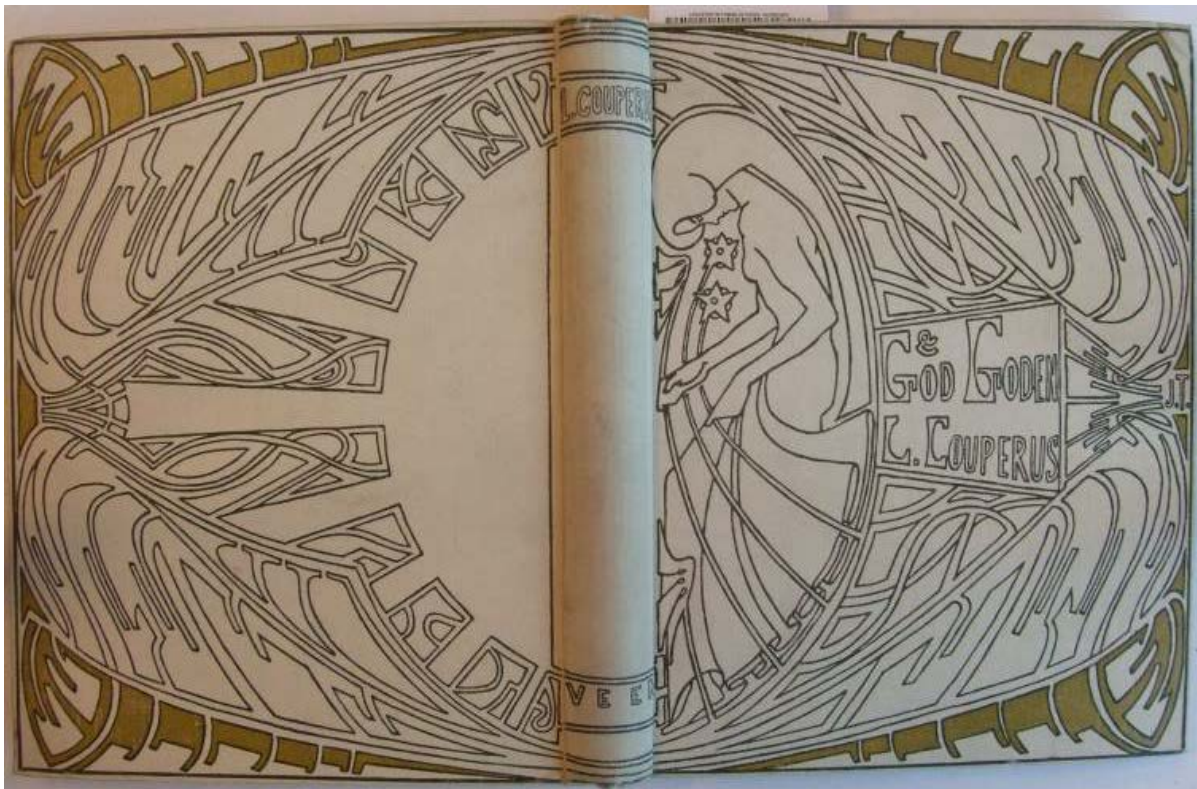
131

RBS

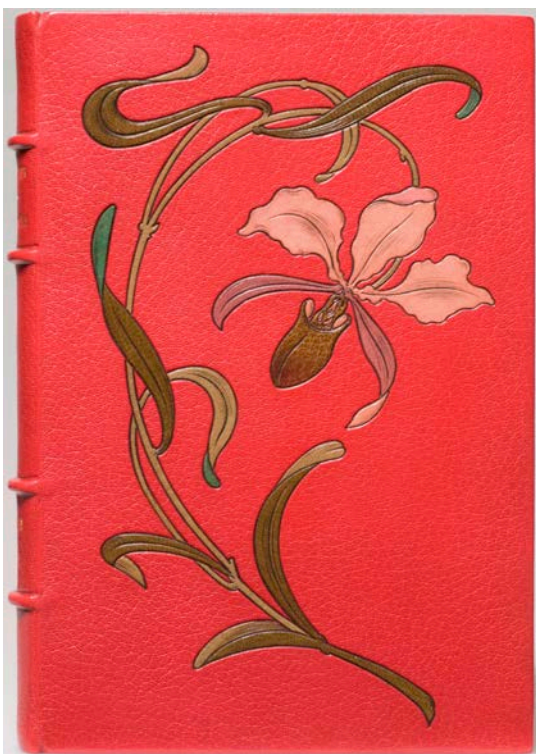
132

UBN

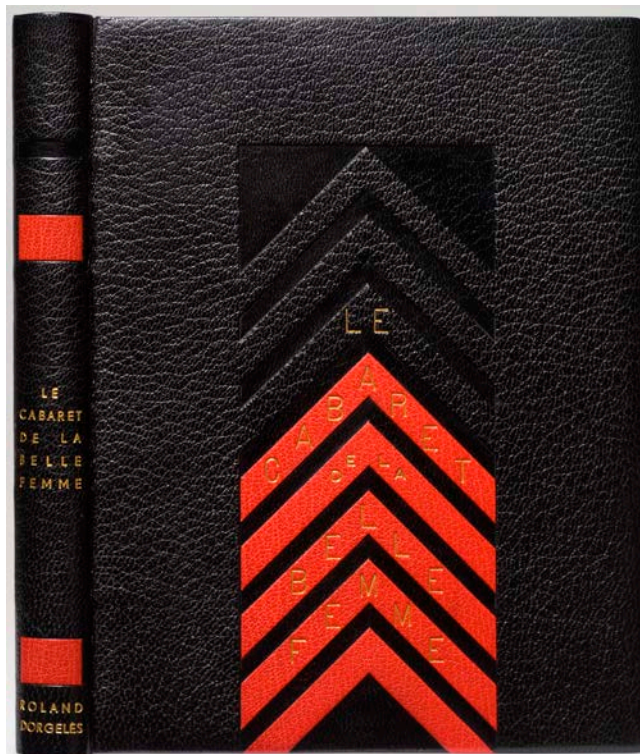
133

UBN

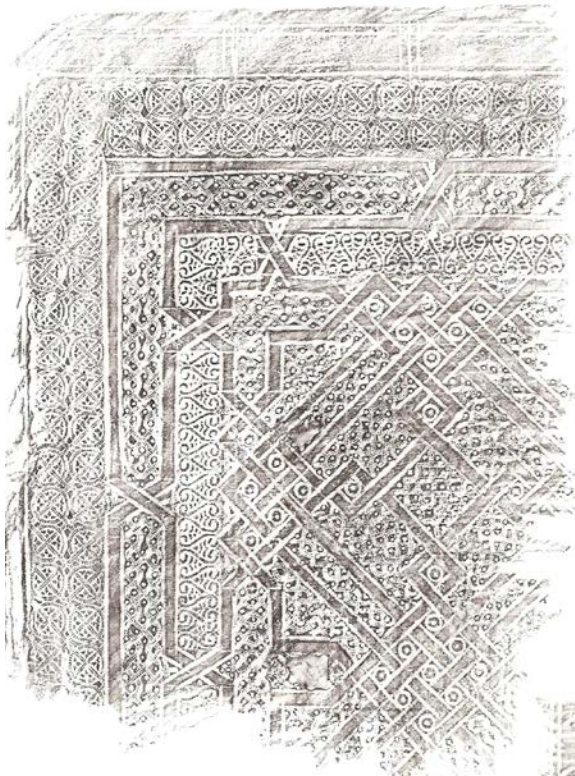
134

BWB

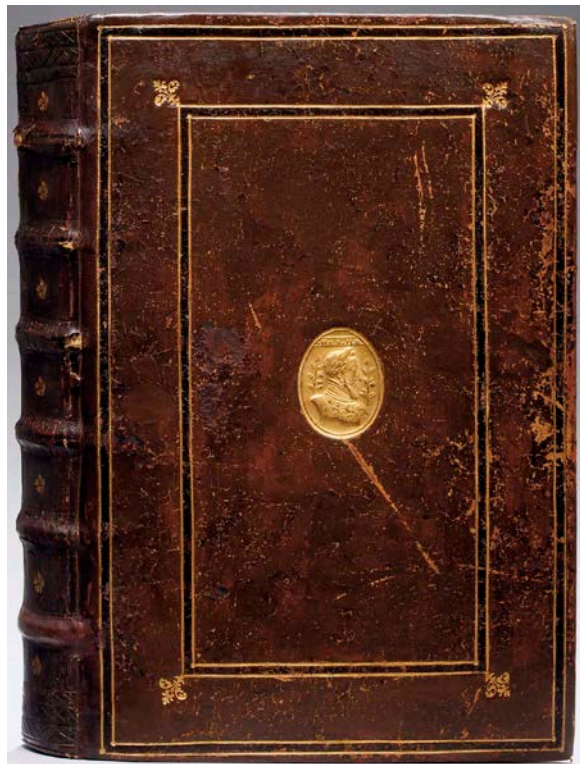
135

BWB

136

JSvL

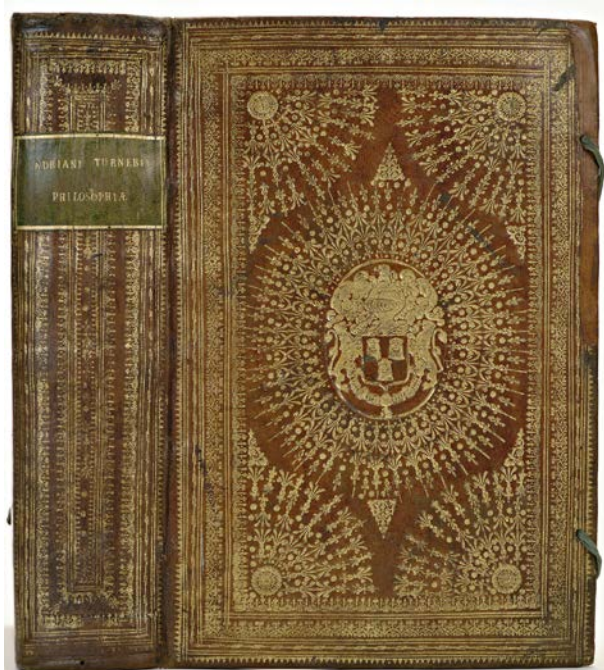
137

BWB

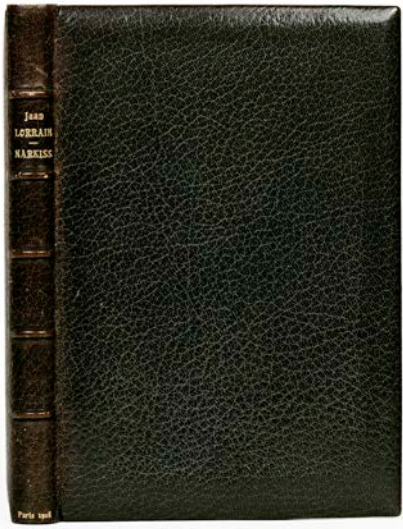
138

KBH

139

KBH

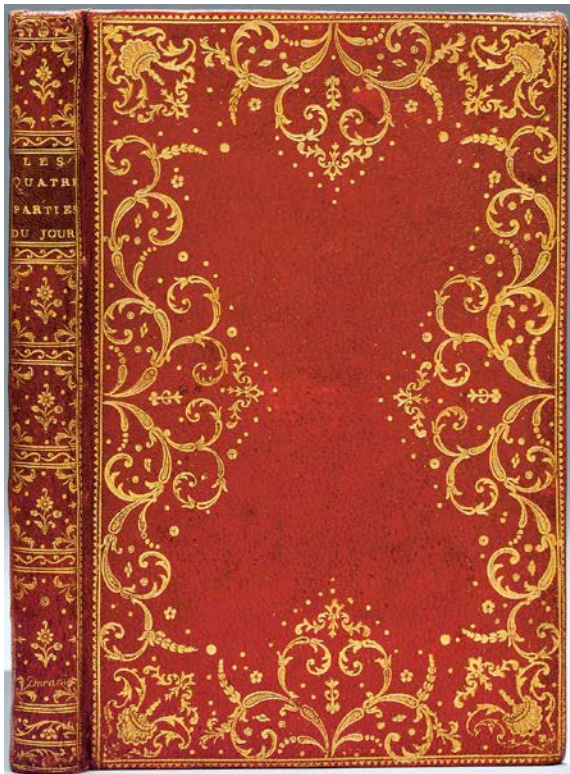
140a band

KBH

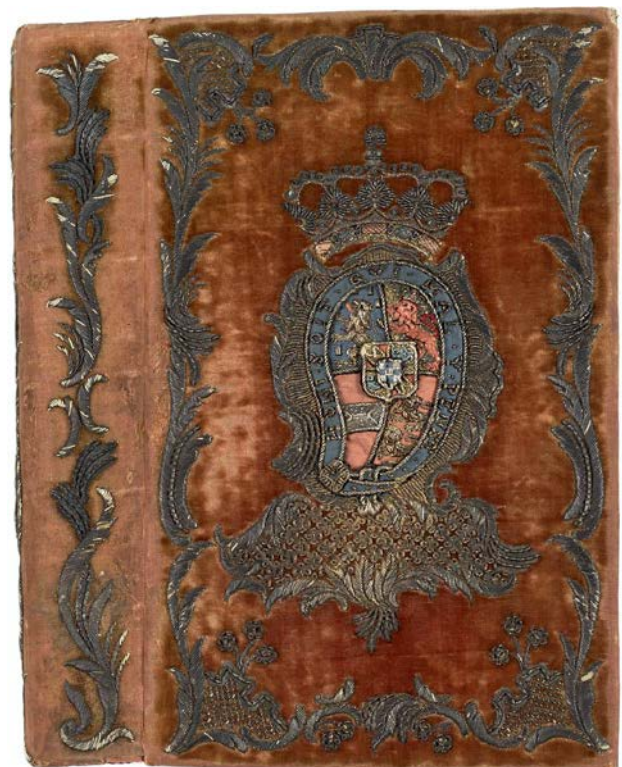
140b doublure

KBH

141

BWB

142a rocaïlle

KBH

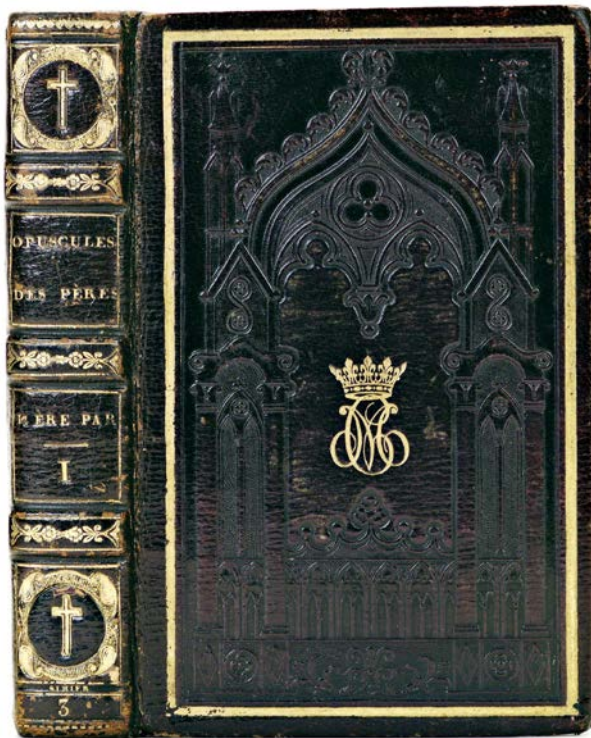

142b Chippendale

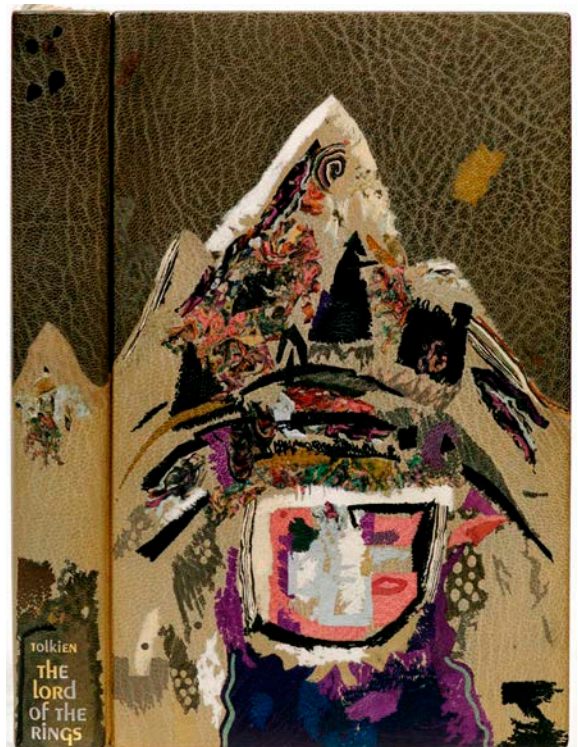
KBH 143

KBH

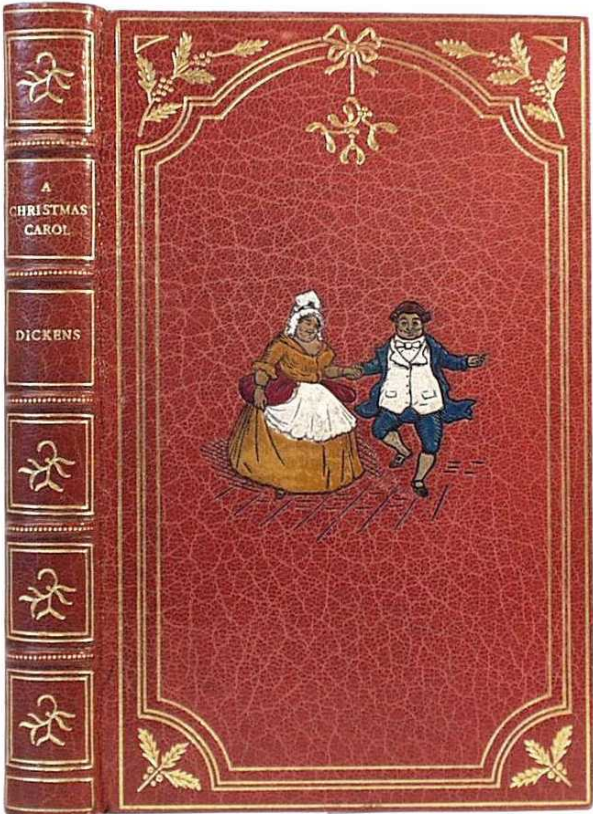

144

KBH 145

KBH

146

KBH

3 VERSIERING: TECHNIEK

3.1 STEMPELGEREEDSCHAP EN - MATERIAAL

148 Einbf.

149 KBH

150 GvD

Fig. 11.

152a gravure

HdH

152b origineel

KBH

153

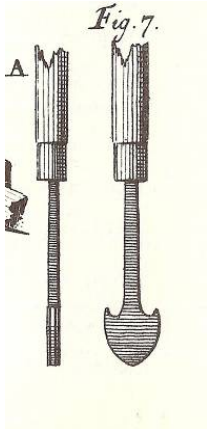
GvD

154

GvD

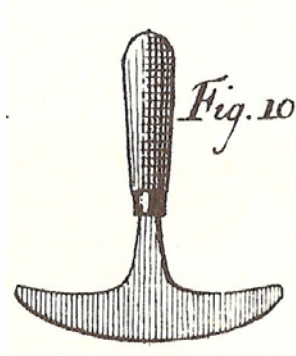
AFBEELDINGEN 3.1 / 148 - 167

155a gravure HdH

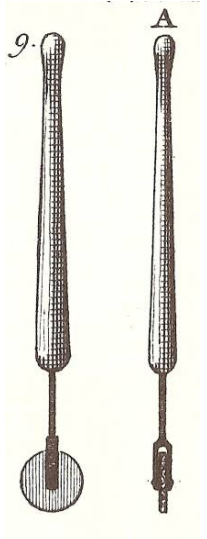
155b orig KBH

156a gravure HdeH

156b origineel KBH

157a gravure HdH

157b origineel KBH

158 GvD

160a afdruk+plaat

Veere

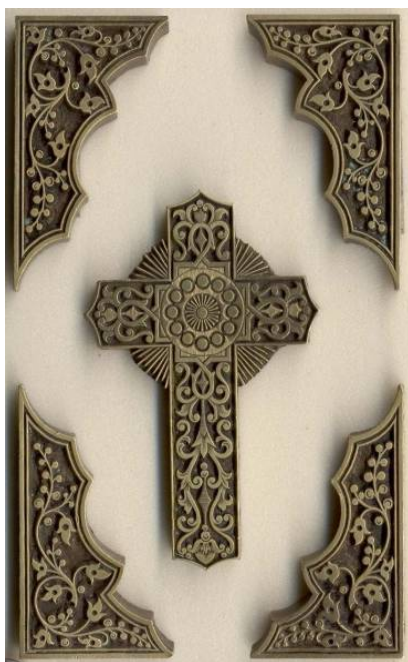
160b plaat op blok

Veere

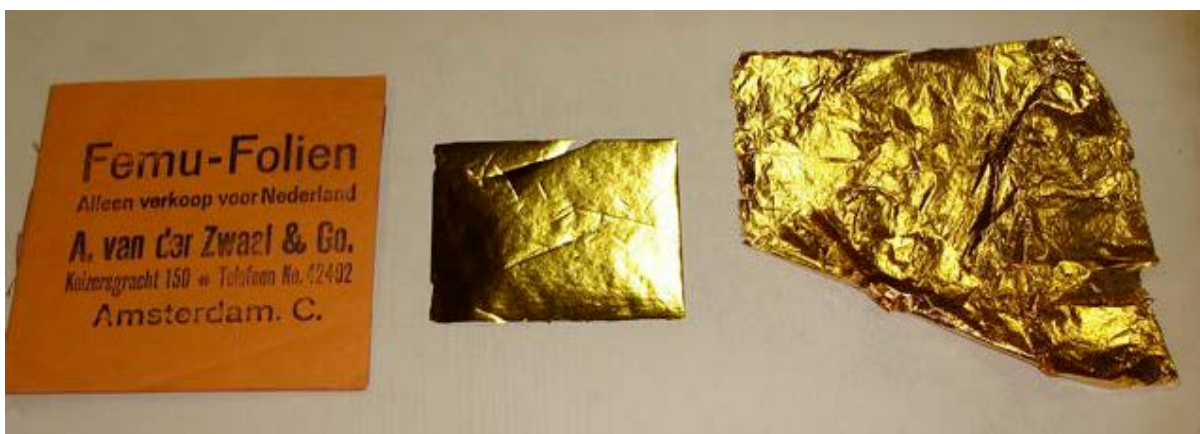
161

Museum Boekdr KBB

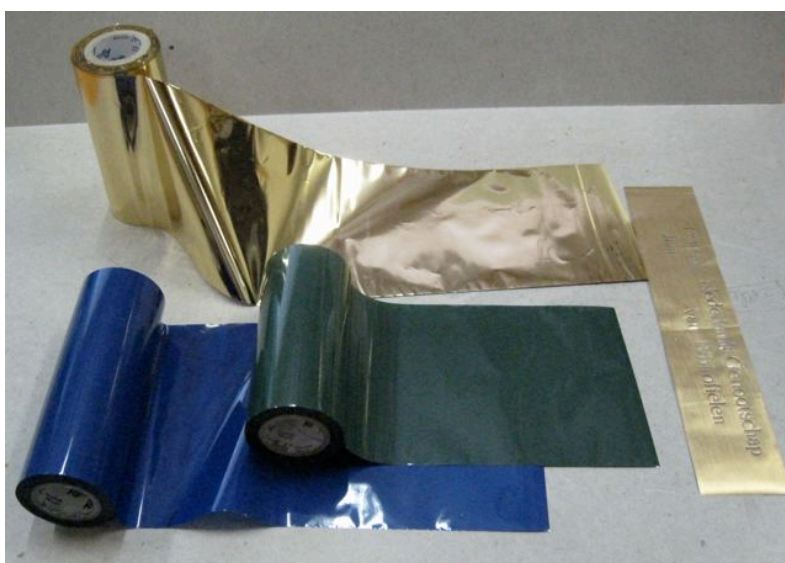
162

RBS

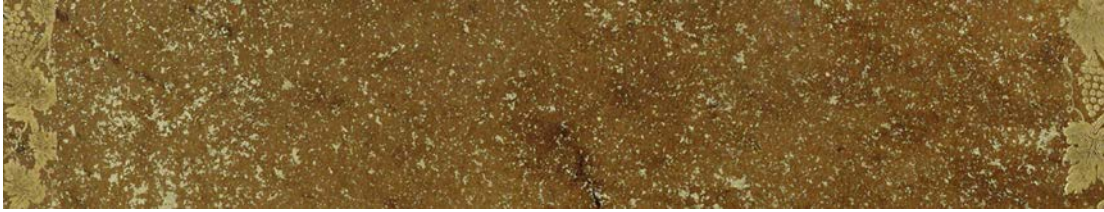
164

GvD

165-166 goudfolie, kleurfolie

GvD

167

KBH

3.2 STEMPELTECHNIEKEN

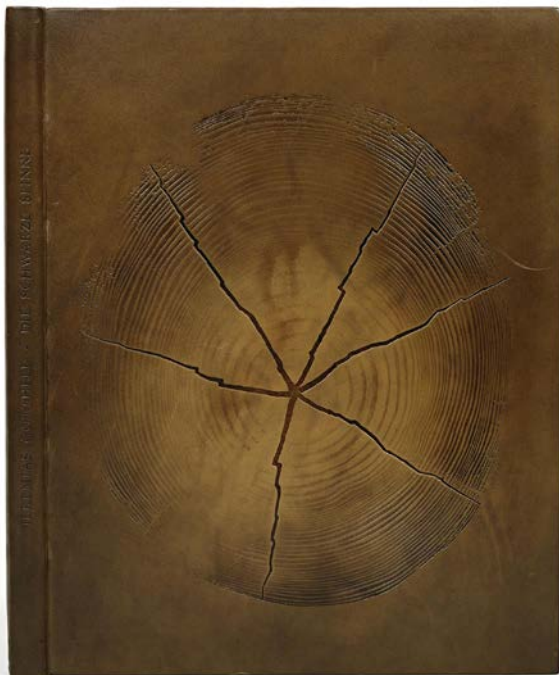
168

KBH

169

RBS

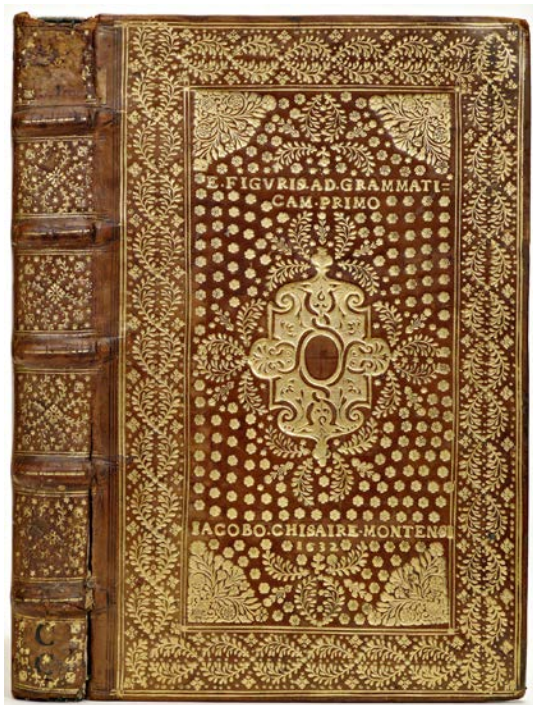
170

KBH

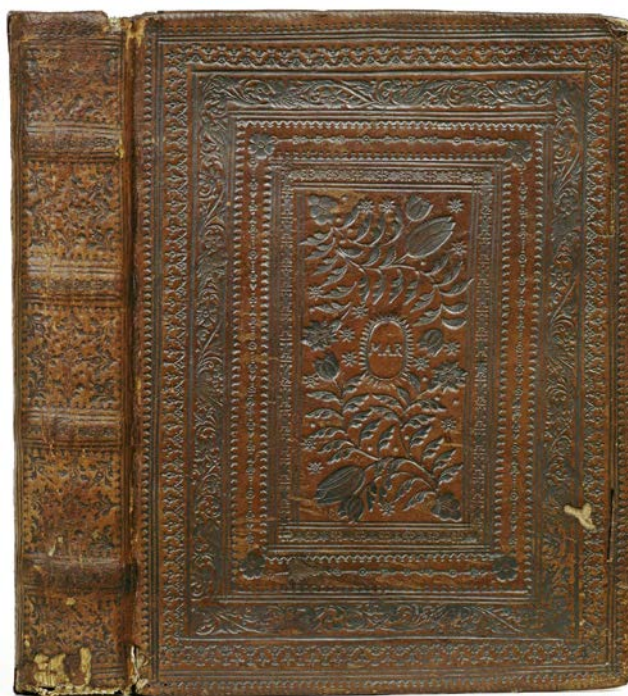
171

Eigen foto

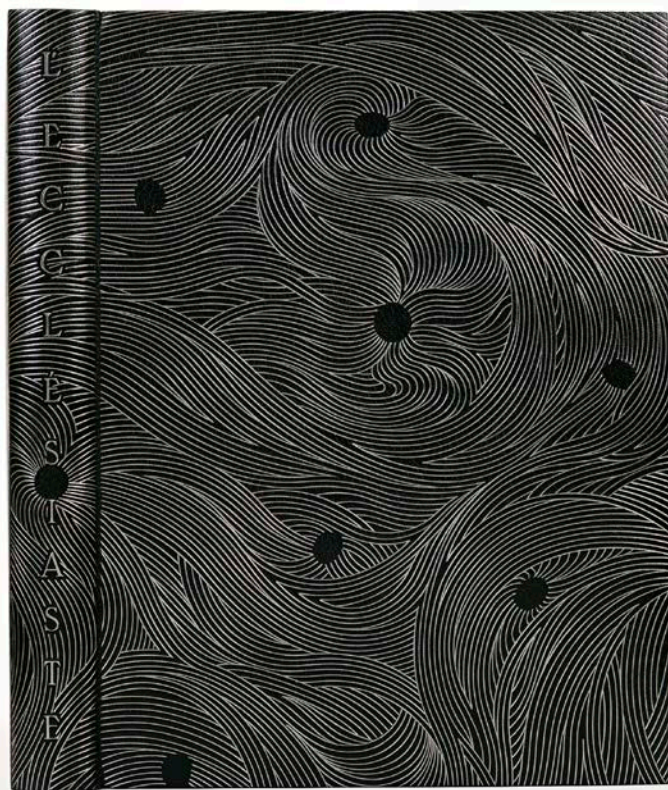
172a goud

KBH

172b zilver

KBH

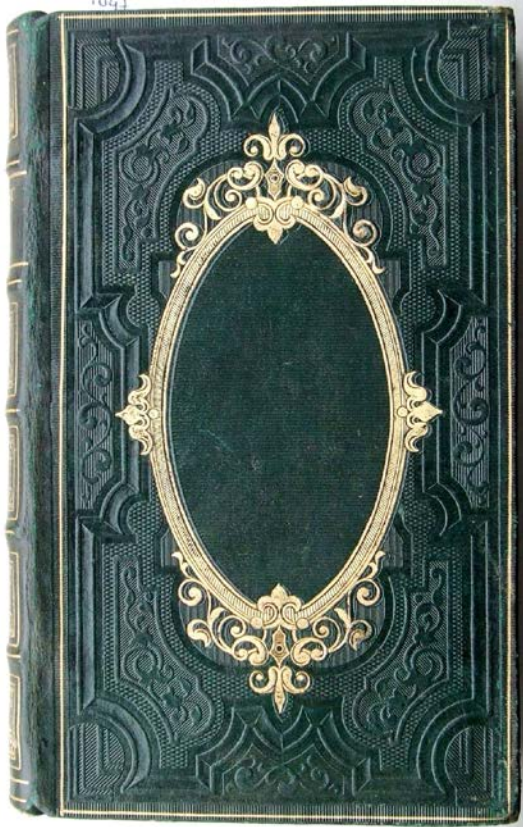
172c palladium

KBH

173

UBN

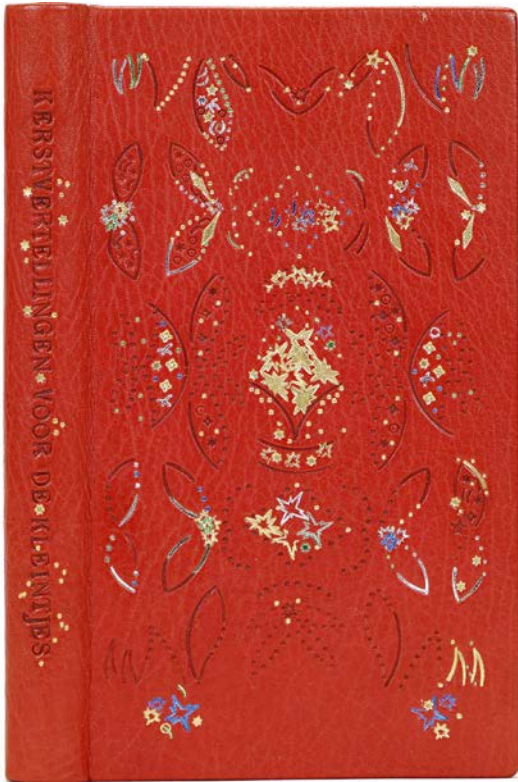
174

JSvL

175

UBN

176

KBH

3.3 ANDERE VERSIERINGSTECHNIEKEN

177a leer

WAMB 177b snede

KBH

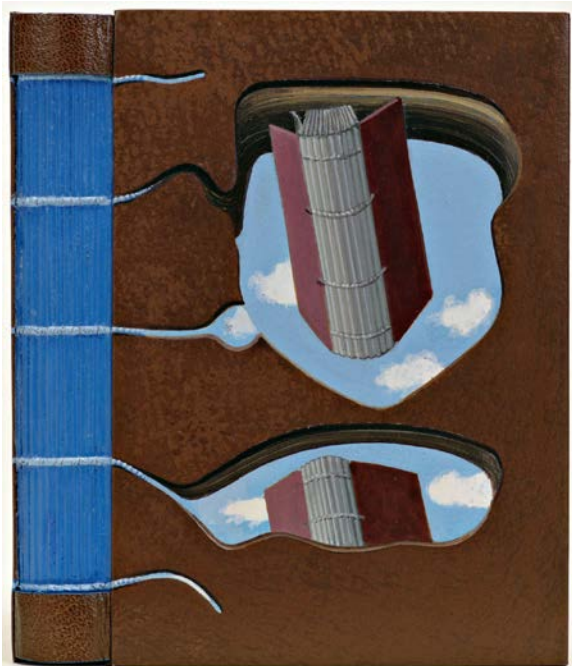
178

BJK

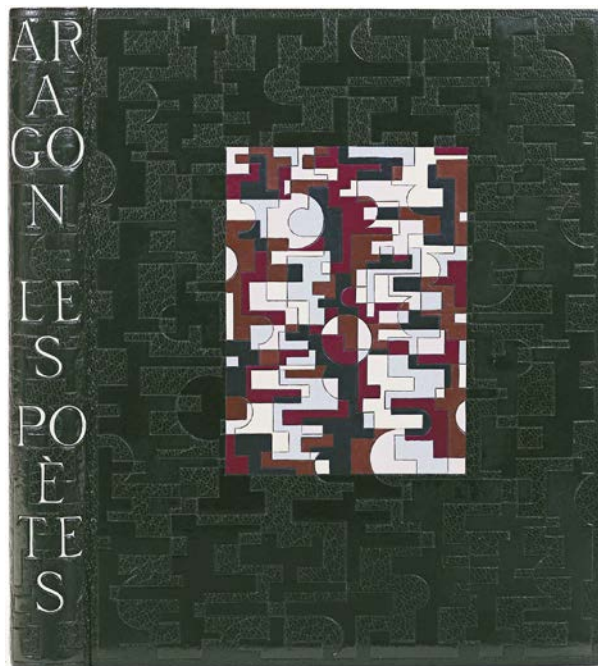
179

KBH

180

KBH

181

KBH

182

KBH

183

KBH

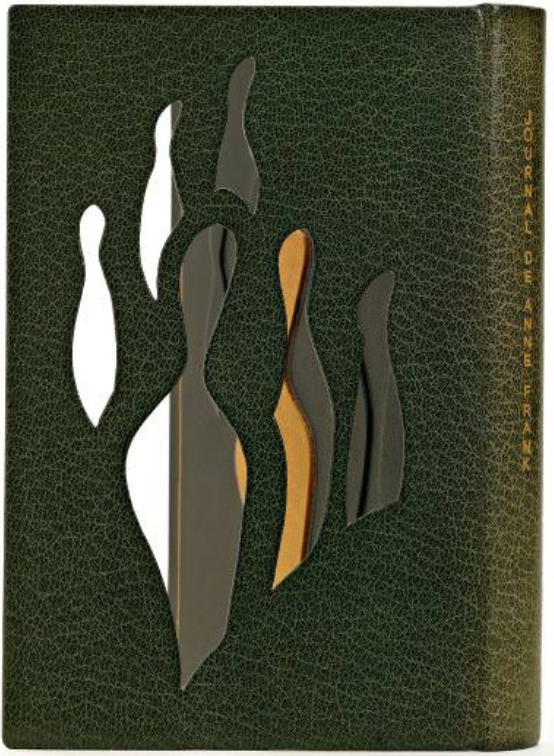
184

KBH

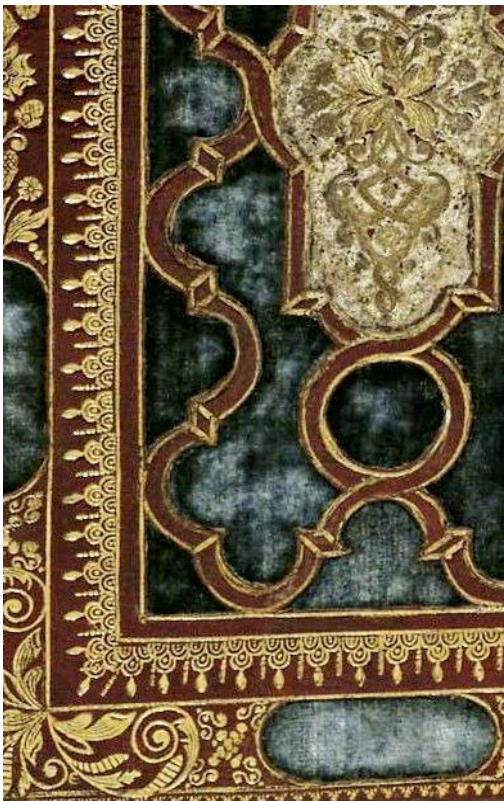
185

KBH

186

KBH

187

KBH

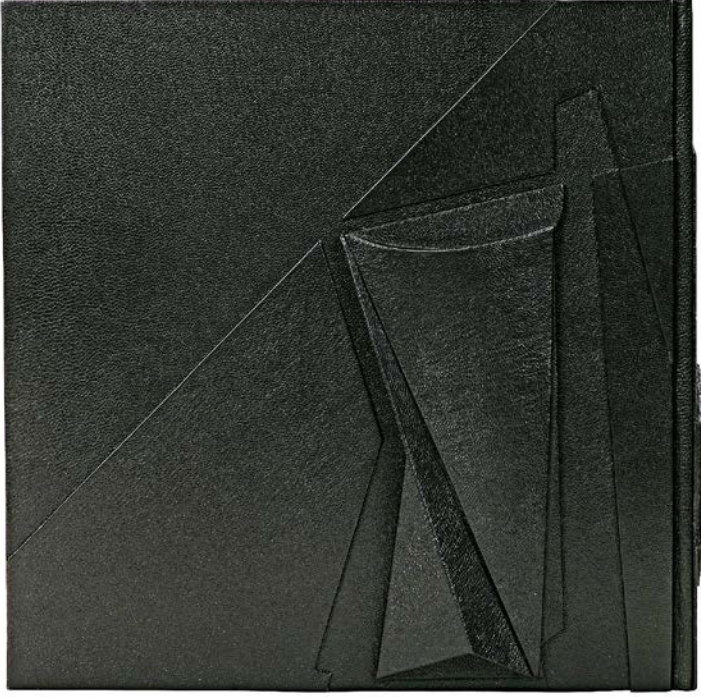
188

WAMB

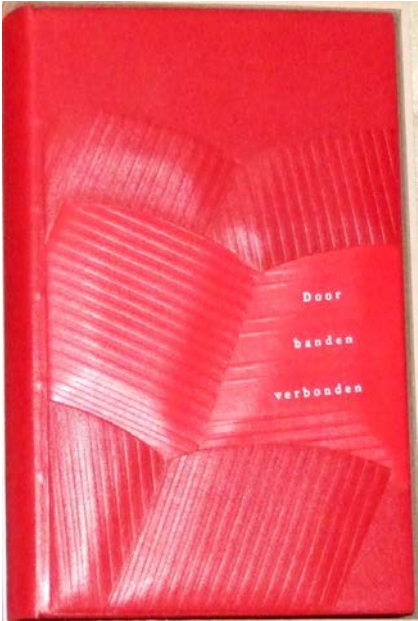
189

KBR

190

KBH

191

JSvL

192

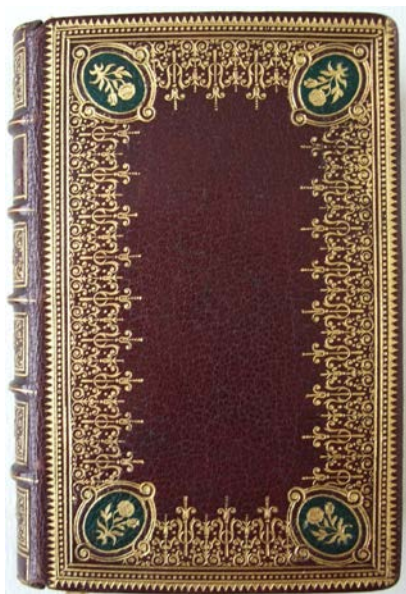
BWW

193

KBH

4 VERSIERING: DECOR
4.1 ALGEMENE BEGRIPPEN

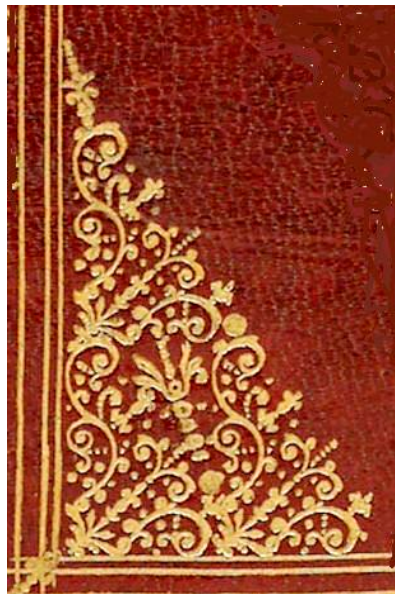
194-196

JSvL

197

JSvL

198

KBH

200

VI

199

KBH

201

VI

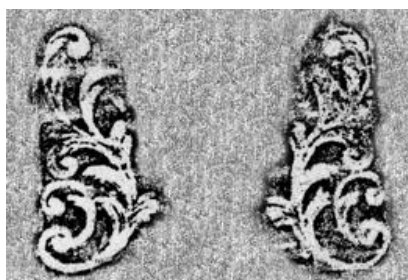
204

UBN

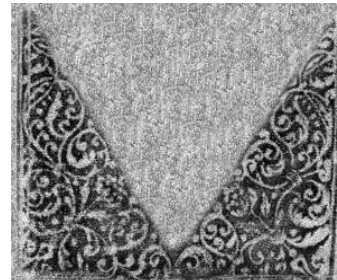
205

KBH

209

DDB

210

DDB

211

KBH

212

KBH

213

KBH

214

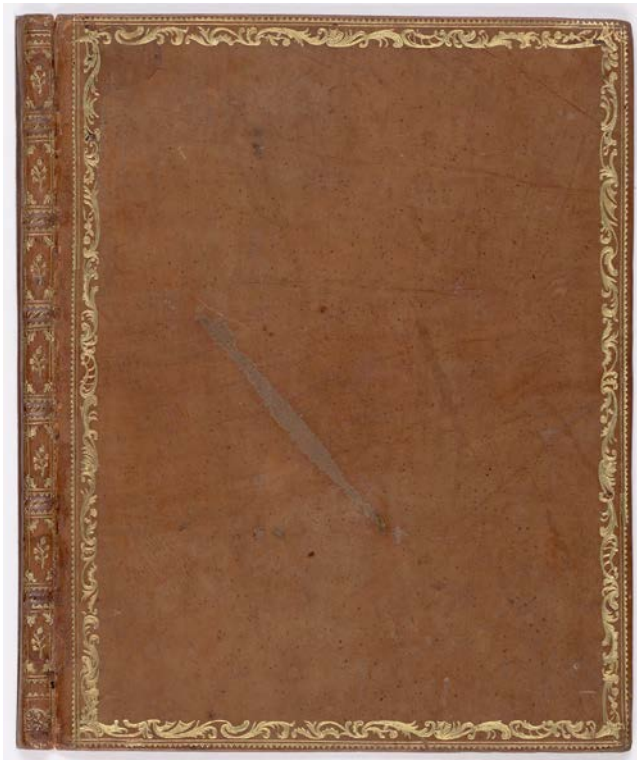
UBN

215

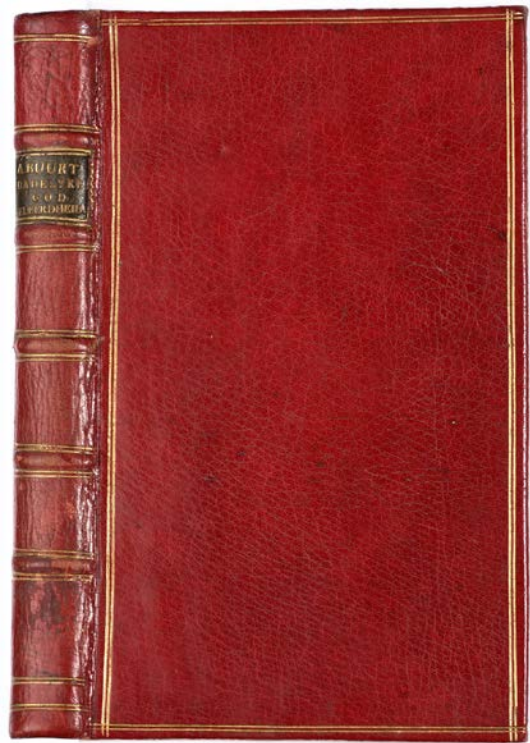
UBN

4.2 PLAATSBEPALENDE BEGRIPPEN

217

KBH

218

KBH

219

KBH

220

UBN

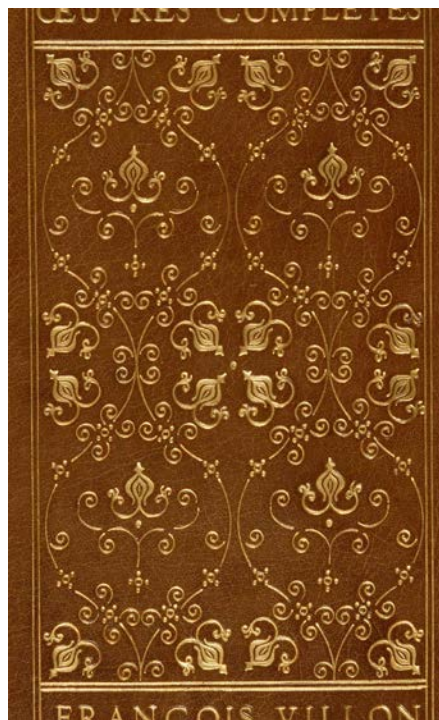
221

KBH

222

JSvL

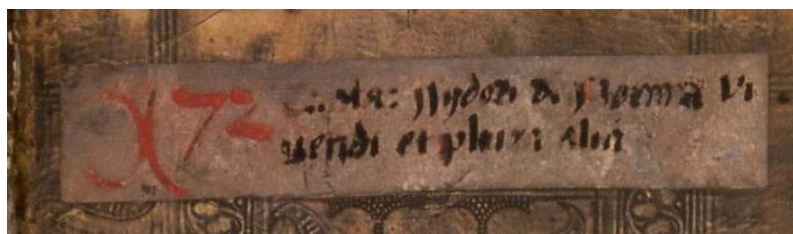
223-224

ECI

225

ECI

226

KBH

227

KBH

228

KBH

229a stempels

KBH

229b stempel

KBH

AFBEELDINGEN 4.2 / 217 - 286

230a stempels

KBH

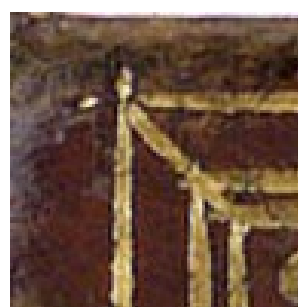
230b stempel

KBH

231

UBN

232

KBH

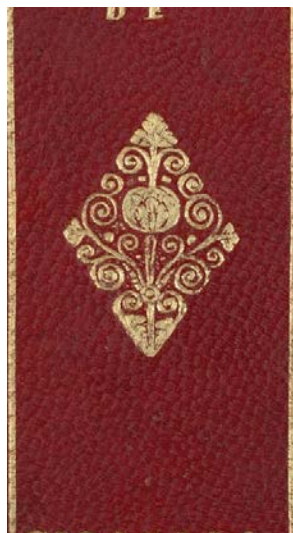
233

KBH

234

KBH

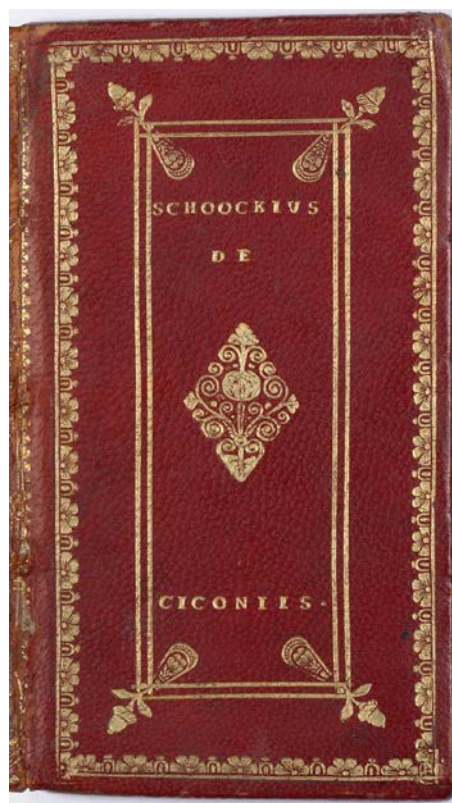
235

KBH

236

JSvL

237

KBH

239

UBN

UBN

241

UBN

242

KBH

243

KBH

244

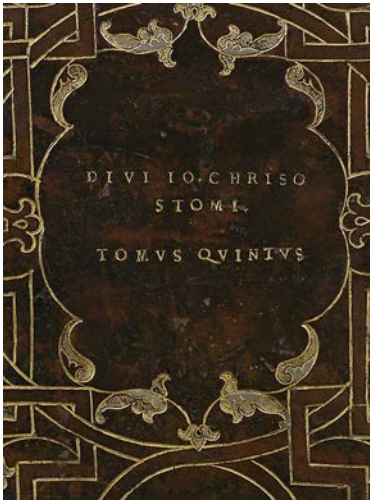
UBN

UBN

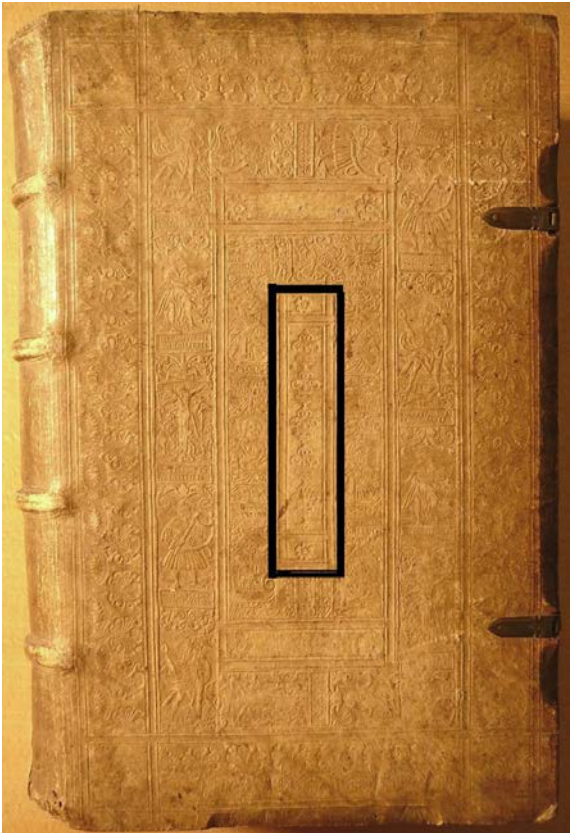
246 UBN 247 UBN

248 KBH

249 KBH

250 UBN

251 UBN

252 JSvL

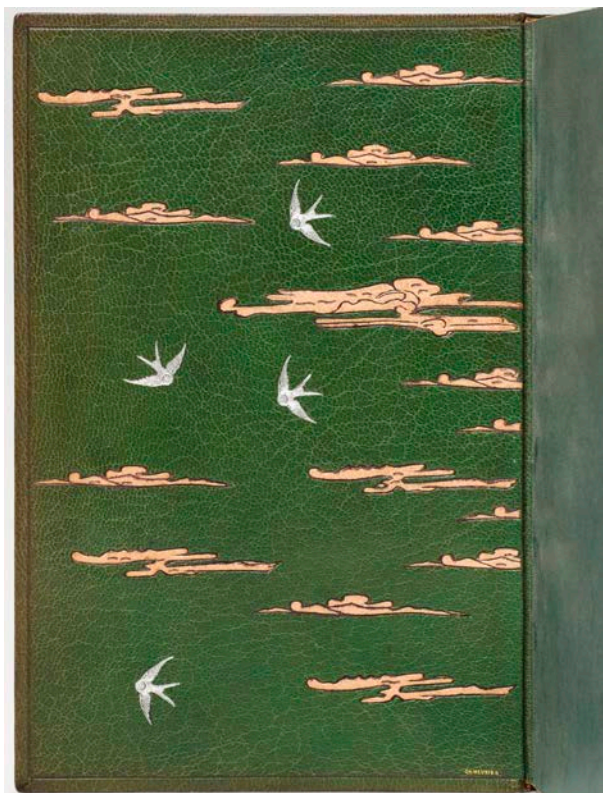
253 WAMB

254 JSvL

255 JSvL

256 BWB

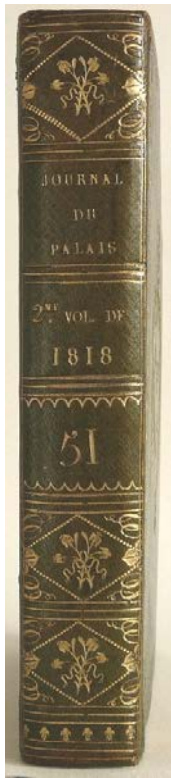
257 WAMB

258 WAMB

259 JSvL

260-261 JSvL

262

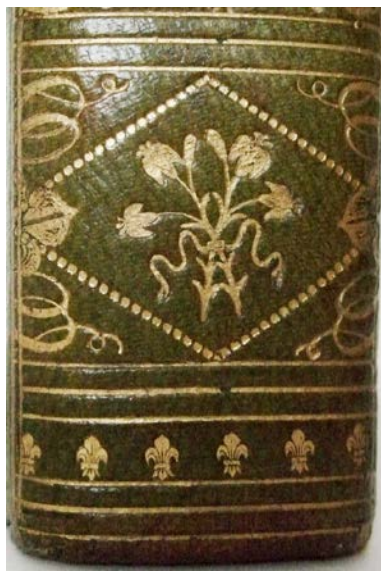
JSvL 263

JSvL

264

JSvL 265

JSvL

266-267

JSvL

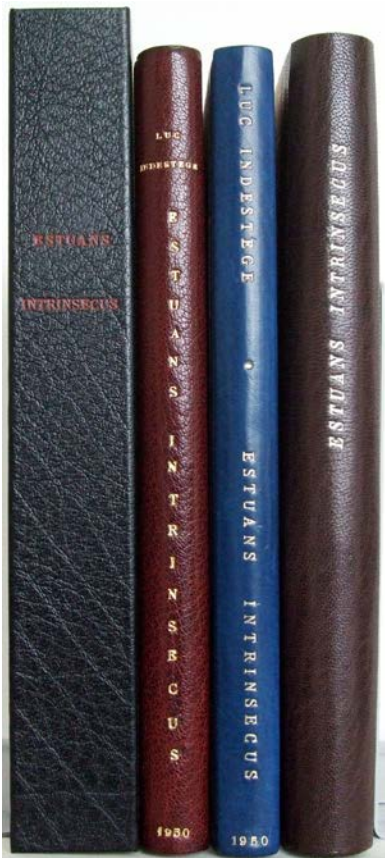
268

JSvL

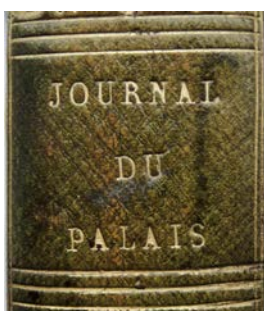
269

JSvL

270

ECI 271

JSvL

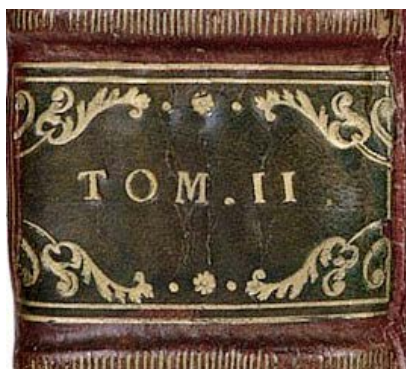
272

JSvL

273

JSvL

274

KBH

276

JSvL

277

JSvL

278

JSvL

AFBEELDINGEN 4.2 / 217 - 286

280

JSvL

281

WAMB

282a bakmarmering

JSvL

282b vlekkenmarmering

JSvL

282c stijfseivering

RBS

283

UBN

284

KBH

285

KBH

286

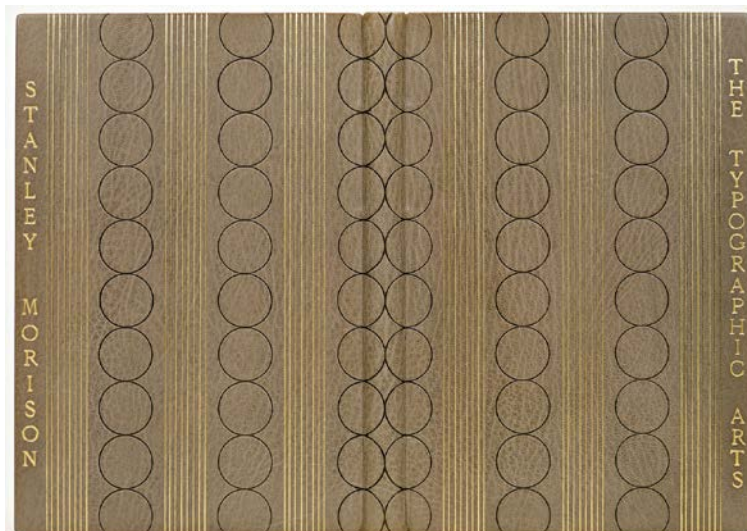
SJVCL

4.3 PATRONEN

287

KBH

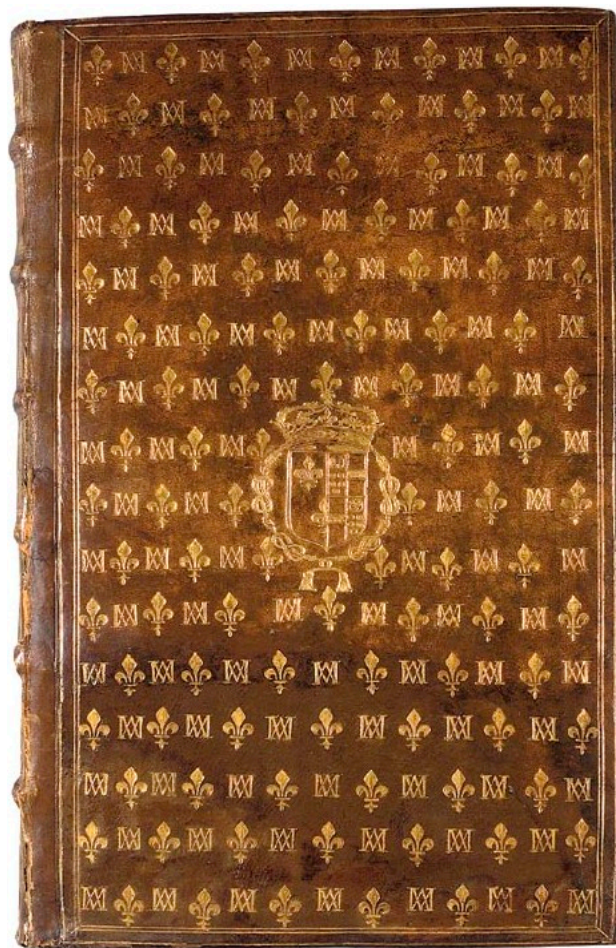
288

KBH

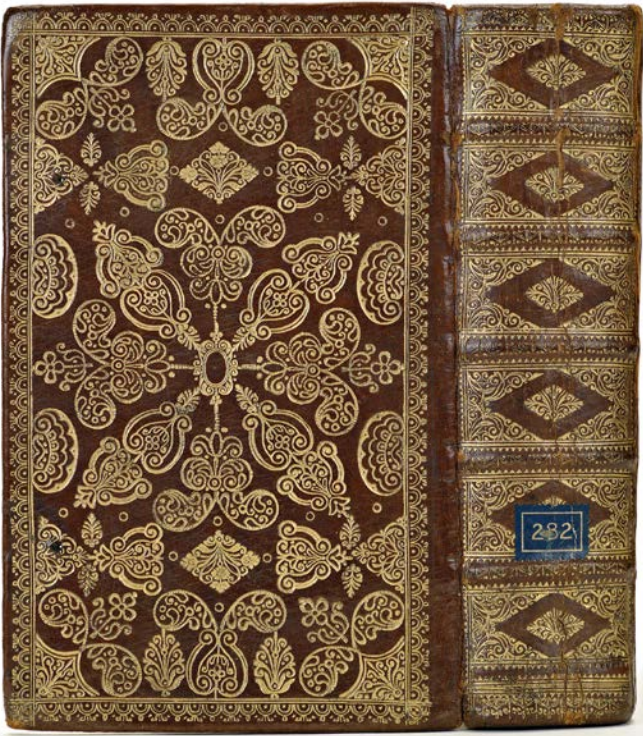
289a strooi patroon

JSvL

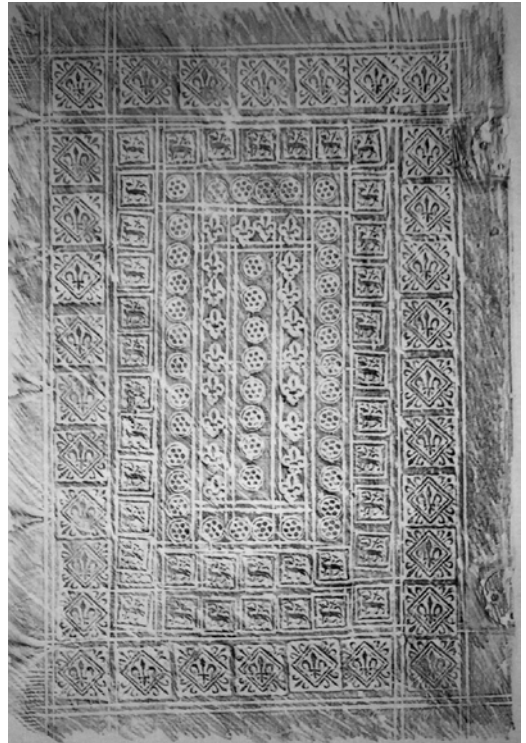
289b alternerend strooi patroon

BWB

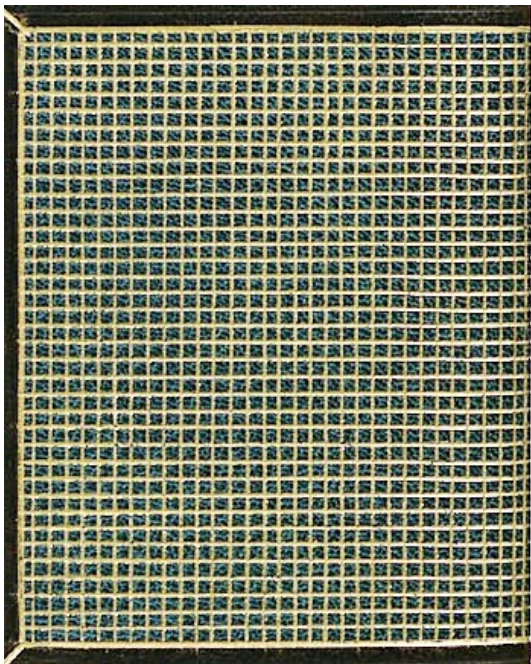
290

KBH

291

VI

292

KBH

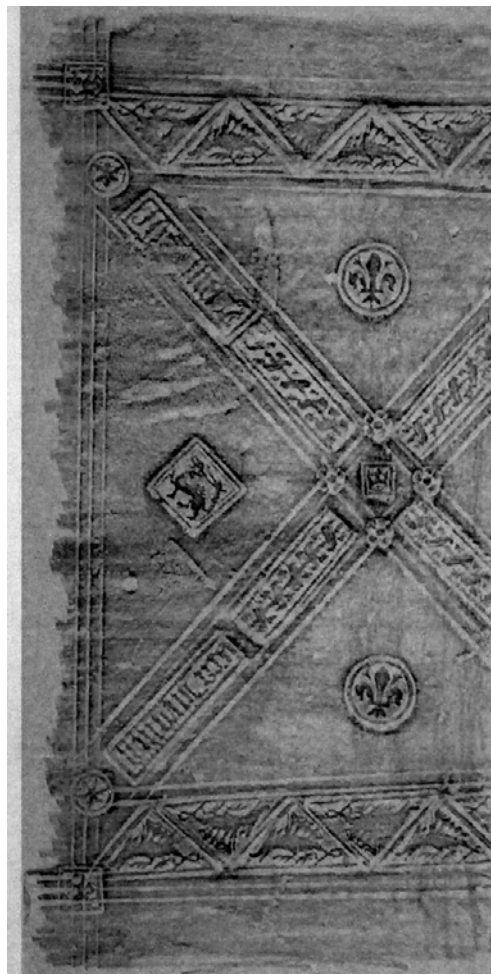

293

SJVCL

294

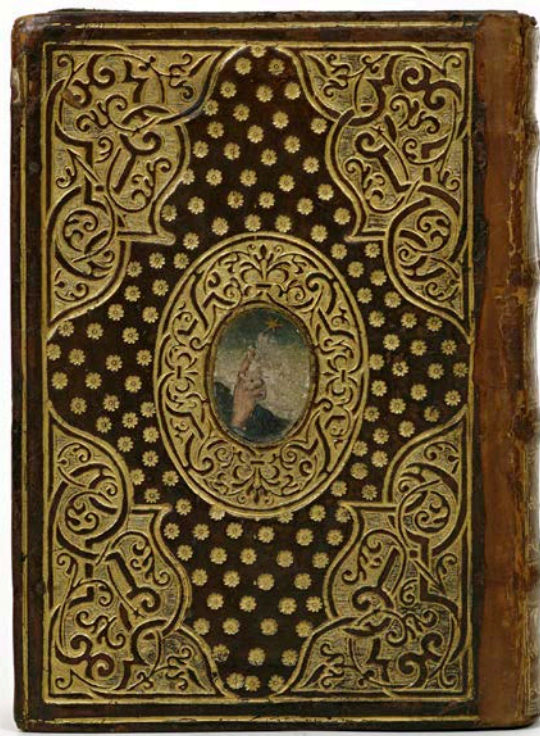
VI 295

VI

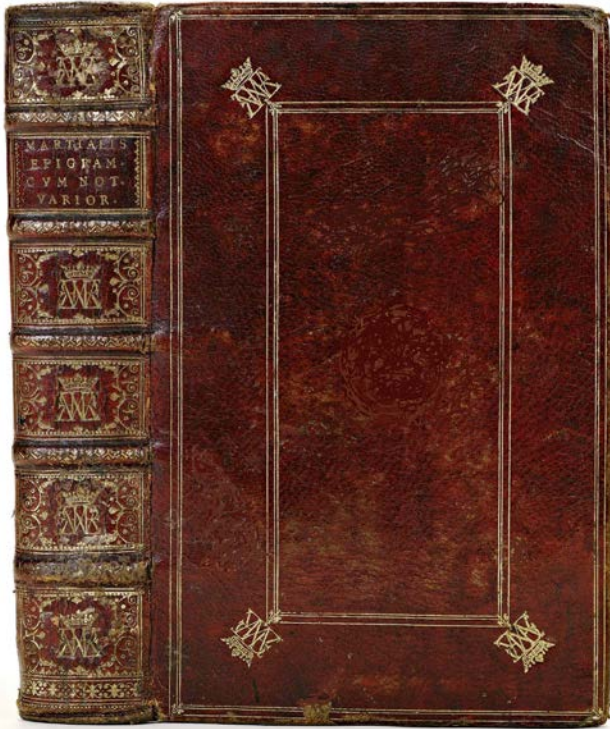
296a midden- en hoekpatroon

KBH

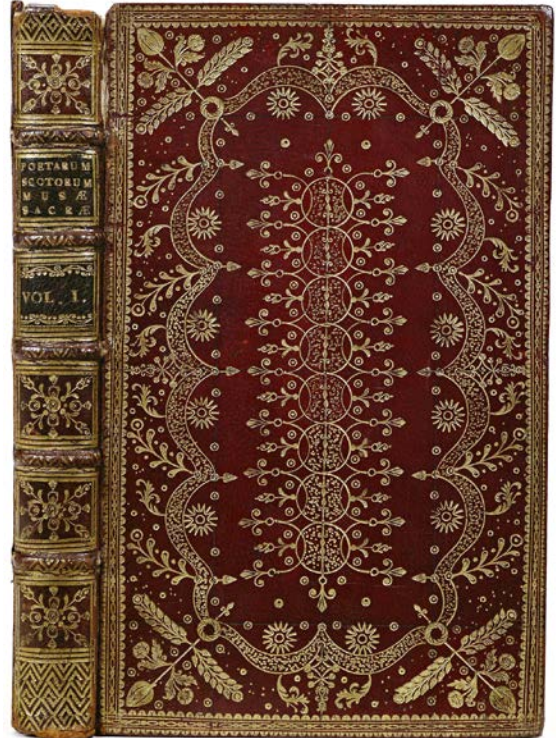
296b Oosters midden- en hoekpatroon

KBH

297

KBH

298

KBH

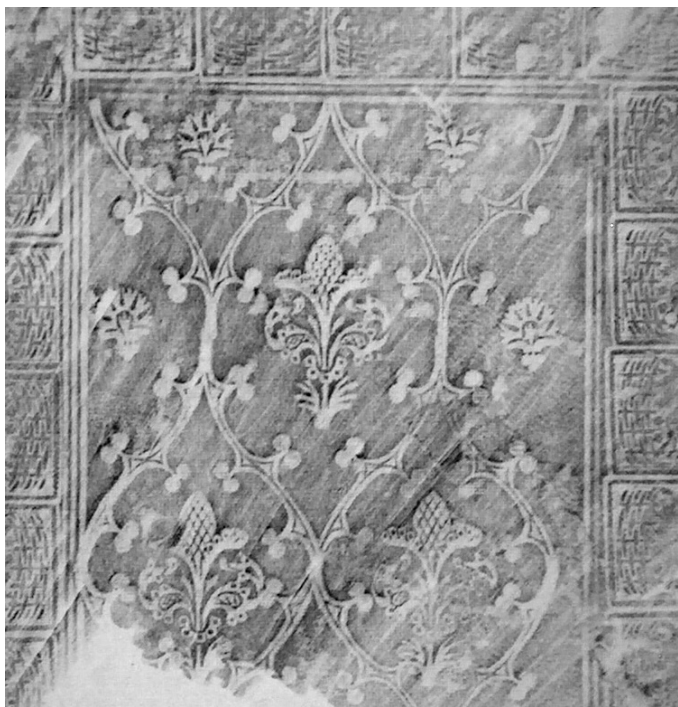
299

KBH

300

UBN

301

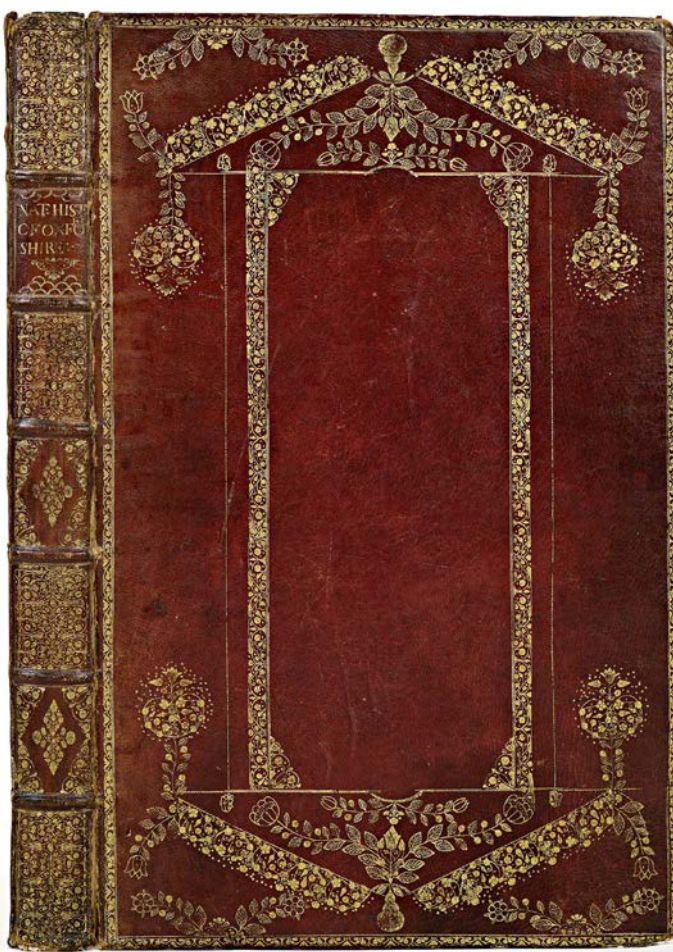
vi 302

UBN

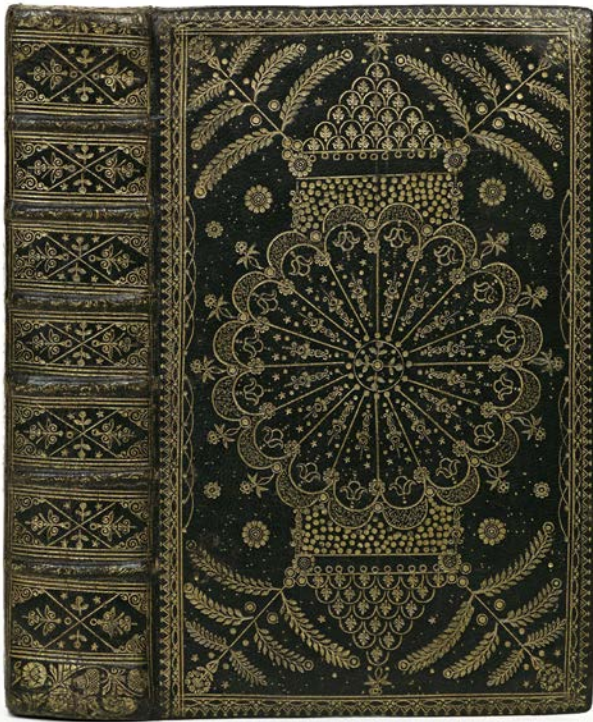
303

BJK

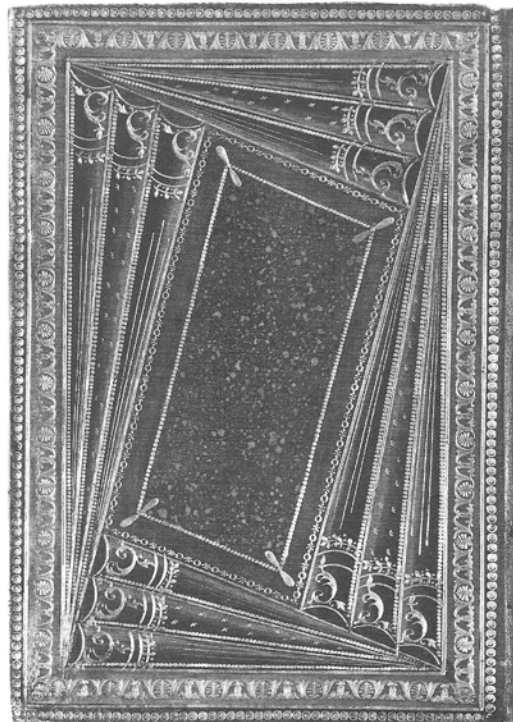
304

KBH

305

KBH

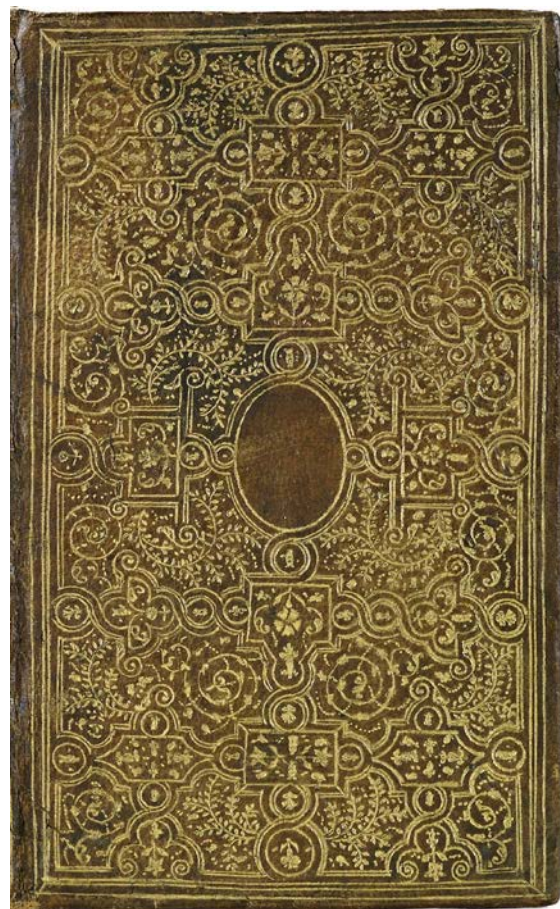
306

Ocho

307

KBH

308

KBH

309a kantwerk, strak

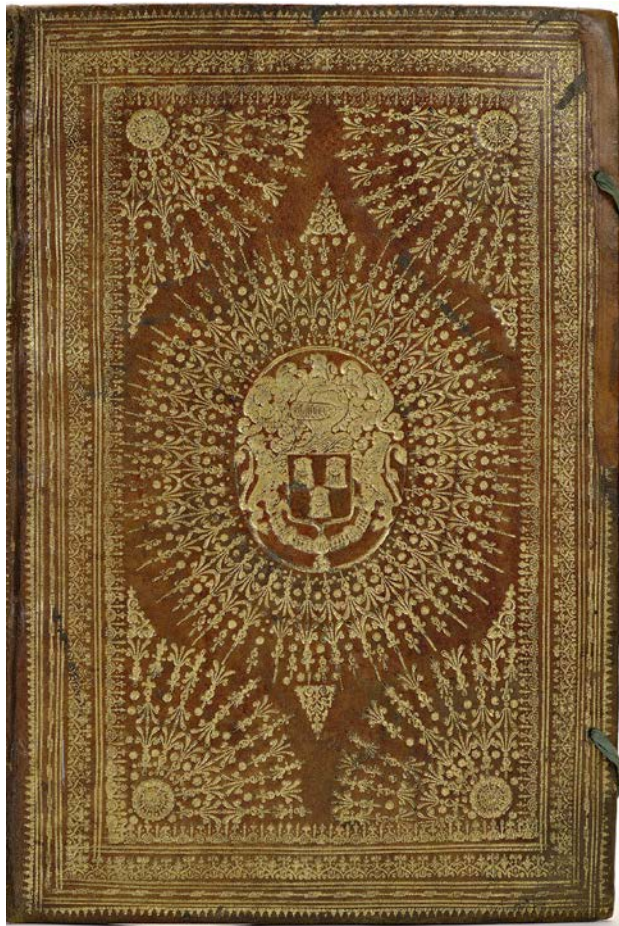
KBH 309b kantwerk, golvend

KBH

310

KBH

311

KBH

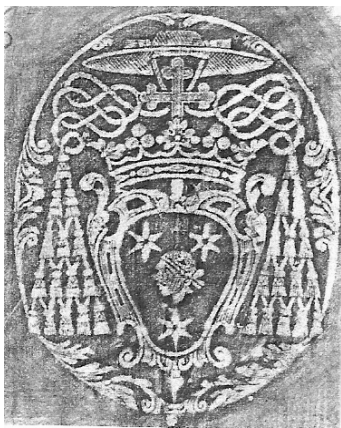

312

KBH

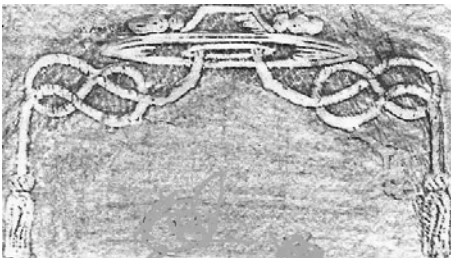
4.4 ICONOGRAFISCHE TERMEN IN SAMENSTELLINGEN

Heraldiek

313

BBS

314

BBS

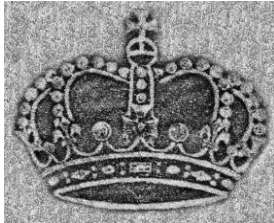
315

BBS

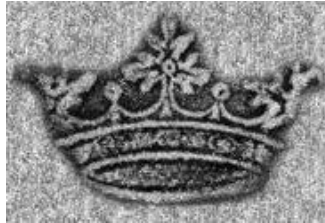
316

BBS

317a gesloten

DDB

317b

open

DDB 318

VI

319

VI

320

DDB

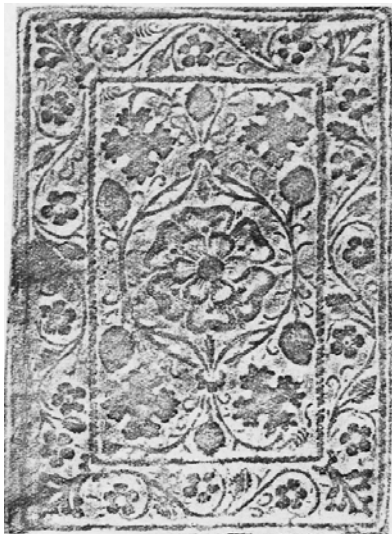
321

DDB

322

VI

323

VI

324

DDB

325

VI

326

VI

Mens in speciale themata →

327a OT+NT JH

327b OT JH

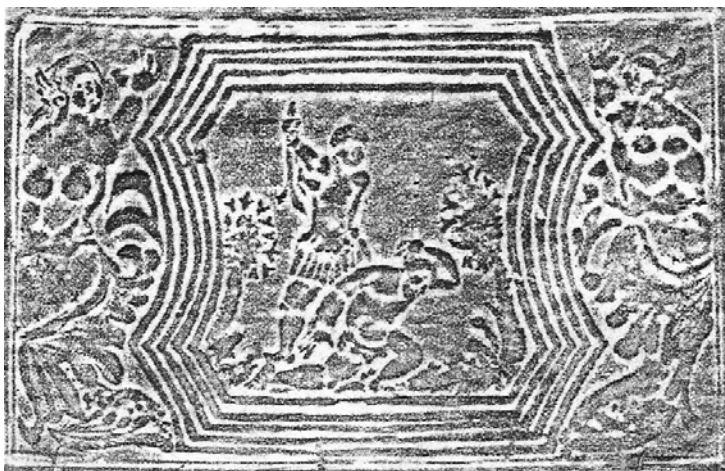

327c NT JH

328

EBDB

329

BBS

330

BBS

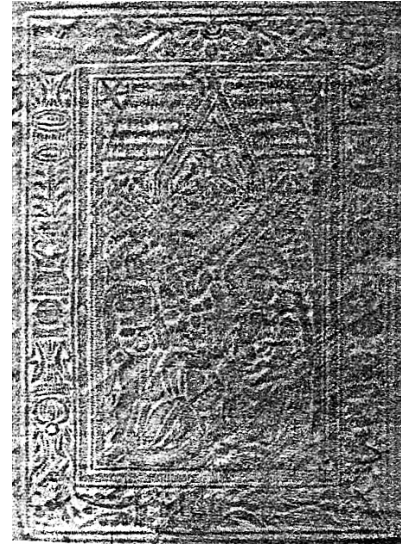
331

UBN

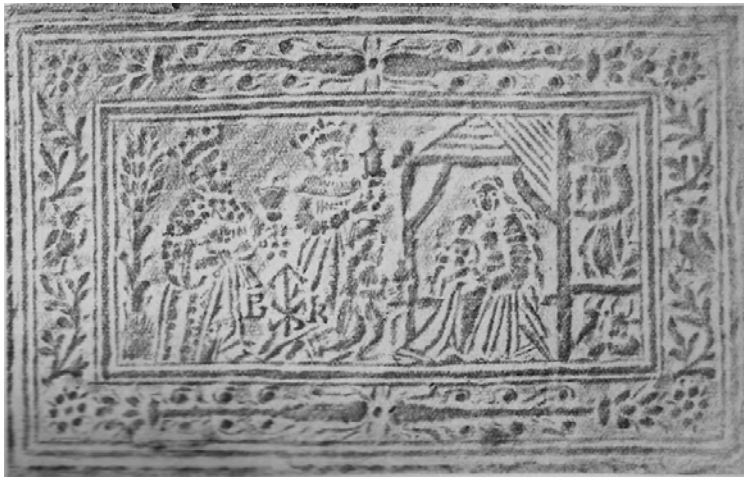
332

VI

333

VI

334

BBS

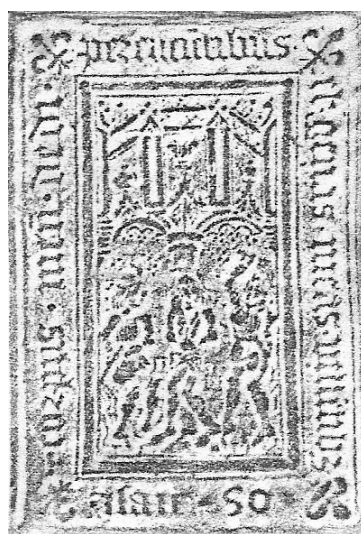
335

BBS

336

BBS

337

BBS

338

VI

339

BBS 340

VI 341

VI

342

VI

343

BBS

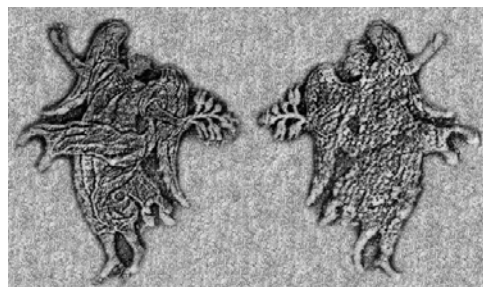
344

BBS

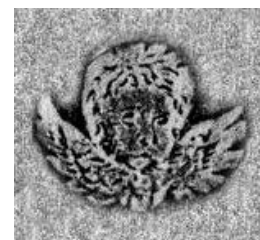
345

BBS

346

DDB

347

DDB

348

VI

349

BBS

350

BBS

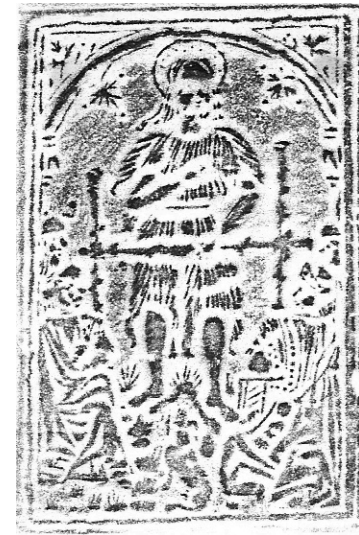
351

VI

352

VI

353

BBS

354a pannel

BBS

354b stempel

VI

355

VI

356

VI

357

BBS 358

BBS

359

VI

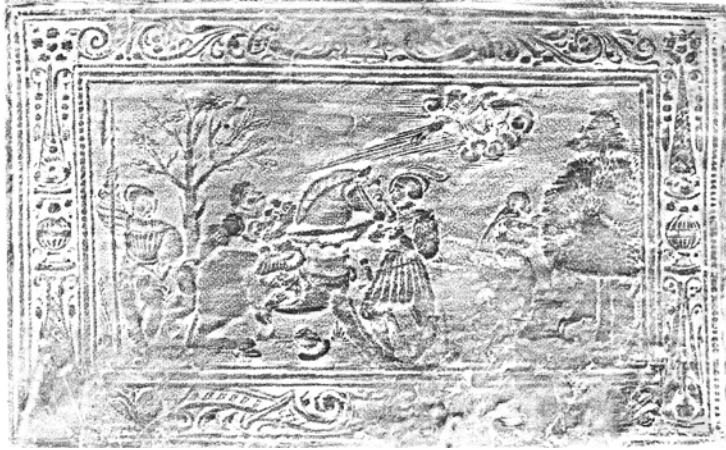
360

BBS

361

VI

362

BBS 363

VI

364

VI

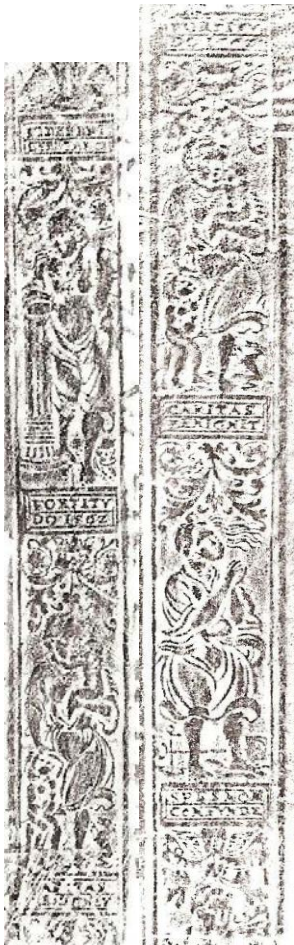

365

BBS 366

VI

367

JSvL 368

BBS 369

EBDB

370

VI

371

JSvL

372

BBS

373

WAMB

374

BBS

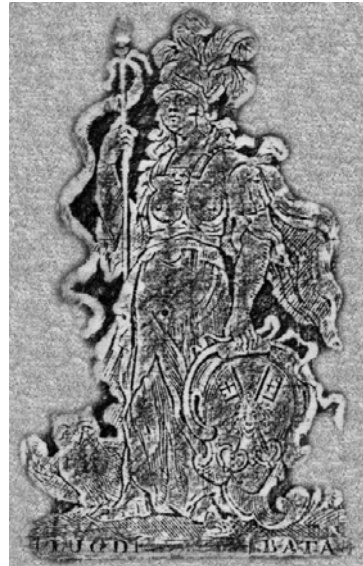
375

EBDB

376

JSvL

377

DDB

378

EBDB

379

JSvL

380

VI

381

EBDB

382

JSvL

383

JSvL

384

BBS

385

BBS

386 JSvL

387

WAMB

388 UBN

389

DDB

390

JSvL

391a fries

VI

391b rol

VI

392

VI

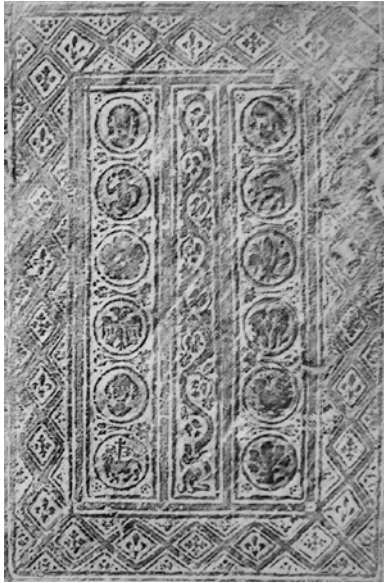
393

VI

394

VI

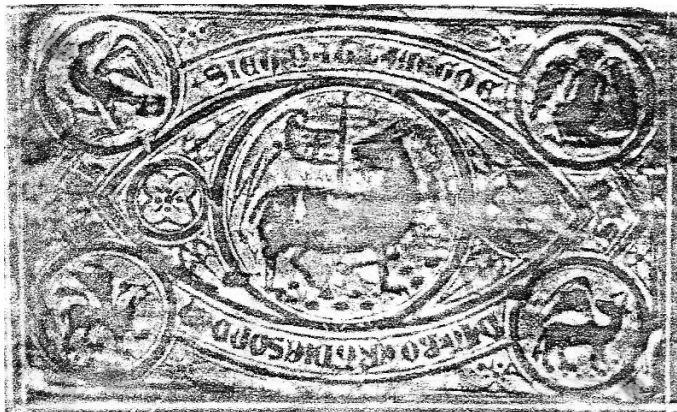
395

VI

396

VI

397

BBS

398

BBS

399

VI

400

VI

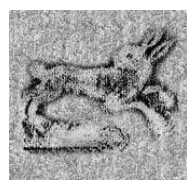
AFBEELDINGEN 4.4 / DIER EN DIERLIJK 395 - 421

401 VI

402 VI

403 DDB

404 DDB

405 EBDB

406 VI

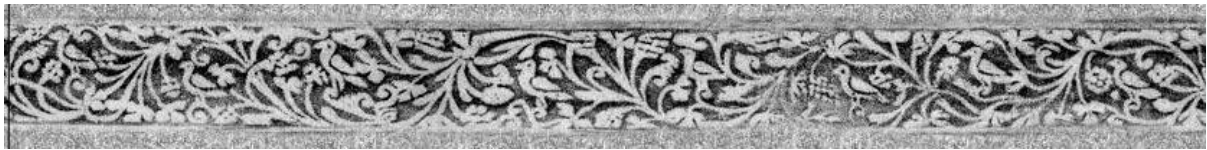
407 EBDB

408 DDB

409 VI

410 DDB

411 DDB

412 DDB

413 DDB

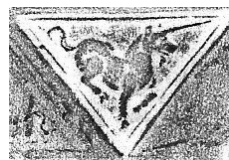
414 VI

415 BBS

416 BBS

417 BBS

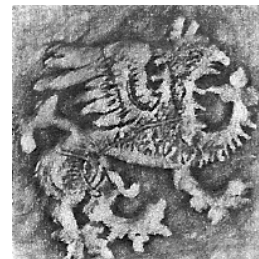
418 VI

419 VI

420 VI

421 BBS

Plantaardig

422

VI

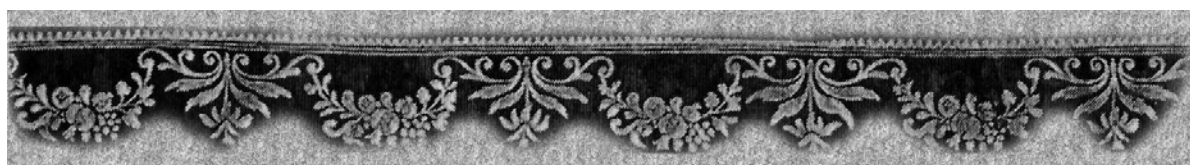
423

DDB

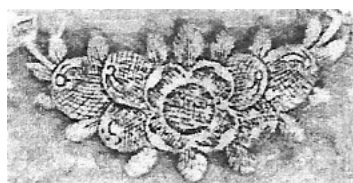
424

DDB

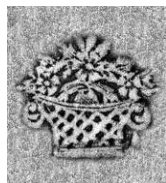
425

DDB

426

DDB

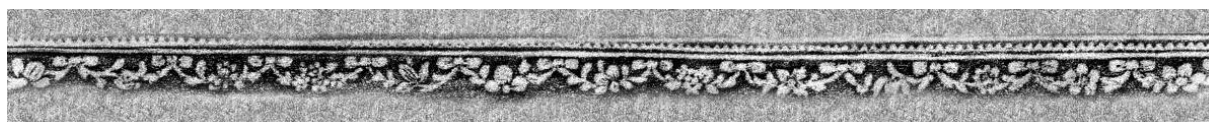
427

DDB

428

BBS

429

DDB

AFBEELDINGEN 4.4 / PLANTAARDIG 422 - 468

430 DDB

431 DDB

432 DDB

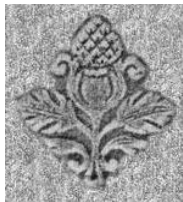
433 DDB

434 UBN

435 VI

436 DDB

437 BBS

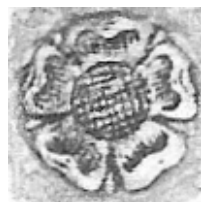
438 DDB

439 BBS

440 BBS

441 DDB

442 VI

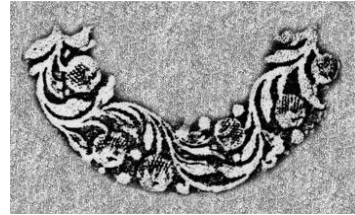
443 DDB

444 DDB

445 KBH

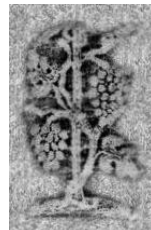
446 DDB

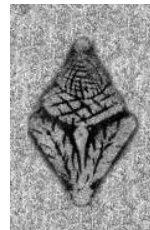
447 DDB

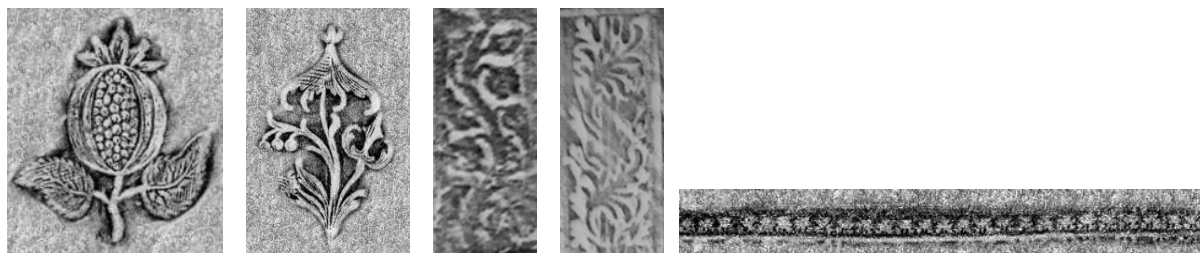
448 DDB

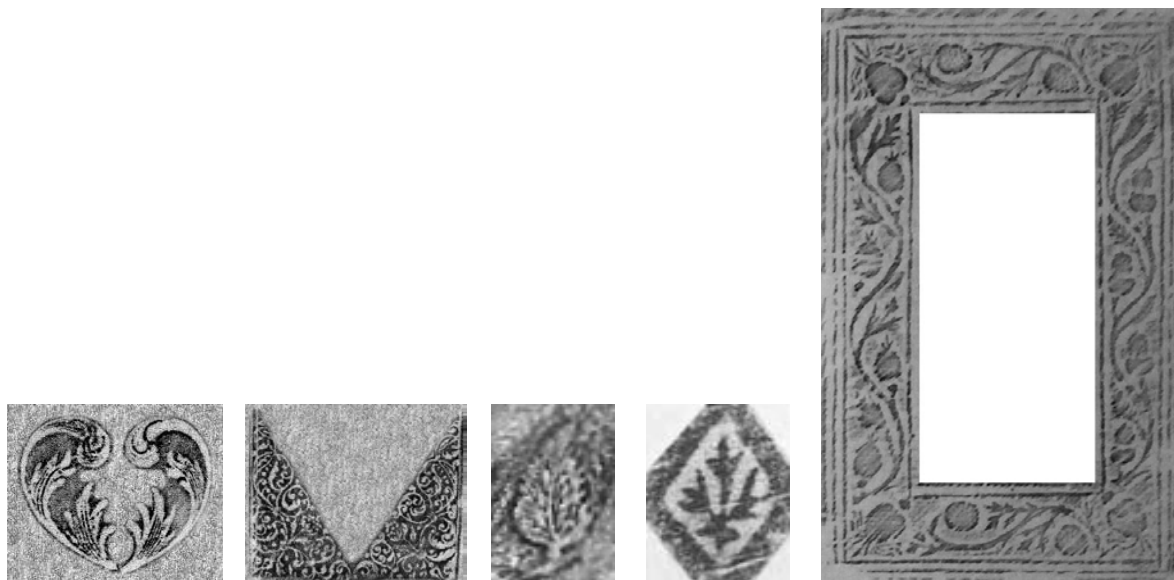
449 DDB

450 DDB

451 DDB 452 DDB 453 VI 454 VI 455 DDB

456 DDB 457 DDB 458 BBS 459 EDBD 460 VI

461 DDB

462 BBS 463 VI 464 VI 465 VI 466s open Ni 466b gesloten Ni 466c gearceerd Ni

467 DDB 468 VI

Object

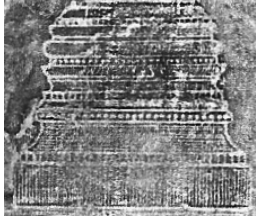

469 BBS 470 BBS 471 BBS 472 BBS 473 BBS

AFBEELDINGEN 4.4 / OBJECT 469 - 487

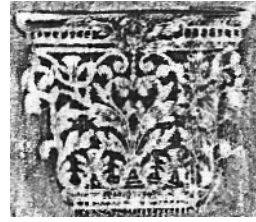
474 VI

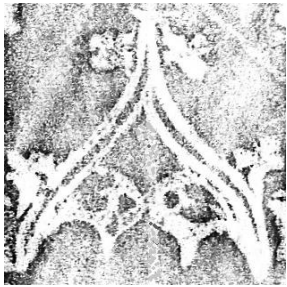
475 BBS

476 DDB

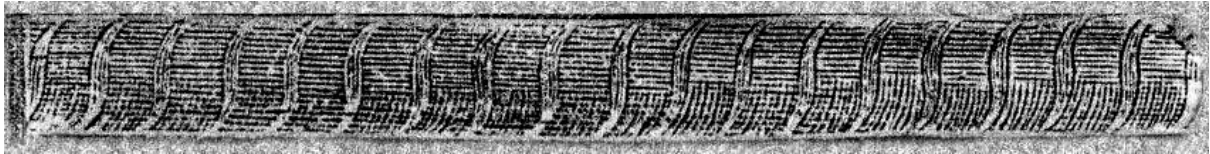
477 BBS

478 JSvL

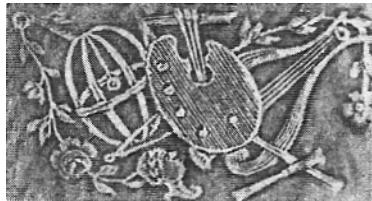
479 WAMB

480 DDB

481 VI

482 DDB

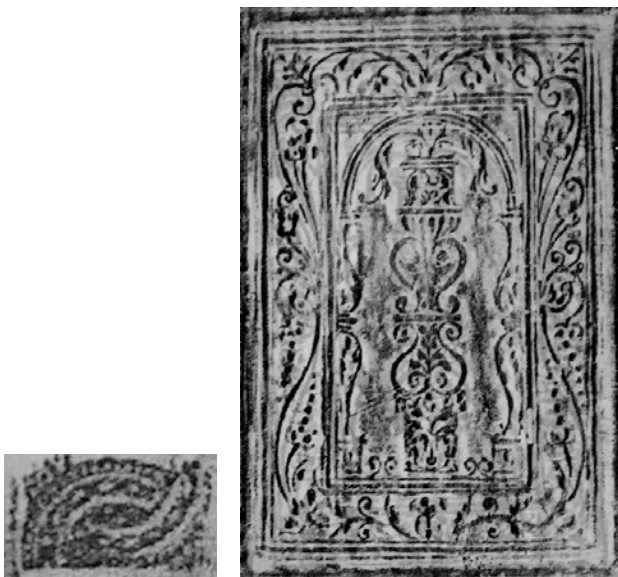
483 BBS

484 KBH

485a recht VI

485b gebogen VI

486 VI

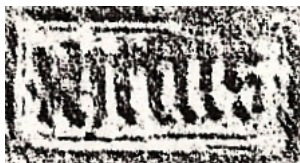
487 BBS

Letters, cijfers, notatie

488-489

VI

490

JH

491

BBS

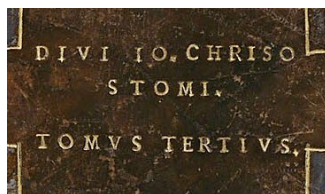
492

VI

493

VI

494

KBH

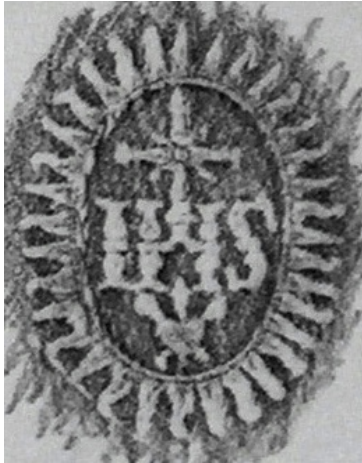
495

VI

496

VI

497

BBS

498

VI

499

DDB

500

DDB

Geometrisch

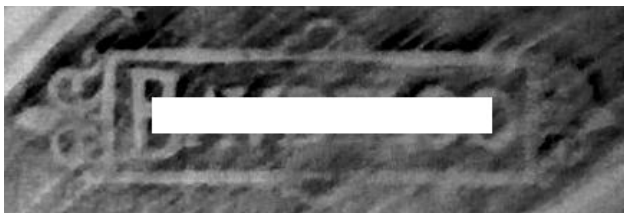
501

DDB

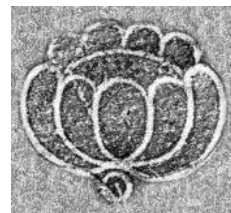
502

KBH

503

VI

504

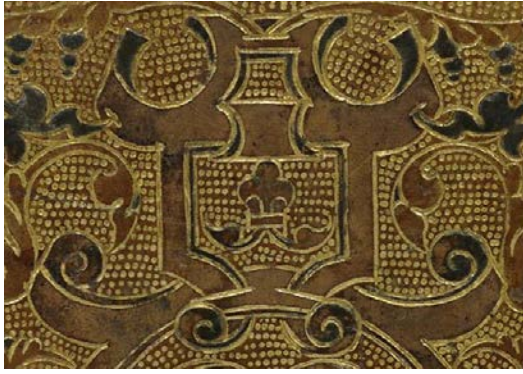
DDB

505

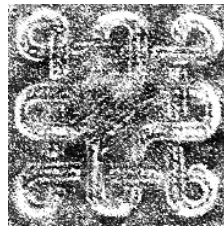
EBDB

AFBEELDINGEN 4.4 / GEOMETRISCH 501 - 538

506

KBH

507

BBS

508

DDB

509

VI

510

BBS

511

BBS

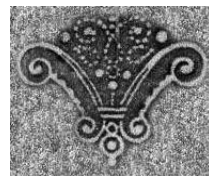
512

VI

513

DDB

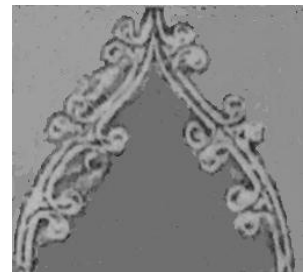
514

DDB

515

BBS

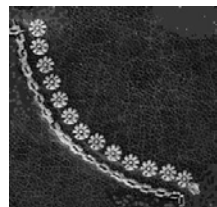
516

VI

517

DDB

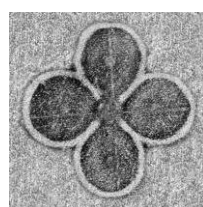
518

KBH

519

DDB

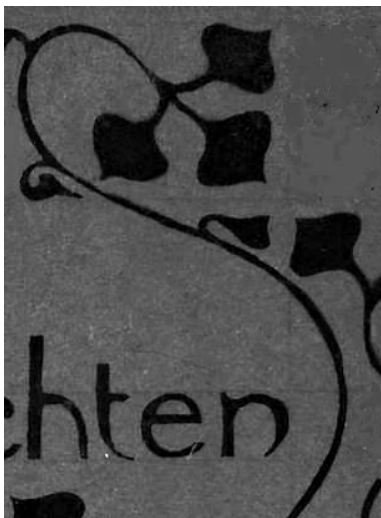
520

DDB

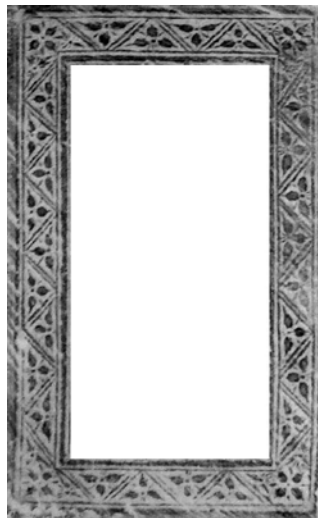
521

DDB

522

KBH

523

VI

524

DDB

525

UBN 526-dubbellijn

DDB

526-tripellijn

DDB 527

DDB

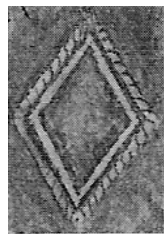
528

DDB

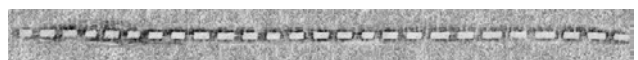
529

VI

530

DDB

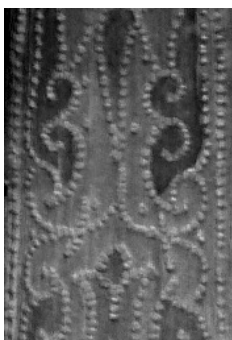
531

DDB

532

DDB

533

WAMB

534

WAMB

535 DDB

536

KBH

537

DDB

538 DDB

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Selectieve literatuurlijst die enerzijds door ons geconsulteerde werken op vakterminologisch gebied bevat, anderzijds publicaties die op heldere wijze veel van de soort banden die in deze terminologie een benaming hebben gekregen, illustreren.

NEDERLANDS

BDI-Terminologie: Verklarend woordenboek van Nederlandse termen op het gebied van bibliotheek- en documentaire informatie, met vertalingen. Red. P.J. van Swigchem en E.J. Slot. Den Haag: Nedeerlands Bibliotheek en Lektuur Centrum, 1990.

Bernard, Georges. *De boekband in België in de 19de en 20ste eeuw.* Beschrijvende catalogus. Historische inleiding door Paul Culot. Brussel: Bibliotheca Wittockiana, 1985. - Tweetalig Frans = Nederlands.

Boekbanden uit vijf eeuwen: catalogus van de tentoonstelling in de Centrale Bibliotheek van de Rijksuniversiteit. (door Luc Indestege).Gent: Universiteitsbibliotheek, 1961.

'Boekbandstempels. Systeem voor het ordenen van wrijfsels' door E. Cockx-Indestege & J. Storm van Leeuwen, m.m.v. Willem G.H. Barends, Wim van Dongen, Jos. M.M. Hermans en Rens Top, in *Archives et Bibliothèques de Belgique / Archief- en Bibliotheekwezen in België*, 62 (1991) p. 1-98.

Cockx-Indestege, Elly. 'Classica et humanistica: een Belgische incunabelcollectie uit de twintigste eeuw' in *De Gulden Passer*, 81 (2003) p. 1-113.

Cockx-Indestege, Elly & Jan Storm van Leeuwen, m.m.v. Dirk Imhof. *Blind bestempeld en rijk verguld: boekbanden uit zes eeuwen in het Museum Plantin-Moretus.* Tentoonstellingscatalogus. Antwerpen: Museum Plantin-Moretus/Prentenkabinet, 2005 (Publicaties van het Museum Plantin-Moretus/Prentenkabinet, 42). - Glossarium: p. 301-303.

Culot, Paul. 'Figuratief en abstractie [abstract]' in *Art nouveau België*. Europalia 80 België 150. Tentoonstelling Paleis voor Schone Kunsten. Brussel: Vereniging voor tentoonstellingen, 1980, p. 205-214.

Deguelde, Gilberte. *Huldealbums, guldenboeken en gedenkboeken (1855-1960).* Inventaris. Antwerpen, Stad. Antwerpen: Stadsarchief, 1997.

Dongen, Gerrie van. *Gebonden in Nijmegen: boekbanden en randversiering van handschriften en oude drukken in Nijmegen in de vijftiende en zestiende eeuw.* M.m.v. Paul Begheyn. Nijmegen: Nijmeegs Museum Commanderie van Sint-Jan, 1996.

Geurts, A.J. *In de ban van de band. Enkele notities over boekbanden en boekbinden geïllustreerd met voorbeelden uit Zutphense collecties.*Gent: Vlaamse Handboekbindersgilde, 1987.

Hermans, Jos. M.M. 'Boekbanden rond 1500. Voorstel tot systematisering van de beschrijving van bandversiering gekenmerkt door een ruitmotief, met als voorbeeld een groep banden uit Groningen', in: *Ontsluiting van middeleeuwse handschriften in de Nederlanden. Verslag van studiedagen gehouden te Nijmegen, 30-31 maart 1984.* Red. A.J. Geurts. Nijmegen ; Grave: Alfa, 1987, p. 113-149.

Hermans, Jos. M.M. *Boeken in Groningen vóór 1600: Studies rond de librije van de Sint-Maarten.* [Deeluitgave]. Proefschrift. Rijksuniversiteit Groningen, 10 september 1987.

Indestege, Luc. 'De boekband in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de 16de eeuw', in: *De Gulden Passer*, 34 (1956) p.40-71.

Kneep en binding; een terminologie voor de beschrijving van de constructies van oude boekbanden. Samengesteld door W.K. Gnirrep, J.P. Gumbert en J.A. Szirmai. Den Haag: Koninklijke Bibliotheek, 1992.

Leidraad bij het beschrijven van een boekband. Samengesteld door G. Gerritsen-Geywitz, A.J. Geurts, H.M.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Hülsmann, J. Storm van Leeuwen. Brussel, 2002 (Archives et Bibliothèques de Belgique = Archief- en Bibliotheekwezen in België, extranummer 67).

Linden, Fons van der. *In linnen gebonden: Nederlandse uitgeversbanden van 1840 tot 1940*. M.m.v. Albert Struik. Veenendaal: Gaade, 1987.

Sierpapier & marmering, een terminologie voor het beschrijven van sierpapier en marmering als boekbandversiering. Samengesteld door E. Cockx-Indestege, C. Greven, H. Porck, J. Storm van Leeuwen. Den Haag: Koninklijke Bibliotheek; Brussel: Koninklijke Bibliotheek Albert I, [1994].

Sluitwerk, bijdrage tot de terminologie van de boekband. Samengesteld door E. Cockx-Indestege & J. M.M. Hermans, m.m.v. G. Adler & J. Storm van Leeuwen. Brussel, 2004 (Archives et Bibliothèques de Belgique numéro spécial 71 / Archief- en Bibliotheekwezen van België extranummer 71).

Storm van Leeuwen, Jan. *De achttiende-eeuwse Haagse boekband in de Koninklijke Bibliotheek en het Rijksmuseum Meermannno-Westreenianum*. 's-Gravenhage: Koninklijke Bibliotheek, 1976.

Storm van Leeuwen, Jan. *De meest opmerkelijke boekbanden uit eigen bezit: catalogus van de tentoonstelling...in de... Koninklijke Bibliotheek*. 's-Gravenhage, 1983.

Storm van Leeuwen, Jan. *75 jaar boekbindkunst in Nederland*. Tentoonstelling ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de FGE (de vroegere Nederlandsche Bond van Boekbinders-Patroons), 13 maart - 27 april 1984, Koninklijke Bibliotheek. Amsterdam, 1984.

Storm van Leeuwen, Jan. *Vorstelijke boekbanden uit de Koninklijke Bibliotheek*. Tentoonstelling van gesigneerde 19e-eeuwse banden... 's-Gravenhage: Rijksmuseum Meermannno-Westreenianum / Museum van het Boek, 1978.

Timmers, J.J.M. *Symboliek en iconographie der christelijke kunst*. Roermond-Maaseik, 1947; tweede herziene druk: *Christelijke symboliek en iconografie*. Bussum, 1974.

Verheyden, Prosper. 'Banden met blinddruk bewaard in het Museum Plantin-Moretus', in: *Tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen*, 4 (1906) p. 28-37, 51-63, 117-128, 163-169.

Verheyden, Prosper. 'Boekbanden uit 's-Hertogenbosch', in: *Het Boek*, 21 (1933) p. 209-239.

Verheyden, Prosper. 'Noordhollandse boekbanden', in: *Het Boek*, 31 (1952-1954) p.197-239.

Verheyden, Prosper. 'Plantijnsche bandmerken', in: *Tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen*, 8 (1910) p. 263-265.

Verheyden, Prosper. 'Zestiende-eeuwsche registerbanden', in: *Tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen*, 5 (1907) p. 124-137.

DUIJS

Ammering, Ernst. *Bucheinbände*. Dortmund: Harenberg Kommunikation, 1985.

Arnim, Manfred von. *Europäische Einbandkunst aus sechs Jahrhunderten: Beispiele aus der Bibliothek Otto Schäfer*. Schweinfurt, 1992.

Einbanddatenbank (EBDB), Berlin: <http://www.hist-einband.de/index.shtml>

Einbandforschung. Informationsblatt des Arbeitskreises für die Erfassung, Erschließung und Erhaltung historischer Bucheinbände (AEB). Berlin: Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Heft 1 (Oktober 1997) - .

Helwig, Hellmuth. *Einführung in die Einbandkunde*. Stuttgart: Hiersemann, 1970

Hiller, H. & St. Füssel. *Wörterbuch des Buches – mit Online Aktualisierung*. 7e Aufl. Frankfurt/M: Klostermann, 2006.

Indestege, Luc. ‚Schmuckformen auf flämischen Einbänden im ausgehenden Mittelalter: beschriftete Rankenplatte‘, in: *Gutenberg Jahrbuch*, (1958) p. 271-287.

Indestege, Luc. ‚Zierformen auf Einbänden Brügger Kaufmannsbücher‘, in: *Gutenberg Jahrbuch*, (1965) p. 399-405.

Jakobi, Christine. *Buchmalerei, Ihre Terminologie in der Kunstgeschichte*. Berlin: Dietrich Reimer, 1991. (6.2 Einband)

Kersten, Paul. *Wörterbuch der Fachausdrücke in der Buchbinderei. Französisch-Deutsch und Deutsch-Französisch*. Halle: Wilhelm Knapp, 1937.

Kuhn, Hilde. *Wörterbuch der Handbuchbinderei und Einbandrestaurierung*. Stuttgart: Hettler, 1969.

Moessner, Gustav. *Buchbinder ABC*. Bearb. von Hans Kriechel. Bergisch Gladbach: Zanders Feinpapiere AG, 1981.

Quarg, Gunter. *Vom Kettenbuch zur Collage: Bucheinbände des 15. bis 20. Jahrhunderts aus den Sammlungen der Universitäts- und Stadtbibliothek Köln*. Köln, 2002.

Rabenau, Konrad von. *Deutsche Bucheinbände der Renaissance um Jakob Krause, Hofbuchbinder des Kurfürsten August I. von Sachsen*. Brüssel: Bibliotheca Wittrockiana, 1994.

Rößler, Martin. *Begriffswörterbuch für Buchbinder*. Berlin: Kein Verlag, 1999.

Schunke, Ilse. *Die Schwenke-Sammlung gotischer Stempel- und Einbanddurchreibungen nach Motiven geordnet und nach Werkstätten bestimmt und beschrieben*. Fortgeführt von Konrad von Rabenau. Berlin: Akademie Verlag, 1979, 1996 (Beiträge zur Inkunabelkunde, Dritte Folge, 7 & 10).

Wagner, Bettina. *Außen-Ansichten: Bucheinbände aus 1000 Jahren aus den Beständen der Bayerischen Staatsbibliothek München. [Ausstellungskatalog]*. Wiesbaden: Harrossowitz, 2006.

Ziesche, Eva & Peter Jörg Becker. *Bezeichnungen von Einbandeinzelstempeln und Deckerlmustern (15. und erstes Viertel des 16. Jahrhunderts)*. [Berlin, 1977]. [Typoscript].

ENGELS

Bearman, F.A. , N.H. Krivatsy, J.F. Mowery, *Fine and historic bookbindings from the Folger Shakespeare Library*. Washington: The Folger Shakespeare Library, H.N. Abrams, 1992.

Binding terms: a thesaurus for use in rare book and special collections cataloguing. Prepared by the Standard Committee of the Rare Books and Manuscripts Section (ACRL/ALA). Chicago: ACRL, 1988.

Carter, John. *ABC for book-collectors*. London: Rupert Hart-Davis, 1972.

Foot, Mirjam M. *The Henry Davis Gift, a collection of bookbindings*. Vols I-III. London: The British Library, 1978-2010.

Foot, Mirjam M. ‚Bindings with cut-leather work‘, in *Bulletin du Bibliophile* (1991) p. 19-41.

Goldschmidt, E. P. *Gothic and renaissance bookbindings*. London, 1928-1929, 2 bdn..

Greenfield, Jane. *ABC of Bookbinding: A Unique Glossary*. Newcastle, Carlton: Oak Knoll Press, The Plough Press, 2002.

History, The- of bookbinding 525-1950 A.D. Foreword: Dorothy Miner. An exhibition held at the Baltimore Museum of Art November 12, 1957 to January 12, 1958 organized by the Walters Art Gallery and presented in cooperation with the Baltimore Museum of Art. Baltimore, Md: Trustees of the Walters Art Gallery, 1957.

Hobson, A.R.A. *Humanists and bookbinders: the origins and diffusion of the humanistic bookbinding 1459-1559, with a census of historiated plaquette and medallion bindings of the Renaissance*. Cambridge: University Press, 1989.

Indestege, Luc. 'Heads-in-medallion panels as binding decoration in the Netherlands during the sixteenth century', in: *Studia bibliographica in honorem Herman de La Fontaine Verwey: A collection of essays and studies in bibliography and allied subjects*. Ed. S. van der Woude. Amsterdam: Hertzberger, 1968, p. 276-296.

Ligatus, London: www.ligatus.org.uk/glossary

Miller, Julia. *Books will speak plain: A handbook for identifying and describing historical bindings*. Ann Arbor, Mi: The Legacy Press, 2010.- Glossary: p. 412-479.

Needham, Paul. *Twelve centuries of bookbindings 400-1600*. New York: The Pierpont Morgan Library; London: Oxford University Press, 1979.

Oldham, J.B. *English blind-stamped bindings*. Cambridge, 1952 (The Sanders Lectures 1949). - Glossary of terms: p. 63-66.

Roberts, Matt T. & Don Etherington. *Bookbinding and the conservation of books: A dictionary of descriptive terminology*. Drawings by Margaret R. Brown. Washington: Library of Congress, 1982.

Smith, F.R. *Practical leatherwork: a textbook for students and craft workers*. London: I. Pitman & sons, 1929.

Storm van Leeuwen, Jan. *Dutch Decorated Bookbinding in the Eighteenth Century*. (Translation: Nancy Forest Flier, Anna Harvey-Simoni). 't Goy-Houten: HES & De Graaf, 2006, 4 vols.

Storm van Leeuwen, Jan. 'Some observations on Dutch publishers' bindings up to 1800', in: *Bookbindings & other bibliophily, Essays in honour of Anthony Hobson*. Ed. Denis E. Rhodes; foreword by Frederick B. Adams. Verona: Ed. Valdonega, 1994, p. 287-319.

Szirmai, Janos A. *The archaeology of medieval bookbinding*. Aldershot [e.a]: Ashgate, 1999.

FRANS

Baras, Elisabeth. Jean Irigoien, Jean Vezin. *La reliure médiévale. Trois conférences d'initiation*. Paris: Presses de l'Ecole normale supérieure, 1978. - Termes français et définitions: p. 57-74; multilingue.

Bosquet, Émile. *Traité théorique et pratique de l'art du relieur*. Paris: Libr. Polytechnique; Baudry et Cie, 1890. - Vocabulaire: p. 310-318.

Broquelet, A., *Traité de l'art du cuir: maroquinerie - cuir d'art*. Paris, Garnier frères, 1907.

Cockx-Indestege, Elly. 'La collection d'incunables de la Fondation Jean van Caloen, à Loppem', in *Le livre & l'estampe*, 53 (2007) no 169, p. 7-125.

Cockx-Indestege, Elly & Jan Storm van Leeuwen, avec la collaboration de Dirk Imhof. *Estampages et dorures: six siècles de reliures du Musée Plantin-Moretus*. Catalogue de l'exposition. Traduction française: Adrienne

Fontainas & Ghislaine Peleman. Anvers: Museum Plantin-Moretus/Prentenkabinet, 2005 (Publicaties van het Museum Plantin-Moretus/Prentenkabinet, 42).- Glossaire: p. 301-303.

Colin, Georges. 'Les marques de libraires et d'éditeurs dorées sur des reliures', in: *Bookbindings & other bibliophily. Essays in honour of Anthony Hobson*. Ed. Denis E. Rhodes; foreword by Frederick B. Adams. Verona: Ed. Valdonega, 1994, p. 77-115.

Colin, Georges. 'Tendances actuelles de la reliure en Belgique: l'Ecole de la Cambre', in: *Seventh international congress of bibliophiles 1971, Boston, Philadelphia, New York*. Ed. Gabriel Austin. Paris: Association internationale de bibliophilie, 1974, p. 11-30.

Coron, Sabine & Martine Lefèvre. *Livres en broderie: Reliures françaises du Moyen Age à nos jours*. Paris: Bibliothèque nationale de France, 1995.

Culot, Paul. 'Figuration et abstraction', in: *Art nouveau Belgique*. Europalia 80 Belgique 150. Exposition Palais des Beaux-Arts. Bruxelles: Société des Expositions, 1980, p. 205-214.

Culot, Paul. 'Introduction historique', in: Georges Bernard, *La reliure en Belgique aux XIXe et XXe siècles*. Catalogue descriptif. Bruxelles: Bibliotheca Wittockiana, 1985. - [Bilingue français = néerlandais]

Culot, Paul. *Quatre siècles de reliure en Belgique 1500-1900*. Catalogue. Préface de Michel Wittock. Bruxelles: E. Speeckaert, 1988.

Culot, Paul. *Relieurs et reliures décorées en France aux époques Directoire et Empire: Cinquante ateliers et quelque deux cents reliures conservées à la Bibliotheca Wittockiana*. Bruxelles: Bibliotheca Wittockiana, 2000.

Delvaux-Diercxsens, Marianne & Pierre Mouriau de Meulenacker. *Reliures de charme: bradels et demi-reliures*. Exposition. Lexique technique d'August Kulche. Préface de Georges Colin. Bruxelles: Bibliotheca Wittockiana, 1985.

Exposition de reliures. I: Du XIIe siècle à la fin du XVIe, II: Du XVIIe siècle à la fin du XIXe. [Par Camille Gaspar, Auguste Vincent, Jacques Vrelant]. Bruxelles: Bibliothèque royale, 1930-1931, 2 vol.

Gid, Denise. *Catalogue des reliures françaises estampées à froid, XVe-XVIe siècles, de la Bibliothèque Mazarine*. Paris: Éditions du CNRS, 1984, 2 vol..

Gid, Denise & Marie-Pierre Lafitte, *Les reliures à plaques françaises*. Turnhout: Brepols, 1997 (Bibliologia, 15).

Muzerelle, Denis. *Vocabulaire codicologique. Répertoire méthodique des termes français relatifs aux manuscrits*. Paris: Éditions CEMI, 1985.- Section 6: La reliure.

Récy, Georges de. *Décoration du cuir: gravure, ciselure, modelage, pyrogravure, mosaïque, teinture, patine, observations techniques et procédés*. Paris: E. Flammarion, (1903) (Bibliothèque des arts appliqués aux métiers).

Regemorter, Berthe van. 'La reliure byzantine'. Éd. Jean Irigoien, in: *Revue belge d'archéologie et d'histoire de l'art = Belgisch tijdschrift voor oudheidkunde en kunstgeschiedenis*, 36 (1967) p. 99-162.- Lexique des termes techniques de la reliure: p. 140-142.

Reliure, La- romantique. [Par Franz Schauwers]. Exposition à la Bibliothèque Albert I. Bruxelles: Société des Bibliophiles et Iconophiles de Belgique, 1961.

Reliures médiévales des bibliothèques de France (Autun, Orléans, Reims, Vendôme).. [Catalogues éd.] Jean-Louis Alexandre, Geneviève Grand, Guy Lanoë e.a. Turnhout: Brepols, 1998-2009, 4 vol.- Avec glossaire et Index technique.

Sorgeloos, Claude. *Quatre siècles de reliure en Belgique 1500-1900, II, III*. Catalogue. Synthèse historique par Paul Culot. Préface de Michel Wittock. Bruxelles: E. Speeckaert, 1988, 1998.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Une vie, une collection: cinq siècles d'art et d'histoire à travers le livre et sa reliure. Exposition à la Bibliotheca Wittockiana du 10 octobre 2008 au 28 février 2009. (Dijon): Art & Métiers du livre; Éditions Faton, (2008).

Vocabulaire du livre et de l'écriture au moyen âge. Actes de la table ronde Paris 24-26 septembre 1987. Ed. Olga Weijers. Turnhout, Brepols: 1989.

REGISTERS

DUITSE TERMEN

- à l'éventail Muster 311
 Abreibung 14
 Aldinen-Blatt 462
 Amateurbuchbinder 1
 Andreas-Kreuzmuster 295
 aneinandergereiht 200
 Anweisung für den
 Buchbinder 15
 Apollo und Pegasus-Platte
 373
 Arma-Christi-Platte 340
 Art Nouveau-Band 134
 Art-Deco-Einband 135
 Art-Nouveau-Einband 134
 Atlasband 39
 Auflagenband 69
 Auftragsband 57
 ausgefülltes Muster 290
- Bahn 220
 Band 18
 Banderol-Stempel 469
 Bandwerkmuster 307
 Batik 179
 Berufsbuchbinder 3
 Besitzerband 56
 Beutelbuch 30
 Beuteleinband 30
 Bibel-Rolle 327
 Binder 1
 Blattmetall 164
 Blattstempel 458
 Blattwerk 459
 Blinddruck 168
 Blindstempel 148
 Blindstempelabdruck 204
 Bogensatz 150
 Bogen-Stempel 510
 bord à bord 181
 Buch ohne Einband 25
 Buchbindekunst 112
 Buchbinder 1
 Buchbinderei 5
 Buchbindersignatur 16
 Bucheinband 18
 Buchhändlerband 70
 Buchstabenstempel 153
- Bundverzierung 269
 burgundischer Feuerstein-
 Stempel 326
 Büsten-Medaillon-Platte
 387
- Chemise 31
 Christuskopf-Platte 342
 Cottage-roof-Muster 304
- Deckel 236
 Deckeldekoration 237
 Deckelmuster 237
 Deckelrand 238
 Deckelverzierung 237
 Delphinen-Stempel 319
 Dentelle-Einband 141
 Dentelle-Muster 309
 Dissertationsband 66
 Distelblüten-Stempel 436
 Doppelkreisstempel 513
 Doppelwiegenfuss-Stempel
 514
 Drachen-Wappen-Leiste
 419
 Dreipassstempel 512
 Dublüre 256
 durchbohrtes Herz-Stempel
 389
 durchlaufendes Muster 288
 Durchreibung 14
 Duseuil-Muster 297
- Eckfeld 241
 Eck-Mittelmuster 296
 Eckstempel 228
 Eckstück 243
 Eckverzierung 227
 Edelpappband 47
 Eichel-Platte 422
 Eigenerband 56
 Einband 18
 Einband à l'éventail 139
 Einband à la cathédrale 144
 Einband der
 Restaurationszeit 129
 Einband im Etruscan Style
- 127
 Einband mit Rautenmuster
 104
 Einband mit Rautenstempel
 104
 Einband ohne Rücken 41
 Einband ohne Überzug 42
 Einbanddekoration 194
 Einbandentwurf 113
 Einbandfälschung 111
 Einbandforscher 11
 Einbandgestalteter 6
 Einbandgestaltung 195
 Einbandimitation 108
 Einbandkenner 12
 Einbandkopie 108
 Einbandkunst 112
 Einbandstudium 10
 Einbanduntersuchung 10
 Einbandverzierung 194
 Elfenbeinband 51
 Empire-Einband 128
 Entwerfer 6
 erneuerter Band 24
 Erzengel Michael-Platte 360
- Fächermuster 111
 Faksimile-Einband 107
 Fanfare-Einband 138
 Fanfare-Muster 308
 Farbdruck 176
 Farbfolie 165
 Feld 221, 222
 Feldausfüllung 224
 Feldverzierung 223
 Fer pointillé 536
 Fers azurés 466
 Filete 156, 212
 Fischgrätenmuster 298
 flacher Rücken 260
 Flechtwerk-Stempel 485,
 507
 Fond 197
 Fore edge painting 285
 Freimaurer-Einband 143
 freistehend 201
 Fries 215

REGISTERS / DUITSE TERMEN

- Ganzband 43
 Gardinenmuster 306
 Gebrauchsband 117
 geometrisches Muster 287
 Geschenkband 61
 Gestaltungsmuster 196
 Gewebeband 53
 Gitterwerk-Stempel 476
 Goldpuder 167
 Goldschmiedeband 49
 gotischer Einband 123
 Grecques 528

 Halbband 44
 Halbband mit Ecken 45
 Handeinband 29
 Handstempel 151
 Handvergoldung 173
 Heiligen-Platte 349
 Heraldische Lilien-Fries 325
 Heraldische Lilien-Stempel 324
 Herausgeberband 68
 Herzpalmetten-Stempel 464
 historisierender Einband 109
 Hochzeitsband 65
 Hüllblat-Schuppen-Stempel 435
 Hülleneinband 33
 illustrativer Einband 146
 industrieller Einband 28
 Innenkantenverzierung 254
 Intarsie 181
 Intarsienband 55
 Interimseinband 120

 Jansenisten-Einband 140
 Jesus-Monogramm-Stempel 496
 Jugendstilband 134
 Jugendstileinband 133

 Kaiser Karl V.-Platte 380
 Karree-Vergoldung 218
 Kartuschenplatte 503
 Kastenband 32
 Kettenbuch 40
 Ketteneinband 40
 Kielbogenstempel (mit oder ohne Besatz) 516
 Kirchlicher Prachteinband 50
 Klappeneinband 34
 Klassizistischer Einband 126
 Kleeblatt 465
 Klischée 162
 Kontur-Stempel 504
 Köpfe in Medaillon-Platte 385
 Kopffeld 264
 Kopfschnitt 276
 Kopfstempel 505
 Kunstbuchbinder 4
 Kunsteinband 114
 Kurfürst August von Sachsen-Platte 378
 Kurfürst Johann Friederich von Sachsen-Platte 379
 Kurfürst Ottheinrich-Platte 381

 Laubstab-Stempel 453
 Lederauflage 184
 Lederbemalung 180
 Lederdurchbrucharbeit 185
 Lederflechtwerk 193
 Lederintarsie 181, 183
 Ledermosaik 181
 Lederplastik 190
 Lederrelief 188, 189
 Lederschnitt 178
 Ledertreiarbeit 189
 Leerstempel 466, 504
 Leiste (leer oder gefüllt) 219
 Linie 527
 Linienrahmen 218
 Linien-Rolle 526
 Linkspfahl 246
 Luxusband 115

 Mäander-Rolle 528
 Margareten-Legenden-Fries 357
 Martin Luther-Platte 382
 Martin von Tour-Platte 358
 Mauresken-Stempel 466
 Maureskenstempel-Muster 299
 Mehrlingsband 37
 Meister 17

 Metallband 48
 Metallfolie 166
 Mitra-Stempel 315
 Mitteldekor 234
 Mittelfeld 233
 Mittelpfahl 250
 Mittelstück 251
 Mondsichel-Stempel 470
 Monogrammist 17
 Mosaik 181
 Mosaikband 55
 Motiv 198
 Müde Linie 510
 Mudéjar-Einband 136
 Muschel-Stempel 473
 Muschelstempelmuster 312
 Musterband 71

 Neogotischer Einband 131
 Neo-Renaissance-Einband 132
 Netzwerkmuster 292
 Nikolaus von Myra-Platte 361
 Notnamen 17

 Oberbalken 244
 Ornament 199

 Papierband 52
 Pappband 52
 Pastiche 110
 Pfeitschenschnur-Ornament 522
 Pfennigrolle 510
 Philipp Melanchthon-Platte 383
 Pilz-Stempel 452
 Plaketteneinband 137
 Platte 213, 214
 Platteneinband 106
 Plattenstempel 213
 Portefeuilleband 36
 Prägedruck 169
 Prägestempel 163
 Präsentationsband 63
 Preisband 64
 Pressvergoldung 174
 Pseudo-Spitzenmuster 310
 Punkt-Linien-Stempel 536
 Punktstempel 535, 538
 Punzierung 177

REGISTERS / DUITSE TERMEN

- Quartitel 270
 Radmuster 305
 Rahmen 217
 Rand des Deckels 216
 Randleiste (leer oder gefüllt) 240
 Randlinie 239
 Rattenzahn-Rolle 455
 Rauschelgold 164
 Rauten-Blattwerkmuster 302
 Rautengerankmuster (mit oder ohne Besatz) 301
 Rautenmuster 293
 Rauten-Stempel 530
 Rechtspfehl 247
 Registerband 35
 Reichsadler-Platte 322
 Reliure parlé 145
 Renaissance-Einband 124
 Representationsband 60
 restaurierter Band 23
 Rocailleinband 142
 Rocaillemuster 312
 Rocaille-Stempel 473
 Rokokoband 125
 Rolle 157
 Rolleneinband 105
 Rollenstempel 211
 Rollwerk 506
 romanischer Einband 122
 Romantiker-Einband 130
 Rücken 259
 Rückendekor 261
 Rückenfeld 263
 Rückenleiste 262
 Rückentitel 270
 Rückentitelfeld 271
 Rückentitelschild 272
 Rückenverzierung 261

 Schachbrettmuster 294
 Schlagmetall 164
 Schnitt 275
 Schnittbemalung 284

 Schnittfärbung 283
 Schnittmarmorierung 282
 Schnittpunzierung 281
 Schnitttitel 286
 Schnittvergolder 7
 Schnittvergoldung 280
 Schnittverzierung 279
 Schnittverzierungsmuster 279
 Schnurabdruck 525
 schraffiert 466
 Schreitender Löwe-Stempel 320
 Schuppenmuster 435
 Schwanzfeld 265
 Schwarzdruck 175
 Scottisches Rad 305
 signierter Einband 121
 Sortimentbuchbinderei 5
 Spiegeldekor 255
 Spitzbogen-Fenster-Stempel 474
 Spitzbogenmuster 303
 Spitzenmuster 309
 Sprechender Einband 145
 Spruchbandleiste 492
 Spruchband-Stempel 469
 Städtesymbol-Stempel 318
 Stehkantenverzierung 252
 Steigender Löwe-Stempel 321
 Stempel 147, 152, 207, 208
 Stempelanzordnung 202
 Stempelband 103
 Stempelforschung 13
 Stempelgraveur 8
 Stempelmuster 203
 Stempelpaar 209
 Stempelschneider 8
 Stempeluntersuchung 13
 Stickereiband 54
 Streicheisen 155
 Streumuster 289
 Supralibros 313

 Textilband 53
 Tiere in Kreis-Platte 395

 Tiere in Ranke-Platte 396
 Titel 248
 Titelaufdruck 494
 Titelfeld 225
 Titelschild 226, 249
 Tudorrose-Stempel 323
 Tugend-Platte 367
 Tugend-Rolle 367

 Umklammerungsmuster 300
 Umschlag 19
 Umschlaggestaltler 6
 umwundener Stab-Stempel 454
 ungebundenes Buch 20
 Unterbalken 245
 Unterschnitt 278
 ursprünglicher Einband 119

 Vergolder 9
 Vergoldestempel 149
 Vergoldestempelabdruck 205
 Vergoldung 172
 verschobene Schnitt 285
 Vierblatt 441
 Vierpassstempel 520
 Vögel-in-Weinranken-Rolle 410
 Vollstempel 466
 Vorderschnitt 277

 Wappenband 58
 Weintrauben-Stempel 449
 Wellenlinien-Stempel 515
 Werkstatt 17
 Widmungsband 62
 Wiegenfuss-Stempel 521
 Winkelhaken 154

 zeitgenössischer Einband 118
 Zentralstempel 235
 Zwillingband 38
 Zwischengold 164

ENGELSE TERMEN

- acorn panel 422
 ajouré 185
 Aldine leaf 462
 all-over design 290
 allover style 290
 animals entwined in foliage 396
 animals inside circles 395
 arabesque 466
 arabesque pattern 299
 armorial binding 58
 Art Nouveau binding 134
 art of bookbinding 112
 at the corners 230
 atlas binding 39
- backless binding 41
 batch binding 69
 batik 179
 bespoke binding 57
 binder 1
 binders' instruction 15
 binders' signature 16
 bindery 5
 binding 18
 binding decoration 194
 binding historian 11
 binding with diaper pattern 104
 binding with flaps 32
 binding with leather overcover 33
 birds-in-vine 410
 blind tooling 168
 block (hand bookbinding) 160
 bookbinder 1
 bookbindery 5
 bookbinding 18
 bookseller's binding 70
 border 217, 219
 border (of the cover) 238
 bottom compartment 265
 box binding 32
 bridged corners 242
 broken line 531
- cable pattern 507
 cameo binding 137
 cat's tooth roll 455
- cathedral binding 144
 centre block 251
 centre compartment 233
 centre decoration 234
 centre design 234
 centre piece 251
 centre tool 235
 centrepiece and cornerpiece
 chained binding 40
 chasing 177
 chemise binding 31
 chequered 294
 Chippendale binding 142
 circular fan 445
 compartment 221, 222
 contemporary binding 118
 corner block 243
 corner design 227
 corner piece 243
 cortina style 306
 cottage-roof design 304
 cover 236
 cover decoration 237
 cover designer 6
 cover title label 249
 cuir-bouilli 189
 cuir-ciselé (binding) 178
 curl tool 517
 curve 510
 cut-leather (binding) 178
- decoration 296
 dedication binding 62
 de-luxe-binding 115
 dentelle binding 141
 dentelle design 309
 diaper pattern 293
 diaper tool 530
 diapered binding 104
 die 163
 disbound book 25
 dissertation binding 66
 dos à dos binding 38
 dotted line 536
 dotted tool 536
 double drawer-handle 514
 double-headed eagle 322
 doublure design 256
 drawer handle 521
- drawn-leather 178
- edge 216
 embossed 189
 embossing 169
 embossing press 163
 embossing stamp 163
 embroidered binding 54
 entwined staff 454
 Etruscan calf binding 127
- facsimile binding 107
 fan binding 139
 fanfare binding 138
 fanfare design 308
 fan-style binding 139
 feathery curls 456
 FEP 285
 fillet 527
 fillets 526
 fine binding 115
 finisher 9
 finishing tool 147
 flat spine 260
 fleur-de-lis 324
 fore edge 275
 fore edge gauffering 281
 fore edge gilding 280
 fore edge marbling 282
 frame 217
 front edge 277
 full (leather) binding 43
- gauffered edges 281
 geometrical design 287
 gilt fore edge 280
 girdle book 30
 gold powder 167
 gold tooling 172
 goldleaf 164
 Gothic binding 123
 gouge tool 510
 greek-key roll 528
- half binding 45, 46
 handbookbinding 29
 hatched tool 466
 head compartment 264
 head edge 276
 heads-in-medallions 385

REGISTERS / ENGELSE TERMEN

- hidden fore edge painting 285
- imitation binding 108
- in the corners 229
- industrial binding 28
- inlay 183
- interlacing ribbons 307
- interlacings 307
- ivory binding 51
- model- 71
- modelled-leather 189
- moresque 466
- mosaic 181
- mosaic binding 55
- Mudéjar-style binding 136
- neo-classical binding 126
- nick name 17
- on the corners 231
- onlay 184
- open tool 466
- original binding 119
- pair of corner tools 210, 267
- pair of tools 209
- pallet 156, 212
- panel stamp 161, 213, 214
- panel-stamped binding 106
- pattern 196
- phylactery 469
- pictorial binding 146
- plain coloured edge 283
- plaquette binding 137
- pointillé tool 536
- portfolio 36
- presentation binding 63
- prize binding (school) 64
- professional bookbinder 3
- publisher's binding 68
- ivy-leaf tool 462
- Jansenist binding 140
- lacework 309
- leaf curl 456, 457
- ledger binding 35
- letter tool 153
- lettering pallet 154
- limp binding 19
- quarter binding 44
- quatrefoil 520
- rebound book 22
- re-casing 27
- remboîtage 27
- Renaissance binding 124
- retrospective binding 109
- rocaille binding 142
- rococo binding 125, 142
- roll 157, 211
- Romanesque binding 122
- romantic binding 130
- rope tool 485
- rose panel 323
- royal binding 60
- rubbing 14
- sacred monogram tool 496
- Scottish-herringbone design 298
- Scottish-wheel design 305
- scroll moulding 506
- semé 289
- semis 289
- signed binding 121
- small leaf tips 455
- sobriquet 17
- solid tool 466
- spine 259
- spine compartment 263
- line 527
- lines 526
- lion passant 320
- loose binding 26
- luxurious binding 115
- Masonic binding 143
- metal binding 48
- spine title 270
- spray 461
- stamp 162
- stamp (industrial binding) 160
- strap-work tool 507
- strip 220
- study of binding(s) 10
- tail compartment 265
- tail edge 278
- temporary binding 120
- textile binding 53
- title compartment 225
- title label 226, 272
- tool 147, 151, 152, 207, 208
- tool cutter 8
- tooled in blind 168
- tooled in gold 172
- top compartment 264
- treasure binding (Medieval) 50
- trefoil 512
- trelliswork 476
- unbound book 20
- unbound sheets 20
- utilitarian binding 117
- whiplash curve 522
- worn binding 21

FRANSE TERMEN

- à l'éventail 311
à la Duseuil 297
à rehaut 191
accolades formant des losanges arrondis 301
aigle bicéphale 322
aigle impériale 322
animaux-en-cercles 395
animaux-en-rinceaux 396
annelets 513
art de la reliure 112
atelier de reliure 5
auteur de la maquette (de reliure ou couverture) 6
avis au relieur 15
- bande 219, 220
bande à rinceaux 460
bande centrale 250
bande de droite 247
bande de gauche 246
bande en queue 245
bande en tête 244
bande extérieure 240
bande sur le dos 262
batik 179
bâton encerclé de feuillage 454
bord-à-bord 182
bordure 216
bordure du plat 238
bourrage du cuir 189
briquet de Bourgogne 326
burin 155
- cadre 217
cadre de filets 218
cadres reliés dans les coins 242
cartonnage 52
cartonnage romantique 52
cartouche découpé 506
centre décoré 234
centre et coins 296
champ 221
champ quadrangulaire aux coins 241
champ quadrangulaire de droite 247
champ quadrangulaire de gauche 246
champ quadrangulaire en queue 245
champ quadrangulaire en tête 244
ciselage 177
ciselure 178
cliché 162
compartiment 221, 263
compartiment de queue 265
compartiment de tête 264
compartiment long sur le dos 262
compartiment quadrangulaire 222
compartiment rectangulaire 222
compartiment réservé au titre 225
composition 195
composteur 154
cordelettes 485
couverture 19
crayon à dorer électrique 158
cuir bouilli 189
cuir découpé à jour 185
cuir modelé 189
cuir repoussé 189
cuir sculpté 190
cuir tressé 193
- damier 294
Dauphin 319
décor 196, 202, 223, 224
décor à bandes 291
décor à la fanfare 308
décor à losanges 293
décor à réticulé 292
décor au centre 234
décor au dos du rabat 258
décor aux coins 227
décor des chasses 255
décor des coupes 252
décor du dos 261
décor du nerf 269
décor géométrique 287
décor losangé 293
décor réticulaire 292
- décor unique s'étendant sur les plats et le dos 288
décoration 223, 224
décoration de la doublure 256
décoration de la reliure 194
décoration des recouvrements 253
décoration des remplis 254
décoration des tranches 279
décoration du plat 237
décoration du rabat 257
décoration extérieure du livre 194
décoré en batik 179
découpage 186
découpe 187
demi-reliure 44
demi-reliure à bandes 46
demi-reliure à bords 47
demi-reliure à cadre 47
demi-reliure à coins 45
dentelle 309
dents-de-rat 455
disque 538
doreur 9
doreur sur tranches 7
dorure 171, 172
dorure à la main 173
dorure à la presse 174
dorure sur témoins 280
dorure sur tranche 280
dos 259
dos lisse 260
double pied de bercau 514
- échiquier 294
écoinçon 243
en creux 192
encadrement 217
encadrement orné de la doublure 255
entrelacs 307, 507
entre-nerfs 263
entre-nerfs de titre 271
entre-nerfs de tomaisson 273
estampage à froid 168
estampage or 172

étiquette 16
 étude de la reliure 10
 étude des fers de reliure 13

fac-similé de reliure 107
 faux 110
 fer 151, 152, 206, 207, 208
 fer à contour imprécis 206
 fer à contour précis 206
 fer à dorer 149
 fer à feuillage 459
 fer à froid 148, 204
 fer à gaufrer 163
 fer à l'extérieur des coins 230
 fer à l'intérieur des coins 229
 fer au centre 235
 fer au chiffre 495
 fer au dos 266
 fer aux coins 228
 fer azuré 466
 fer central 268
 fer dans le coin 266
 fer de reliure 147
 fer délimité 206
 fer doré
 fer en forme de losange 530
 fer en relief 204
 fer évidé 466
 fer hachuré 466
 fer losangé 530
 fer ouvert 466
 fer plein 466
 fer pointillé 536
 fer poussé en couleur 176
 fer poussé en noir 175
 fer répété 200
 fer sur les coins 231
 fers disposés librement 201
 fers en miroir 209
 feuille à couleur 165
 feuille d'or 164, 166
 feuille de métal 164, 166
 filet 527
 filet en bordure 239
 filet(s) reliant les cadres 232
 filets 526
 fleuron 437, 458
 fond 197

frise 215
 frise aux lys 325
 frottis 14

gaufrage 169
 gouttière 277
 graveur de poinçon 8
 grecque 528

historien de la reliure 11

impression à froid 168
 impression sur cuir 170
 instructions au relieur 15
 instruments de la Passion 340

lettre 153
 lion passant 320
 lion rampant 321
 livre dérelié 25
 livre en feuilles 20
 livre enchaîné 40
 livre relié à nouveau 22
 losanges à décor floral 302
 lys héraldique 324

maquette de reliure 113
 marque de relieur 16
 martelage 177
 mauresque 466
 modèle 71
 monogramme IHS 496
 mosaïque 181, 183, 184
 motif 198

nom d'un atelier 17

ornement 199

paire d'écoinçons 210, 267
 paire de coins 210, 267
 paire de fers 209
 palette 157, 212, 527
 pampre à oiseaux 410
 parure 194
 peinture sur cuir 180
 perle 538
 petite feuille 458
 phylactère 469
 pièce de la to maison au dos 274

pièce de titre 226
 pièce de titre au dos 272
 pièce de titre sur le plat 249
 pied de berceau 521
 plaque 160, 161, 213, 214
 plaque à dorer 159
 plaque à l'image de saints 349
 plaque à la rose 323
 plaque à têtes en médaillon 385
 plaque aux glands 422
 plaque centrale 251
 plat 236
 point 535
 portefeuille 36
 poudre d'or 167
 Pucelle de Gand 318

quadrilobe 520
 quatrefeuilles 441

rangée d'animaux dans des cercles 395
 rangée d'animaux dans des rinceaux 396
 rectangle central 250
 rehaut de peinture 180
 relief 188
 relieur 1
 relieur amateur 2
 relieur d'art 4
 relieur professionnel 3
 reliure 18
 reliure (à décor) étrusque 127
 reliure (à décor) rocaille 142
 reliure à (décor de) plaque 106
 reliure à (décor de) roulette(s) 105
 reliure à ais nus 42
 reliure à chemise 31
 reliure à décor losangé 104
 reliure à décor rétrospectif 109
 reliure à double couverture enveloppante 33
 reliure à fers 103
 reliure à l'aumônière 30

REGISTERS / FRANSE TERMEN

- reliure à la cathédrale 144
- reliure à la dentelle 141
- reliure à la fanfare 138
- reliure à l'éventail 139
- reliure à médaillon 137
- reliure à plaquette 137
- reliure à provenance 56
- reliure à rabat 34
- reliure à recouvrements sur les tranches 32
- reliure ajourée 185
- reliure armoriée 58
- reliure Art déco 135
- reliure Art nouveau 134
- reliure aux armes 58
- reliure brodée 54
- reliure ciselée 178
- reliure contemporaine 118
- reliure courante 117
- reliure d'atlas 39
- reliure d'autel 50
- reliure d'orfèvre 49
- reliure d'art 114
- reliure d'attente 120
- reliure de commande 57
- reliure de dédicace 62
- reliure de deuil 67
- reliure de l'époque 118
- reliure de librairie 70
- reliure de luxe 115
- reliure de Lyon 35
- reliure de mariage 65
- reliure de présent 61, 63
- reliure de prix 64
- reliure de registre 35
- reliure de remploi 27
- reliure de thèse 66
- reliure de tirage 69
- reliure d'éditeur 68
- reliure d'imitation 108
- reliure dos-à-dos 38
- reliure Empire 128
- reliure en carton (souple ou rigide) 52
- reliure en ivoire 51
- reliure en métal 48
- reliure en textile 53
- reliure faite à la main 29
- reliure fatiguée 21
- reliure fausse 110
- reliure gothique 123
- reliure incisée 178
- reliure industrielle 28
- reliure janséniste 140
- reliure jumelle 38
- reliure maçonnique 143
- reliure manuelle 29
- reliure mosaïquée 55
- reliure *mudéjar* 136
- reliure multiple 37
- reliure néo-classique 126
- reliure néo-gothique 131
- reliure néo-renaissance 132
- reliure orfévrée 49
- reliure originale 119
- reliure parlante 145
- reliure pastiche 110
- reliure plein (cuir) 43
- reliure pleine 43
- reliure portefeuille 34
- reliure provisoire 120
- reliure renaissance 124
- reliure rénovée 24
- reliure Restauration 129
- reliure restaurée 23
- reliure rocaille 125
- reliure romane 122
- reliure romantique 130
- reliure royale 60
- reliure sans dos 41
- reliure signée 121
- reliure vide 26
- remboîtement 27
- réserve décorée 223, 224
- roulette 157, 211
- roulette à filet 155
- roulette à filet discontinue 531
- roulette à rinceaux 461
- roulette aux personnages bibliques 327
- sarment de vigne 453
- semé 289
- série de courbes 150
- signature 16
- sobriquet 17
- spécialiste de la reliure 12
- spirale 517
- titre au dos 270
- titre sur la gouttière 286
- titre sur la tranche de queue (de tête) 286
- titre sur le plat 248
- tortillon 517
- tranche 275
- tranche ciselée 281
- tranche de queue 278
- tranche de tête 276
- tranche dorée 280
- tranche jaspée 282
- tranche marbrée 282
- tranche peinte 284
- tranche titrée 286
- tranche(s) peinte(s) (en rouge, bleu, etc.) 283
- tranche(s) peinte(s) en biseau 285
- trèfle 465
- treillis 476
- trilobe 512

NEDERLANDSE TERMEN

- Aanbidding-der-koningenpaneel 334
 Aanbidding-der-wijzenpaneel 334
 aaneengerijd 200
 aaneengesloten 200
 aangelegd leer 182
 aangelegd papier 182
 aangelegd textiel 182
 aanwijzing voor de binder 15
 aapstempel 401
 Abrahams-offerpaneel 330
 acanthusrol 434
 acanthusstempel 434
 accoladenpatroon 300
 accoladenrol 508
 achterplat 236
 achterzijde 236
 adresband 36
 afwrijfsel 14
 afwrijven 14
 ajourwerk 185
 albumband † 36
 Aldijns blaadje 462
 Aldusband 99
 alternerend strooipatroon 289
 amateurboekbinder 2
 Andreaskruis-bestempeling 295
 Andreaskruis-patroon 295
 Annunciatiepaneel 332
 Apollo-en-Pegasusmedaillon 373
 arabeskstempel † 466
 arceringenfileet 524
 arceringenrol 524
 archiefband † 35
 Arma-Christipaneel 340
 Arma-Christistempel 340
 art-decoband 135
 art-nouveauband 134
 atlasband 39
 August-von-Sachsenpaneel 378

 baan 220
 baanvulling 291
 bakelieten band 51
 bakmarmersnede 282
 band 18
 band in leer 43
 band in opdracht 57
 band in papier 43
 band in perkament 43
 band in textiel 43

 band uit de tijd 118
 band van celluloid 51
 bandbestempeling 202
 banddecoratie 194
 bandenkenner 12
 bandenonderzoek 10
 banderollijst 492
 banderolstempel 469
 bandmodel 71
 bandontwerp 113
 bandontwerper 6
 bandstempel 147
 bandstempel 206
 bandtransplantatie 27
 bandstempelafdruk 206
 bandvergulding 171
 bandversiering 194
 bandvervalsing 111
 bandvlechtwerk 307
 bandwerk 307
 banenpatroon 291
 Barbarapaneel 350
 basementstempel 475
 batik 179
 beeldende band 146
 Bellerophonpaneel 374
 benedenbaan 245
 beroepsboekbinder 3
 beschilderde snede 284
 beukebladstempel 463
 bezaaid met 289
 Bijbelrol 327
 binder 1
 binderij 5
 bindersatelier 5
 bindersetiket 16
 bindersmerk 16
 binderssignatuur 16
 binnenhoekbestempeling 227
 binnenhoeks 229
 binnenhoekstempel 228
 binnenhoekversiering 227
 binnenplat 256
 bladgoud 164
 bladkrulbestempeling 456
 bladkrullenbestempeling 457
 bladkrullenstempel 457
 bladkrulstempel 456
 bladmetaal 164
 bladmotief 458

- bladamhulselstempel 435
 bladornament 458
 bladpalladium 164
 bladstempel 458
 bladtoppenfileet 455
 bladtoppenmotief 455
 bladtoppenrol 455
 bladwerkstempel 459
 bladzilver 164
 Blaeu-atlasband 100
 blinddruk 168
 blindstempel 148, 204
 blindstempelafdruk 204
 blindstempelband 103
 blindstempeling 168
 bloemen- en vruchtenfileet 424
 bloemen- en vruchtenrol 424
 bloemen- en vruchtenstempel 424
 bloemenguirlandesrol 429
 bloemenguirlandestempel 430
 bloemenmandstempel 427
 bloemenmotief 432
 bloemenornament 432
 bloemenrankenfileet 431
 bloemenrankenfries 431
 bloemenrankenrol 431
 bloemenslingerstempel 430
 bloemenstempel 432
 bloemenvaasstempel 428
 bloemslingersrol 429
 bloemstempel 433
 boek in losse vellen 20
 boekband 18
 boekbandbestempeling 202
 boekbanddeskundige 12
 boekbandhistoricus 11
 boekbandkenner 12
 boekbandontwerp 113
 boekbandversiering 194
 boekbinder 1
 boekbinderij 5
 boekbindersetiket 16
 boekbinderskunst † 112
 boekbindersmerk 16
 boekbinderssignatuur 16
 boekbindkunst 112
 boekbuidel † 30
 boekhandelaarsband 70
 boekjes 164
 boerendansfries 384
 bogenfries 509
 bogenset 150
 bogenstempel 509
 Boodschappaneel 332
 boogstempel 510
 bovenbaan 244
 Bozérianband 72
 buidelband 30
 buidelboek 30
 buitenbaan 246
 buitenbaan 247
 buitenhoekbestempeling 227
 buitenhoeks 230
 buitenhoekstempel 228
 buitenhoekversiering 227
 buitenlijst 240
 burgemeestersband 59

 cameeband 137
 Canevariband 88
 Caritaspaneel 368
cartonnage 52
cartonnage romantique 52
 cartouchebestempeling 503
 cartoucheplaat 503
 cartouchestempel 503
 centraal stempel 235
 centraal vak 223, 250
 centraal veld 223
 centrale baan 250
 centrale plaat 251
 chemiseband 31
Chippendaleband 142
 Christus' geselingpaneel 337
 Christus-aan-het kruisplaat 339
 Christus-aan-het kruisstempel 339
 Christus-aan-het-kruispaneel 339
 Christus-op-de-koude-steenpaneel † 338
 cijferstempel 500
 cirkelfileet 511
 cirkelmotief 511
 cirkelrol 511
 cirkelstempel 511
 ciselering 177
 classicistische band 126
 Cleopatrapaneel 375
 cliché 162
 Cobden-Sandersonband 73
 compartiment † 221
 contemporaine band 118, 119
 contourstempel 504
 cortinabestempeling 306
 cortinapatroon 306
 Coswayband 74

- cottage-roofbestempeling* 304
cottage-roofpatroon 304

damastpatroon † 302
dambordpatroon 294
De-Calenbergband 89
dedicatieband 62
deelnommerveld 273
Deflinneband 75
dentelleband † 141
dentellepatroon † 309
Deromeband 76
De-Thouband 90
deugdenplaat 367
deugdenrol 367
dierenfries 399
dieren-in-cirkelspaneel 395
dieren-in-rankenpaneel 396
dierenlijst 400
dissertatieband 66
distelbloemstempel 436
distelstempel 436
dolfijnstempel 319
Doop-in-de-Jordaanpaneel 335
Doopsel-van-Christuspaneel 335
doorboring † 186
doorlopend patroon 288
doorsnijding 186
doosband 32
dos-à-dosband 38
doublurebestempeling 256
doublureversiering 256
draakstempel 418
drakenfries 419
drakenlijst 420
drakenstempel 419
driebladstempel 465
drie-eikelsstempel 448
driehoekenlijst 523
Drie-koningenpaneel 334
drielingband 37
driepasstempel 512
drievoudige paneelstempel 214
drijfwerktechiek 189
druiventrosstempel 449
dubbel cirkeltje 513
dubbellijnrol 526
dubbelwiegevoetornament 514
dubbelwiegevoetstempel 514
duifstempel 412
dummy 71
Duodoband 91

Duseuilband 92
Duseuilbestempeling 297
Duseuilpatroon 297
Duseuil-versiering † 297
dwarsbaan 244

Ecce-Homopaneel 338
edelsmeedband 49
Edwards-of-Halifaxband 77
eekhoornstempel 402
eenhoornstempel 417
eerste band † 119
eigenaarsband 56
eigentijdse band 118
eikelspaneel 422
eikelstempel 450
emailband 49
Empireband 128
engelkopstempel 347
engelstempel 346
entrelac 507
entrelac † 307
Etruskische band 127

facsimileband 107
fanfareband 138
fanfarebestempeling 308
fanfarepatroon 308
festoen 425
Fidespaneel 369
figurenrol 388
fileet 156, 212
fileetafdruk 212
filet † 156, 212
filigraanwerk 533
flappenband † 33
fleuron 437
fleuronstempel 437
fluwelen band 53
fond 197
Fortunapaneel 370
Franciscuspaneel 351
Franse-leliestempel † 324
fries 215
frontsnede 277
Fuggerband 93

gaande-leeuwstempel 320
geajouereerd 185
gearceerd stempel 466
gearceerde fileet 524
gearceerde rol 524

- gebatikt leer 179
 gebatikt perkament 179
 Geboortepaneel 333
 geborduurde band 54
 geborduurde omslag 54
 gebosseleerd † 189
 gebruiksband 117
 geciseleerde snede 281
 geconserveerde band 23
 Gedaanteverandering-des-Herenpaneel 336
 gedreven leer 189
 gemarmerde snede 282
 gemodelleerd † 189
 geometrisch patroon 287
 gepunteerd stempel † 536
 gerestaureerde band 23
 geruit 293
 geschenkband 61
 gesigioneerde band 121
 gesleten band 21
 gesloten stempel 466
 getekende band † 121
 geverfde snede 283
 gevlochten leer 193
 gladde rug 260
 golflijn 527
 golflijnfileet 515
 golflijnornament 515
 golflijnrol 515
 golflijnstempel 515
 Golgothapaneel 339
 gotische band 123
 gotisch-vensterstempel 474
 goud op snee 280
 gouddruk 172
 gouden band 48
 goudfolie 166
 goudschildering 167
 goudstempeling 172
 granaatappelstempel 451
 Gregoriusmispaneel 341
 griffioenstempel 421
 Grolierband 94
 guirlandesrol 425
 guirlandestempel 426

 haasstempel 403
 Haguéband 78
 halfleren band 44
 halfleren band met baan 46
 halfleren band met hoeken 45
 halfleren band, omzoomd 47
 halfpapieren band 44
 halfpapieren band met baan 46
 halfpapieren band met hoeken 45
 halfpapieren band, omzoomd 47
 halfperkamenten band 44
 halfperkamenten band met baan 46
 halfperkamenten band met hoeken 45
 halfperkamenten band, omzoomd 47
 halftextiele band 44
 halftextiele band met baan 46
 halftextiele band met hoeken 45
 halftextiele band, omzoomd 47
 halve band 44
 halve band met baan 46
 halve band met hoeken 45
 halve band, omzoomd 47
 halve geiteleren band 44
 halve geiteleren band met baan 46
 halve geiteleren band met hoeken 45
 halve geiteleren band, omzoomd 47
 halve kalfsleren band 44
 halve kalfsleren band met baan 46
 halve kalfsleren band met hoeken 45
 halve kalfsleren band, omzoomd 47
 halve leren band 44
 halve papieren band 44
 halve perkamenten band 44
 halve schapeleren band 44
 halve schapeleren band met baan 46
 halve schapeleren band met hoeken 45
 halve schapeleren band, omzoomd 47
 halve textiele band 44
 halve varkensleren band 44
 halve varkensleren band met baan 46
 halve varkensleren band met hoeken 45
 halve varkensleren band, omzoomd 47
 halve-cirkelstempel 510
 handboekband 29
 handletter 153
 handstempel 151, 207
 handstempelafdruk 207
 handstempeling 173
 handvergulding 173
 hart-met-pijlenstempel 389
 hartpalmetstempel 464
 heel geiteleren band 43
 heel kalfsleren band 43
 heel leren band 43
 heel linnen band 43
 heel papieren band 43
 heel schapeleren band 43
 heel sierpapieren band 43

REGISTERS / NEDERLANDSE TERMEN

- heel textiele band 43
 heel varkensleren band 43
 heel perkamenten band 43
 Heilig-Aanschijnstempel 342
 heiligenpaneel 349
 hekwerkstempel 476
 hele band 43
 Hemsterhuisband 95
 heraldische band † 58
 heraldische-lelierol 325
 heraldische-leliesfries 325
 heraldische-leliestempel 324
 herbonden boek 22
 herderstempel 390
 hergebruikte band 27
*herring-bone*patroon 298
 hertstempel 404
 Hiëronymuspaneel 352
 hoekbestempeling 227
 hoekplaat 243
 hoekstempel 228
 hoekstempelpaar 210
 hoekveld 241
 hoekverbinding 242
 hoekversiering 227
 Hollisband 96
 hondstempel 405
 hoofden-in-medaillespaneel 385
 hoog-reliëfstempel 148
 hoorn-des-overvloedstempel 423
 houten band 51
 hulsband 33
 huwelijksband 65

 Ihesus-monogramstempel 496
 Ihesus-naamstempel 490
 imitatieband 108
 in albis 20
 incrustatie † 181
 industriële band 28
 ingelegd leer 183
 ingelegd linnen 183
 ingelegd papier 183
 inslagbestempeling 254
 inslagversiering 254
 instrumentenstempel 482
 intaglioband † 55
 intarsie † 181
 intarsieband † 55
 interimband 120
 irisstempel 438
 ivoeren band 51

 ivoerieten band 51

 jachtfries 391
 jachtrol 391
 jansenistenband 140
 jezuieten-monogramplaat 497
 jezuieten-monogramstempel 497
 Johannes-de-Doperpaneel 353
 Johannes-de-Doperstempel 353
 Johannes-de-Evangelistpaneel 354
 Johannes-de-Evangeliststempel 354
 Johann-Friedrich-von-Sachsenpaneel 379
 Judith-en-Holofernespaneel 331
 Judithpaneel 331
 Justitiapaneel 371

 kader 217
 kaderlijnen 218
 kaft † 18
 Kaïn-en-Abelpaneel 329
 kameelstempel 406
 kandelaberpaneel 486
 kandelaberrol 486
 kantbestempeling 252
 kantversiering 252
 kantwerkband 141
 kantwerkbestempeling 309
 kantwerkkader 217
 kantwerkmotief 309
 kantwerkpatroon 309
 kantwerkplaat 309
 kantwerkrol 309
 kapiteelstempel 477
 kardinaalshoedplaat 314
 kardinaalshoedstempel 314
 kartonnen band 52
 kathedraalband 144
 Keizer-Karelband 380
 Keizer-Karelpaneel 380
 keizershoofdenrol 386
 keizerskoppenrol 386
 kerkelijke prachtband 50
 kettingband 40
 kielboogruiten 301
 kielboogstempel 516
 klaverbladstempel 465
 kleurendruk 176
 kleurenstempeling 176
 kleurfolie 165
 klimmende-leeuwstempel 321
 kloosterband † 104, 123
 knopenwerk 507

REGISTERS / NEDERLANDSE TERMEN

- Kobergerband 101
 koordindruk 525
 kopbaan 244
Kopfstempel 301, 505
 koppenrol 386
 kopsnede 276
 kopsnedevergulding 280
 kopsnedeversiering 279
 kopveld 264
 Krauseband 79
 krijgersfries 392
 kromstafstempel 481
 kronkellijn 527
 kroonstempel 317
 Kruisigingpaneel 339
 krulornament 517
 krulstempel 517
 kunstboekband 114
 kunstboekbinder 4
 kunststoffen band 51
 kwartcirkelbestempeling 518
- lakwerkband 94
 Lam-Godspaneel 397
 Lam-Godsstempel 397
 lanspuntenrol 455
 latwerkstempel 476
 leeraanleg[werk] 182
 leerbeschildering 180
 leerdrijfwerk 189
 leerincrustatie † 183
 leerindruk 170
 leerinleg 183
 leerinlegwerk 183
 leerinsnijding 178
 leerinsnijwerk 178
 leerintarsie † 183
 leermozaïek 181
 leeropleg 184
 leeroplegwerk 184
 leerpolychromie 180
 leerreliëf 188
 leersculptuur 190
 leervlechtwerk 193
 leeuwstempel 407
 lege band 26
 leren band 43
 letterhaak 154
 letterschroef 154
 letterstempel 499
liber catenatus 40
 lierstempel 483
- lijnenfileet 526
 lijnenkader 218
 lijnenmotief 526
 lijnenrol 526
 lijnenstempel 526
 lijnfileet 527
 lijnrol 527
 lijnstempel 527
 lijst 219
 linkerbaan 246
 linnen band 44, 53
 linnen band met baan 46
 linnen band met hoeken 45
 linnen band, omzoomd 47
 linnenaanleg 182
 linnenaanlegwerk 182
 linneninleg 183
 linneninlegwerk 183
 linnenmozaïek 181
 linnenopleg 184
 linnenoplegwerk 184
 linnenreliëf 188
 linnensculptuur 190
 lintenpatroon 307
 loofornament 459
 loofstafrol 453
 loofstafstempel 453
 losse band 36
 losse contour (stempel met -) 206
 losse stempel 208
 lovertje 462
 Lucasstempel 355
 Lucretiapaneel 376
 Lutherpaneel 382
 luxeband 115
- maanstempel 470
 maçonnieke band 143
 Magnusband 80
 Mameband 102
 Man-van-smartenpaneel 343
 map † 36
 maquette † 113
 Marcusstempel 356
 Margarethafries 357
 Maria-Boodschappaneel 332
 Maria-in-de-zonpaneel 344
 Maria-in-mandorlapaneel 344
 Maria-in-mandorlastempel 344
 Maria-in-stralenkranspaneel 344
 Maria-naamstempel 491
 Maria-op-de-maansikkelpaneel 344

REGISTERS / NEDERLANDSE TERMEN

- Martinuspaneel 358
 Mattheusstempel 359
 maureskenbestempeling 299
 maureskenmotief 466
 maureskenpatroon 299
 maureskenplaat 299
 maureskenrol 299
 maureskestempel 466
 meandermotief 528
 meanderrol 528
 Mearneband 81
 medaillonplaat 387
 medaillonstempel 387
 medaillonspaneel † 385
 meerlingband 37
 meerminstempel 393
 meervoudige band 37
 Melanchthonpaneel 383
 messing band 48
 metaalfolie 166
 metalen band 48
 Michaelpaneel 360
 Mickeband 82
 middenbaan 250
 middenbestempeling 234
 midden-en-hoekbestempeling 296
 midden-en-hoekpatroon 296
 middenplaat 251
 middenstempel 235
 middenveld 233
 middenversiering 234
 mijterstempel 315
 Minervaplaat 377
 modelband 71
 monogramstempel 495
 moreskestempel 466
 moreskstempel 466
 motief 198
 mozaïek 181
 mozaïekband 55
 mudéjarband 136
 musicerende-engelenpaneel 348

 naamstempel 489
 narcisstempel 439
 neogotische band 131
 neorenaissance band 132
 netwerkbestempeling 292
 netwerkpatroon 292
 netwerkkrol 292
 netwerkstempel 292
 Nicolaaspaneel 361

 niet-gebonden boek 20
 nieuw gebonden boek 22
 Nieuwe-Kunstband 133
 Nood-Godspaneel 343
 noodnaam 17

 Offer-van-Isaakpaneel 330
 omgezette-randbestempeling 253
 omgezette-randversiering 253
 omkadering 217
 omlijnd stempel 206
 omlijsting † 217
 omraming † 217
 omslag 18, 19
 omwonden staaf 454
 onbeklede band 42
 onderbaan 245
 ongebonden boek 20
 ontbonden boek 25
 ontwerper 6
 oorspronkelijke band 119
 Oosters midden-en-hoekpatroon 296
 Oosters-tapijtpatroon 296
 opdrachtband 62
 open stempel 466
 opgelegd leer 184
 opgelegd linnen 184
 opgelegd papier 184
 oplageband 69
 oplegwerk 184
 opmaak 194
 originele band 119
 ornament 199
 Ottheinrichband 381
 Ottheinrich-plaat 381
 overhoeks 231
 overhoeksbestempeling 227
 overhoekslijn(en) 232
 overhoeksstempel 228
 overhoeksversiering 227
 overslagband 34
 overslagbestempeling 257
 overslagrugbestempeling 258
 overslagrugversiering 258
 overslagversiering 257

 Padeloupband 83
 palladiumstempeling 172
 Pallas-Athenaplaat 377
 palmetornament 467
 palmetstempel 467
 palmettenrol 468

- paneelstempel 161, 214
 paneelstempelafdruk 214
 paneelstempelband 106
 papegaaistempel 413
 papieraanleg 182
 papieraanlegwerk 182
 papierbeschildering 180
 papieren band 43
 papierindruk 170
 papierinleg 183
 papierinlegwerk 183
 papier-machéband 51
 papiermozaïek 181
 papieropleg 184
 papieroplegwerk 184
 papierreliëf 188
 papiersculptuur 190
Pappband 52
 pasticheband 110
 patroon 195
 Paulus'-bekingpaneel 362
 Paulus-met-evangelistenpaneel 363
 pelikaanpaneel 398
 pelikaanstempel 398
 perkamentbeschildering 180
 perkamenten band 43
 perkamentreliëf 188
 perkamentsculptuur 190
 persstempel 159
 persstempeling 174
 persvergulding 174
 plaatstempel 160, 213
 plaatstempelafdruk 213
 plaketteband 137
 Plantinband 84
 plat 236
 platbestempeling 237
 platdoorsnijding 186
 platpatroon 237
 platrand 238
 plattitel 248
 plattiteletiket 249
 plattitelschild 249
 platvergulding 237
 platversiering 237
 plexiglazen band 51
 poedergoud 167
 pointilléstempel † 536
 portefeuille 36
 portefeuilleband 36
 portretstempel 394
 prachtband † 50, 115
 preegdruk 169
 preegpers 163
 preegstempel 163
 preging 169
 presentatieband 63
 presentband 61
 prijsband 64
 prijsboek 64
 prijsopdracht 64
 pseudo-kantwerkbestempeling 310
 pseudo-kantwerkpatroon 310
 puntenfond 534
 puntlijn † 536

 raam † 217
 rand 216
 randlijn 239
 rankenbestempeling 461
 rankenlijst 460
 rankenrol 461
 rankenstempel 461
 rasterbestempeling 292
Rautengerankpatroon 301
 rebusstempel 498
 rechterbaan 247
 registerband 35
 reliëfstempel 148
 remboîtage 27
 renaissance band 124
 rennende-hondstempel 408
 Restauratieband 129
reticulatum 292
 retrospectieve band 109
 ribbestempeling 269
 ribversiering 269
 rijksadelaarpaneel 322
 rijksadelaarstempel 322
 rocailleband 142
 rocaillmotief 473
 rocaillestempel 473
 rocaillestempeling 312
 Rochuspaneel 364
 rococoband 125
 rol met lijnenbundel 526
 rollenkader 217
 rolstempel 157, 211
 rolstempelafdruk 211
 rolstempelband 105
 rolwerk 506
 romaanse band 122
 romantieke band 130
 rombus 530

REGISTERS / NEDERLANDSE TERMEN

- roosstempel 440
 roosterwerkstempel 476
 rouwband 67
 rozetstempel 441
 rug 259
 rugbaan 262
 rugbestempeling 261
 rugbetiteling 270
 rugdeelnommerschild 274
 rugdeelnommerveld 273
 rugdoorsnijding 186
 rughoekstempel 266
 rughoekstempelpaar 267
 rugloze band 41
 rugmiddenstempel 268
 rugpatroon 261
 rugtitel 270
 rugtitelschild 272
 rugtitelveld 271
 rugveld 263
 rugveldhoekstempel 228
 rugverguldung 261
 rugversiering 261
 ruitenbaan 220
 ruiten-bladwerkpatroon 302
 ruitenfries 501
 ruitengerank 301
 ruitenlijst 529
 ruitenpatroon 293
 ruitenrol 501
 ruitpalmetstempel 442
 ruitstempel 530
 ruitstempelband 104
 ruw vergulde snede 280
- Salvator-mundipaneel 345
 schaakbordpatroon 294
 Schavyeband 85
 schelpgoud 167
 schriftstempel 488
 schriftwimpel 469
 Sebastianuspaneel 365
 Sebastianusstempel 365
 semi-luxueuze band 116
 Servatiuspaneel 366
 sierpapieren band 44
 sierpapieren band met baan 46
 sierpapieren band met hoeken 45
 sierpapieren band, omzoomd 47
 Simierband 86
 Sint-Andrieskruis 295
 Sint-Michiel-drakendoderpaneel 360
- sirene 393
 snede 275
 snedeciseling 177, 281
 snedemarmering 282
 snedepatroon 279
 snedeschildering 284
 snedetitel 286
 snedevergulder 7
 snedeverguldung 280
 snedeversiering 279
 snedeverving 283
 Spesband 372
 Spespaneel 372
 spichtig bloemstempel 443
 spiegelrandbestempeling 255
 spiegelrandversiering 255
 spiraalbestempeling 519
 spiraalstempel 519
 spitsbogenbestempeling 303
 spitsbogenpatroon 303
 spitsbogenrol 303
 spitsboogstempel 478
 sprekende band 145
 spreukband 469
 staartbaan 246
 staartsnede 278
 staartveld 265
 stedemaagdpaneel 318
 stedemaagdplaat 318
 stempel 152
 stempelband 103
 stempelonderzoek 13
 stempelpaar 209
 stempelpatroon 203
 stempelsnijder 8
 sterbestempeling 471
 stermotief 471
 sterornament 471
 sterstempel 471
 stijfselverfsnede 282
 stippellijnfileet 536
 stippellijnrol 536
 stippellijnstempel 536
 stipstempel 535
 stippenfileet 537
 stippenrol 537
 stipstempel 538
 strakke contour (stempel met -) 206
 streeplijnfileet 531
 streeplijnrol 531
 strijkijzer 155
 strooipatroon 289

- strook † 220
 super-exlibris 313
 supralibros 313

 tandjesrol 455
 tekstlijst 493
 textiele band 43, 53
 textiele omslag 53
 textielindruk 170
 Thouveninband 87
 tiaraplaat 316
 tiarastempel 316
 titelbestempeling 494
 titelschild 226
 titelstempel 494
 titelveld 225
 touwtjesstempel 485
 traliewerk 292
 traliewerkstempel 476
 Transfiguratiepaneel 336
 tripellijnrol 526
 Tudorroospaneel 323
 tulpstempel 444
 tweelingband 38

 uitgesneden 185
 uitgespaard 185
 uitgestrooide motieven 289
 uitgeversband 68
 uitsnijding 187
 uitvulpatroon 290

 vaasstempel 487
 vak 222
 valse band 111
 Van-Uchelenband 97
 vechtende-hondenfries 409
 veld 221
 veldbestempeling 223
 veldversiering 223
 veldvulling 224
 Vera-Ikonstempel 342
 verdekt geschilderde snede 285
 verdekte-snedeschilderering 285
 verdieping 192
 verdiept 192
 verdiept opgelegd 184
 vergulde snede 280
 vergulder 9
 vergulding 171
 verguldpenn 158
 verguldpers 174

 verguldsel 171
 verguldstempel 149, 205
 verguldstempelafdruk 205
 verguldstempeling 172
 verguldwerk † 171
 verhoging 191
 verhoogd (opgelegd) 191
 verlaagd (ingelegd) 192
 verlaging 192
 vernieuwde band 24
 vernieuwde platten 24
 vernieuwde rug 24
 versiering *à la dentelle* † 309
 verstoken hoeken 45
 vervalste band 111
 verzonken 192
 vierbladstempel 441
 vierkantenbestempeling 294
 vierkantenpatroon 294
 vierkantenrol 294
 vierlingband 37
 vierpasstempel 520
 viervoudige paneelstempel 214
 visgraatpatroon 298
 visstempel 415
 vlakke rug 260
 vlechtband 507
 vlechtwerkmotief 507
 vlechtwerkornament 507
 vlechtwerkstempel 507
 vlekkenmarmersnede 282
 vliegstempel 416
 vogels-in-wijnrankenrol 410
 vogelstempel 411
 volutenmotief 479
 volutenrol 479
 volutenstempel 479
 volutenstempeling 479
 voorlopige band 120
 voorplat 236
 voorzijde 236
 vorstelijke band 60
 vrijmetselaarsband 143
 vrijstaand 201
 vruchtenguirlandestempel 446
 vruchtenslingerstempel 446
 Vulcaniusband 98
 vuurslagstempel 326
 vuurstaalstempel 326

 waaierband 139
 waaierbestempeling 311

REGISTERS / NEDERLANDSE TERMEN

waaiermotief 484
waaiernormament 484
waaierspatroon 311
waaiersrozet 445
wapensband 58
Wapens-ons-Herenpaneel † 340
wapenspaneel 313
wapensplaat 313
wapensrol 313
wapensstempel 313
werktekening † 113
*wheel*patroon 305
wiegevoetbestempeling 502
wiegevoetornament 521
wiegevoetstempel 521
wijnrankenrol 447
wrijfsel 14
zeslingband 37
zig-zagrol 532
zijden band 53
zilveren band 48
zilverfolie 166
zilverstempeling 172
Zondevalplaat 328
zonnestempel 472
zuilrol 480
zwaanstempel 414
zwamstempel 452
zwartstempeling 175
zweepsflaglijn 522
zweepsflagornament 522
Zweetdoek-van-Veronicastempel 342

ILLUSTRATIEVERANTWOORDING

Er is getracht de herkomst van alle afbeeldingen aan te geven, en de toestemming voor publicatie te verkrijgen.

BJK = Biblioteka Jagiellonska, Krakau 123, 178, 303

BL = British Library Board, Londen, c68i 10 73, P. 1544 81

BSB = Bayerische Staatsbibliothek, München (CIm 23639) 49

BWB = Bibliotheca Wittrockiana, Brussel 78, 83, 87, 88, 91, 92, 113a, 113b, 121b, 121c, 124, 128, 134, 135, 137, 141, 192, 256, 289b

DDB = Wrijfselarchief Jan Storm van Leeuwen, Voorschoten (wrijfels hoofdzakelijk gemaakt voor *Dutch Decorated Bookbindings* – zie Literatuurlijst) 209, 210, 317a, 317b, 320, 321, 324, 346, 347, 377, 389, 403, 404, 408, 410, 411, 412, 413, 423, 424, 425, 426, 427, 429, 430, 431, 432, 433, 436, 438, 441, 443, 444, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 455, 456, 457, 461, 467, 476, 480, 482, 499, 500, 501, 504, 508, 513, 514, 517, 519, 520, 521, 524, 526a, 526b, 527, 528, 530, 531, 532, 535, 537, 538

EBDB = Einbanddatenbank (Berlijn) 328, 369, 375, 378, 381, 405, 407, 459, 505

ECl = Collectie Elly Cockx-Indestege, Dilbeek 43, 46, 47, 51b, 223, 224, 225, 270

EHC = Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience (olim Stadsbibliotheek), Antwerpen (in depot van het Scheepvaartmuseum) 36

GvD = Geert van Daal, Dodewaard 150, 153, 154, 158, 164

JH = Wrijfselarchief Jos Hermans, Voorschoten 327a, 327b, 327c, 490

JSvL = Collectie Jan Storm van Leeuwen, Voorschoten 20, 21, 25, 26, 44, 45, 51a, 53b, 53c, 58, 102, 117b, 130, 136, 174, 191, 194-196, 197, 222, 236, 252, 254, 255, 259, 260-261, 262, 263, 264, 265, 266-267, 268, 269, 271, 272, 273, 276, 277, 278, 280, 282a, 282b, 289a, 367, 371, 376, 379, 382, 383, 386, 390, 478

KBH = Koninklijke Bibliotheek, Den Haag 31, 33, 34, 37a, 37b, 38, 40, 41, 48, 51d, 51e, 54, 55, 65, 67, 72, 75, 76, 77, 79, 80, 82, 84, 85, 86, 90, 94, 95, 96, 114, 115, 116, 121a, 121e, 125, 126, 127, 129, 138, 139, 140a, 140b, 142a, 142be, 143, 144, 145, 146, 149, 152b, 155b, 156b, 157b, 167, 168, 169, 170, 172a, 172b, 172c, 176, 177b, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 190, 193, 198, 199, 211, 212, 213, 217, 218, 219, 221, 226, 227, 228, 229a, 229b, 230a, 230b, 232, 233, 234, 235, 237, 242, 243, 248, 249, 274, 284, 285, 287, 288, 290, 292, 296a, 296b, 297, 298, 299, 304, 305, 307, 308, 309a, 309b, 310, 311, 312, 445, 484, 494, 502, 506, 518, 522, 536

KBR = Koninklijke Bibliotheek / Bibliothèque Royale, Brussel 39, 53a, 100, 161 (*Drukkerijmuseum, foto: Stéphane Bazzo*), 189

MLNY = The Morgan Library & Museum, New York 32, 93

MMW = Museum Meermannno-Westreenianum, Den Haag 30

RBS = Rare Book School, Charlottesville, VA 51c, 59, 131, 162, 169, 282c

SJVCL = Stichting Jean van Caloen, Kasteel van Loppem, Zedelgem 35, 74, 89, 121d, 286, 293

UBN = Universiteitsbibliotheek, Nijmegen 42, 52, 64a, 64b, 97, 103, 104, 105, 106, 132, 133, 173, 175, 204, 205, 214, 215, 220, 231, 239, 240, 241, 244, 245, 246, 247, 250, 251, 283, 300, 302, 331, 388, 434, 525

UStBK = Universitäts- und Stadtbibliothek Köln (naar: G. Quarg, *Vom Kettenbuch zur Collage*, nr 5; zie Literatuurlijst) 101

Veere, Gemeentearchief (ca. 1985) 160a, 160b

VI = Wrijfselarchief Verheyden / Indestege, De Berderen, Dilbeek 98, 200, 201, 291, 294, 295, 301, 318, 319, 322, 323, 325, 326, 332, 333, 338, 340, 341, 342, 348, 351, 352, 354b, 355, 356, 359, 361, 363, 364, 366, 370, 380, 391-fries, 391-rol, 392, 393, 394, 395, 396, 399, 400, 401, 402, 406, 409, 414, 418, 419, 420, 422, 435, 442, 453, 454, 460, 463, 464, 465, 468, 474, 481, 485a, 485b, 486, 488-489, 492, 493, 495, 496, 498, 503, 509, 512, 516, 523, 529

WAMB = Walters Art Museum, Baltimore, MD. 50, 177a, 188, 253, 257, 258, 281, 373, 387, 479, 533, 534

De auteurs hechten eraan de namen te geven van levende kunstenaars van wier werk afbeeldingen zijn opgenomen: Annie Boige(270d), Jeff Clements (182), Geert van Daal (259), Hans Erni en Martin Jaegle (55), Nobuko Kiyomiya (191, 270a, 276-279), August Kulche (47), Alex Masui (46, 270c), Bernard Middleton (292), Jacqueline Sanders (186), Philip Smith (145, 180), Janos Szirmai (51d, 170), Alain Taral (51b).

NAAR PUBLICATIES

BBS = 'Boekbandstempels' (zie Literatuurlijst) 313, 314, 315, 316, 329, 330, 334, 335, 336, 337, 339, 343, 344, 345, 349, 350, 353, 354a, 357, 358, 360, 362, 365, 368, 372, 374, 384, 385, 397, 398, 415, 416, 417, 421, 428, 437, 440, 458, 462, 469, 470, 471, 472, 473, 475, 477, 483, 487, 491, 497, 507, 510, 511, 515

Einbf = *Einbandforschung* 14 (2004) p.11 148

HdH = Hendrik de Haas, *De boekbinder*. Dordrecht 1806). Utrecht, 1984 (herdruk) 152a, 155a, 156a, 157a

Ni = Howard Nixon, *Bookbindings from the Library of Jean Grolier. A Loan Exhibition*. London, 1965, wrijfsels Claude de Picques 48, 20 en 51, 466a, 466b, 466c

Ocho = *Ocho siglos de encuadernacion española*. Brussel, 1985, nr 30 (coll. Hueso Rolland) 306

Schm-Küns. = F. A. Schmidt-Künsemüller, *Die abendländischen romanischen Blindstempelinbände*. Stuttgart, 1985, nr 60 122

COLOFON

Voor deze uitgave is gebruik gemaakt van de Times New Roman 12 pt. en de Calibri 11 pt.

Opmaak: Léon Stapper.
Gemaakt in opdracht van het
Belgisch-Nederlands Bandengenootschap.

Druk: Copyshop Radboud Universiteit Nijmegen

Eerste oplage: september 2011